

ПОДІЛЬСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПОДОЛЬСКИЙ НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
PODOLSKY SCIENTIFIC HERALD

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 / 2018

Вінниця

Редакційна колегія журналу «Подільський науковий вісник»

Головний редактор: *Яблочников С.Л.* д.пед.н., к.т.н., професор, член-кореспондент Міжнародної академії комп'ютерних наук та систем (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Заступник головного редактора (педагогічний напрямок): *Давиденко Г.В.* д.пед.н., к.філол.н., доцент (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Заступник головного редактора (економічний напрямок): *Швед В.В.* к.е.н., доцент (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Технічний редактор: *Омельченко О.В.* (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Редакційна колегія:

Аксьонова Г.І. д.пед.н., професор (Академія права та управління, Російська Федерація)

Атаманчук П.С. д.пед.н., професор, академік Академії наук вищої освіти України (Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, Україна)

Балахонова О.В. д.е.н., доцент (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Ваколюк С.М. к.ю.н., полковник міліції (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Ващенко О.М. д.е.н., професор (Волгоградський інститут бізнесу, Російська Федерація)

Галаш Р.А. к.е.н., доцент (Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Україна)

Даниленко Л.І. д.пед.н., професор (Національна академія державного управління при Президентові України, Україна)

Доуцек Петер професор (Вища школа економіки у Празі, Чеська республіка)

Маршика Мілош PhD, доцент (Вища школа економіки у Празі, Чеська республіка)

Маркіна І.А. д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, академік Міжнародної академії кооперації (Полтавська державна аграрна

академія, Україна)

Наумов Д.І. к.соц.н., доцент (Білоруський державний економічний університет, Республіка Білорусь)

Овчаренко Є.І. д.е.н., доцент (Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Україна)

Пригоцький В.А. к.ю.н. (Вінницький інститут Університету «Україна», Україна)

Прутська О.О. д.е.н., професор (Вінницький національний аграрний університет, Україна)

Ткачук О.М. д.е.н., професор (Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна)

Сімович В.О. д.соц.н., професор (Білоруський державний економічний університет, Республіка Білорусь)

Сосницька Н.Л. д.пед.н., професор (Таврійський державний агротехнологічний університет, Україна)

Чижевська Л.В. д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України (Житомирський державний технологічний університет, Україна)

Яблочнікова І.О. к.пед.н., докторант (Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна)

Подільський науковий вісник. – Науки: економіка, педагогіка. – 2018. – №1. – 118 с. – Мови: українська, російська, англійська.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою
Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна»
(протокол №5 від 02.03.2018 року) та рішенням редакційної колегії.**

**Журнал розміщується у міжнародних наукометричних базах даних:
РІНЦ (eLIBRARY.RU), Index Copernicus, Google Scholar та Scientific Indexing Services**

**Науковий журнал «Подільський науковий вісник» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №22469-12369Р від 26.12.2016 року)**

ISSN (Print): 2521-1390

Адреса редакційної колегії: Україна, 21000, м. Вінниця
вул. Хмельницьке шосе, 23А
тел. (063)065-56-59
e-mail: pnv.in.ua@gmail.com
офіційний сайт: pnv.in.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

<i>Балахонова О.В., Гуменюк Ю.В.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ВИТРАТ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ	5
<i>Лазарева О.В., Бірюкова О.О., Юзик В.А.</i> ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	8
<i>Мазуркевич І.О., Іваніщева О.А.</i> ОЦІНКА РИНКУ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	18
<i>Омельченко О.В., П'ятковський В.П.</i> МІСЦЕ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	24
<i>Савицкий К.В.</i> РИСКИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦІЇ ГРАЖДАН РЕСПУБЛІКИ БЕЛАРУСЬ В НОВИХ НЕЗАВИСИМИХ ГОСУДАРСТВАХ	27

РОЗДІЛ II. УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Закладній О.А., Галецька А.Р.</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА	33
<i>Закладній О.А., Майборода Е.А.</i> ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	39
<i>Лазарева О.В., Яковенко К.С.</i> СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	43
<i>Михайлик Ф.В.</i> СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ	49
<i>Строкович Г.В.</i> АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ	56
<i>Шелест В.Р.</i> ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ	61

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ
ОСВІТИ

<i>Булава В.С.</i> СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	67
<i>Власова Л.В.</i> ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД	72
<i>Гаршина О.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	77

Кондратєв І.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ НОРМАТИВНОЇ КРИЗИ ЗРІЛОГО ВІКУ	82
Літвін О.Б. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	88
Наумова Е.Г. ДИГИТАЛІЗАЦІЯ СОЦІУМА КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ	93
Салієв Д.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ТРЕНЕРІВ ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	3 98
Тарасюк О.В. ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	103
Цыбульская Н.В. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА В БЕЛАРУСИ: НОВЫЕ ШАНСЫ ДЛЯ СОЦИАЛЬНОГО ВКЛЮЧЕНИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ	108
Швед В.В., Медведкін Р.В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШЕРІНГУ У ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	112

*Балахонова О.В., д.е.н., доцент, професор
кафедри економіки та менеджменту,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
Гуменюк Ю.В., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ВИТРАТ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

CLASSIFICATION OF TYPES OF CHARGES IS IN MODERN ECONOMIC TERMS

Анотація. У статті досліджено класифікацію витрат за статтями калькуляції, яка надає можливості враховувати витрати, що пов'язані з виготовленням конкретного виду продукції. Застосування даного методу групування дозволяє дослідити куди були здійснені витрати. Досліджені продуктивні витрати, до яких відносяться виправдані, чи доцільні для даного виробництва, витрати. Розглянуті непродуктивні відносять витрати, які утворюються з причин, що свідчать про недоліки в технології та організації виробництва. Рекомендовано класифікацію видів витрат за критеріями та ознаками.

Ключові слова: витрати підприємства, економічна сутність витрат, класифікація витрат.

Abstract. In the article probed classification of charges on the articles of calculation, which gives possibilities to take into account charges which are related to making of concrete type of products. Application of this method of grouping allows to probe where charges were carried out. Productive charges which the justified behave to are probed, whether expedient for this production, expense. The unproductive are considered take charges, which appear from reasons which testify to failings in technology and organization of production. Classification of types of charges is made to order on criteria and signs.

Keywords: charges of enterprise, economic essence of charges, classification of charges.

Постановка проблеми. Проведення економічних реформ в Україні пов'язане з вирішенням проблеми витрат у діяльності підприємств. Забезпечення стійкого ефективного розвитку підприємств вимагає нових, більш досконалих методів та форм регулювання витрат з послідувачим їх зниженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий вклад у дослідження питань витрат підприємства здійснили такі вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, В.П. Завгородній, М.В. Кужельний, Г.В. Митрофанов, Є.В. Мних, Ю.І. Осадчий, В.Ф. Палій, В.В. Сопко, В.О. Шевчук, А.Д. Шеремета та інші. Разом з тим, незважаючи на широкий спектр дослідження питань і значущий внесок вчених, слід зазначити, що питання витрат підприємства та їх оптимізації потребує подальшого науково-теоретичного і практичного опрацювання.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у розробці рекомендацій та

пропозицій щодо вдосконалення методики класифікації витрат підприємства для забезпечення процесів випуску конкурентоспроможної продукції та оптимізації господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класифікація витрат за статтями калькуляції є інформаційною базою для складання фактичної і планової калькуляцій собівартості окремих видів продукції та аналітичного обліку витрат на виробництво. Вона дає змогу здійснювати облік, контроль та аналіз витрат на виробництво окремих видів продукції, структурних підрозділів і підприємства в цілому, забезпечує виявлення шляхів скорочення цих витрат.

Залежно від способу віднесення витрат на собівартість продукції використовується класифікація витрат на прямі та непрямі.

Класифікація витрат за статтями калькуляції дає можливість враховувати витрати, які пов'язані з виготовленням конкретного виду продукції. Таке групування показує, куди здійснені витрати. Особливість групування за статтями калькуляції міститься в наявності низки комплексних статей, що відсутні в групуванні витрат за економічними елементами.

За доцільністю витрачання виділяють продуктивні витрати, до яких відносяться виправдані, чи доцільні для даного виробництва, витрати. Відповідно, до непродуктивних відносять витрати, які утворюються з причин, що свідчать про недоліки в технології та організації виробництва. У випадку ідеальної організації технології виробництва і праці всі витрати повинні бути тільки продуктивними. Класифікація витрат на продуктивні і непродуктивні служить базою для здійснення контролю за економним використанням різних видів ресурсів. Різноманітні ознаки класифікації і відповідні види витрат узагальнено нами у табл. 1.

Таблиця 1

Рекомендована класифікація видів витрат за критеріями та ознаками

Критерії класифікації	Ознаки класифікації	Види витрат
1	2	3
Організаційно-управлінський	За центрами відповідальності	Витрати виробництва, цеху, технологічного переділу
	За місцем виникнення	Витрати виробництва, цеху, підрозділу, служби
	За доцільністю витрачання	Продуктивні, непродуктивні
	За рівнем контрольованості	Контрольовані, неконтрольовані
	Залежно від прийняття рішення	Релевантні, нерелевантні
	За терміном генерування прибутку	Спрямовані на розвиток підприємства, пов'язані з поточною виробничо-господарською діяльністю підприємства
	За видами діяльності	Витрати виробничої, невиробничої, промислової, непромислової діяльності, а також основне і допоміжне виробництво, матеріально-технічне забезпечення, розроблення нових технологій, маркетинг, управління
	За спрямуванням для забезпечення цілей бюджетування	Витрати на мотивування, соціальний розвиток, інновації, маркетингові дослідження та комунікації, амортизаційні відрахування, фіскальні та інші витрати на забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності

1	2	3
	За сферами діяльності підприємства	Операційні, інвестиційні, фінансові
	За можливістю (ступенем) охоплення планом	Плановані, неплановані
Обліково-аналітичний	За порядком віднесення витрат на період генерування прибутку	Витрати на продукт, витрати на період
	За відношенням до діючих норм	Нормовані і ненормовані або по нормах, відхиленням від норм, змінами норм
	За порядком обчислення (складом)	Фактичні, планові (бюджетні) або прогнозовані, нормативні
	За відношенням до звітнього періоду	Витрати поточного, минулого і майбутнього періодів
	За призначенням	Технологічні, організаційні
	За економічним змістом (елементами витрат)	Матеріальні витрати Витрати на оплату праці Відрахування на соціальні заходи Амортизація та Інші витрати
	За цільовим призначенням (статтями калькуляції)	Прямі виробничі витрати; витрати на утримання і експлуатацію машин; Загальновиробничі витрати Адміністративні витрати Витрати на збут
	За способом перенесення вартості на собівартість продукції	Прямі, непрямі
	За відношенням до технологічного процесу	Основні, накладні
	За відношенням до собівартості продукції	Ті, що включаються і ті, що не включаються до собівартості продукції
	За відношенням до готового продукту	Витрати на незавершене виробництво, витрати на готовий продукт
	За складом	Прості (одноелементні), комплексні
Фінансово-економічний	За видами продукції	Витрати на виробі, типові представники виробів, групи однорідних виробів, одноразові замовлення, валову, товарну, реалізовану продукцію
	За відношенням до обсягу виробництва	Змінні, постійні, змішані
	За відношенням до форм праці	Витрати живої і уречевленої праці
	За відношенням до форм вартості	Трудові, матеріальні, грошові
	За споживанням ресурсів	Вхідні, спожиті
	За порядком обчислення	Середні, граничні
Маркетинговий	Залежно від функціональних видів діяльності, з якими пов'язані витрати	Виробничі, невиробничі (загальнофірмові)
	Залежно від можливості простежити витрати до конкретного товару	Прямі, непрямі
	Залежно від ступеня усереднення витрат	Повні витрати Витрати, які входять до середньої собівартості
	Залежно від динаміки, яка відповідає функціональним змінам	Змінні, постійні (фіксовані), валові, змішані
Інвестиційний	За періодичністю виникнення (вкладень) або за календарним періодом	Поточні, одноразові, довгострокові
	За терміном обчислення	Капітальні, поточні

Наведена класифікація видів витрат сприяє більш глибокому розумінню призначення і функціональної ролі в управлінні діяльністю підприємства різних видів витрат, дозволяє розглядати їх з позицій системного підходу для цілісного розуміння.

Висновки. Також, необхідно зазначити, що питанням класифікації витрат в економічній теорії протягом довгого часу приділялася велика увага. Однак, єдиної класифікації таких витрат, яка б задовольняла всіх дослідників та практичних працівників, досі не вироблено. Наприклад, у США немає єдиної чіткої системи класифікації витрат підприємства. В промисловості класифікація витрат залежить від інформації, яка потрібна менеджеру. Є чимало випадків, коли всередині однієї фірми мають місце різні групування витрат для обчислення собівартості продукції. Тому в практиці господарювання використовуються різні класифікації витрат підприємства. При цьому є певні відмінності при обґрунтуванні таких витрат у різних країнах світу. Проблема полягає в тому, що важливо вибрати таку класифікацію витрат підприємства, методи їх розрахунку, які б найбільш повною мірою відповідали завданням дослідження та напрямам їх формування в управлінні ефективністю діяльності. Тому практично кожен дослідник обґрунтовує власні підходи до вибору складу витрат, методів їх обчислення, форм представлення результатів, повністю або частково використовуючи нагромаджений в економічній теорії досвід з цих питань. Досвід зарубіжної та вітчизняної теорії з питань класифікації витрат на підприємствах дозволив нам обґрунтувати основні класифікаційні ознаки, які найбільшою мірою характеризують стан і методи обрахування витрат на вітчизняних підприємствах і повинні використовуватися при здійсненні калькуляції собівартості продукції для різних потреб управління.

Список використаних джерел

1. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств : монографія / за заг. ред. професора О.Г. Янкового. – Одеса : Атлант, 2017. – 514 с.
2. Інноваційні, фінансові та технічні аспекти діяльності підприємств : монографія / за заг. ред. Л.М. Савчук, Марія Фіс. – Дніпро : Пороги, 2017. – 384 с.

*Лазарева О.В., д.е.н., доцент, доцент кафедри
управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили;
Бірюкова О.О., «Школа молодого вченого»,
факультет економічних наук,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили;
Юзик В.А., «Школа молодого вченого»,
факультет економічних наук,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

WAYS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF USE OF AGRICULTURAL LAND

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню шляхів підвищення ефективності

використання земель сільськогосподарського призначення. Проаналізовано праці вчених щодо використання земельно-ресурсного потенціалу земель України, узагальнено існуючі шляхи підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, сформульовано власне бачення щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: ефективність використання земель сільськогосподарського призначення, показники використання земельних ресурсів, інтенсифікація використання земель, структура посівних площ основних сільськогосподарських культур.

Abstract. The article is devoted to substantiation of ways of improving the efficiency of use of agricultural lands. The works of scientists concerning the use of land and resource potential of Ukrainian lands have been analyzed, the existing ways of increasing the efficiency of agricultural land use are generalized, their own vision for improving the use of agricultural land is formulated.

Keywords: efficiency of use of agricultural lands, indicators of land use, intensification of land use, structure of crop areas of main agricultural crops.

Постановка проблеми. Питання ефективності використання земельних угідь є актуальним у процесі розвитку аграрного господарства. Саме внаслідок високої господарської освоєності земель та екстенсивного використання ріллі посилюються процеси їх деградації, зменшується родючість ґрунтів, що призводить до зменшення ресурсного потенціалу земель. Тому проблема ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу повинна базуватися на концепції ресурсозбереження, екологізації земель та природоохоронних тенденцій державних програм. Це створює необхідність пошуку і впровадження нових напрямів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності використання земельних угідь досліджували такі вчені, як: В.В. Горлачук [8], Д.С. Добряк [9], О.І. Котикова [1], І.М. Песчанська [5], П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич [8], А.М. Третяк [7], М.М. Федоров та інші. У їх працях обґрунтовуються питання еколого-економічної ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах трансформації земельних відносин; досліджують пріоритетні напрями розвитку земельних відносин, які базуються на регулюванні відносин власності; висвітлюють теоретико-методологічні засади та методологічні положення управління землекористуванням; акцентують увагу на формуванні концепції еколого-безпечного використання землі. Проте вирішення проблеми підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення потребує подальшого опрацювання.

Формулювання цілей статті. Саме за допомогою економічної ефективності використання земельних угідь, показників використання земельних ресурсів, структури посівних площ основних сільськогосподарських культур та показників інтенсифікації землі, можливе їх обґрунтування та вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, у сільському господарстві земля виступає основним виробничим ресурсом. Від рівня ефективності його використання залежить не тільки величина одержуваного доходу окремим землекористувачем, а й добробут суспільства в цілому.

Україна має значні площі сільськогосподарських угідь України, за даними Державної

служби статистики України, у 2016 році становить 42726,4 тис. гектар, з них 32541,3 тис. гектарів (76,16%) – рілля, 2406,4 тис. гектарів (5,63%) – сіножаті, 5434,1 тис. гектарів (12,72%) – пасовища, 2344,9 тис. гектарів (5,49%) – багаторічні насадження та перелоги (рис. 1).

Рис. 1. Структура земельного фонду України (станом на 01.01.2017 р.)

Джерело: сформовано авторами за даними Держстату України [2].

Аналітичний огляд праць, присвячений проблематиці виокремлення інноваційних підходів у землекористуванні, дозволив виокремити наступні орієнтири.

О.І. Шкуратов [3] стверджує, що інноваційна діяльність в сфері організації сільськогосподарського землекористування повинна бути орієнтована, насамперед, на формування ефективного еколого-економічного потенціалу, найбільш продуктивного виконання всіх виробничих процесів, введення інтенсивного використання агроландшафтів. Автор пропонує забезпечити комплексну організацію сільськогосподарського землекористування з використанням автоматизованих технологій та здійснювати проектні роботи на основі сучасних ГІС-технологій, здатних забезпечити високу якість проектування. Хоча, варто зауважити, не принижуючи цінності даної праці, що у землекористуванні все здійснюється лише на основі ГІС-технологій.

Н.В. Кюрчева [4] інноваційний розвиток землекористування вбачає у науково-технічному забезпеченні земельних робіт та інфраструктурному використанні таких складових як інвестиції, іпотека, оцінка та моніторинг землі [4, с. 14-16]. Автор стверджує, що інновації та їх інвестування у землекористуванні мають узгоджуватися у формі інноваційного бізнес-проекту (плану), який служитиме зв'язуючою ланкою інтеграції інноваційного процесу. Дійсно, в наш час всі проекти здійснюються на основі науково-обґрунтованого та ретельно прорахованого бізнес-плану або ж використанні економіко-математичної моделі. У цьому зв'язку авторові доцільно було б оцінити землевпорядні роботи та прорахувати, який корисний ефект вони дадуть у майбутньому.

Теоретичні аспекти інноваційного розвитку землекористування досліджені у статті І.М. Песчанської [5]. Автор дійшов висновку, що інновацією у землекористуванні є впроваджена в практику новація, при використанні якої в процесі використання землі з'являється кінцевий результат у вигляді суспільно корисного блага з обов'язковою умовою раціонального використання й охорони земель. При цьому специфічними ознаками інновацій у землекористуванні є те, що вони завжди пов'язані із практичним використанням

оригінальних рішень у процесі використання землі; передбачається конкретна еколого-економічна і соціальна вигода не тільки для землевласників та землекористувачів, але і споживачів їх сільськогосподарської продукції; зміст інновацій становлять якісні зміни процесу використання землі. Погоджуємося з автором, хоча доцільно було б врахувати ще і такі елементи, як створення програм, спрямованих на підвищення інноваційної активності в сфері використання землі. При цьому державна політика у сфері землекористування має бути орієнтована на стимулювання сприятливого клімату для інноваційних процесів. Крім того, вважаємо, що інноваційні розробки у землекористуванні мають втілюватися у життя разом із впровадженням відповідного економічного ефекту, який був би корисним як для землевласників, так і землекористувачів.

Слушною є думка О.І. Котикової [1], яка передбачає таку модель методології формування сільськогосподарського землекористування на інноваційних засадах, що передбачає врахування принципів, методів, інструментів та засобів формування землекористування на інноваційних засадах, раціональних та альтернативних форм організації інноваційного землекористування. Даний підхід заслуговує на увагу, і, як вбачає автор, «... в подальших дослідженнях слід зосередити увагу на методиці оцінки ефективності функціонування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування», що в подальшому дасть змогу прорахувати економічну ефективність від впровадження даних заходів.

Варто зазначити, що економічна ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників. До натуральних показників належать урожайність сільськогосподарських культур та виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 гектар відповідних земельних угідь; зерна, цукрових буряків та інших продуктів рослинництва, а також свинини – на 100 гектар ріллі; продукції птахівництва – на 100 гектар площі посіву зернових культур. До вартісних показників відноситься вартість валової і товарної продукції, валовий і чистий доход та прибуток з розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь.

При цьому натуральні показники характеризують рівень використання певної частини сільськогосподарських угідь при виробництві окремих видів продукції рослинництва і тваринництва. Отже, відповідно, їх застосовують щодо господарств з однаковою галузевою структурою виробництва.

А вартісні показники найбільш повно характеризують економічну ефективність використання землі і дають змогу порівнювати та об'єктивно оцінювати рівень використання земельних ресурсів у господарствах, які спеціалізуються на виробництві різних видів продукції.

Хоча варто зазначити, що ефективність землі оцінюється без врахування затрат на підтримання якісних характеристик сільськогосподарських земель. Також слід підкреслити, основними причинами негативних процесів у землекористуванні є надмірне розширення площі орних земель, ерозія ґрунту, ірраціональне сільськогосподарське використання земель, техногенне забруднення ґрунтів та ін.

Враховуючи, що підвищення ефективності використання земельних ресурсів є однією з найважливіших проблем, успішне розв'язання якої значною мірою залежить від реалізації агропідприємствами своїх потенційних можливостей у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з одного гектара землі, слід залучати додаткові інвестиції в

аграрний сектор економіки враховувати регіональні особливості сільськогосподарського виробництва, а також підвищувати культуру землеробства.

Основою розвитку сільського господарства і збільшення виробництва сільськогосподарської продукції є високоефективне використання землі завдяки підвищенню її продуктивності. Саме ця обставина виділяє методологію визначення ефективності використання землі у контексті порівняльного аналізу регіонів, виходячи з якісних параметрів землі, що формують її ціну (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні
станом на 01.01.2017 р.

Показник	Роки		
	2014	2015	2016
Грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь станом на кінець року, грн.	25773,0	28409,0	27545,0
Валова продукція в розрахунку на один гектар, грн.	8931,0	12737,0	14927,3
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь, ц:			
- молока;	260,6	248,5	243
- приросту великої рогатої худоби.	106,1	90,9	87,7
Вироблено на 100 га ріллі, ц:			
- зерна;	1132,7	1847,7	2030,9
- цукрових буряків;	483,5	317,5	430,6
- приросту свиней.	32,3	31,5	31,0
Вироблено на 100 га посіву зернових:			
- приросту птиці;	78,6	77,6	81,0
- яєць, тис. шт.	132337,7	113867,3	104856,6
Урожайність, ц/га:			
- зерна;	43,7	41,1	46,1
- соняшнику;	19,4	21,6	22,4
- цукрових буряків;	476,5	435,8	481,5
- картоплі;	176,4	161,4	165,8
- овочів.	207,8	206,1	210,5
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %:			
- зерна;	25,7	42,6	37,8
- соняшнику;	36,7	78,4	61,9
- цукрових буряків;	17,8	27,7	24,6
- картоплі;	9,9	24,6	0,6
- овочів.	14,5	32,0	15,3

Джерело: сформовано авторами за даними Держстату України [2].

Аналіз ефективності використання сільськогосподарських угідь свідчить про чітку залежність вартісних показників економічної ефективності від грошової оцінки сільгоспугідь. Так, у 2016 році грошова оцінка сільськогосподарських угідь складала 27545,0 тис. грн., що на 1772,0 тис. грн. або на 6,9% більше, ніж грошова оцінка одного гектара відповідних угідь у 2014 році. При цьому виробництво валової продукції у 2016 році більші за аналогічні показники 2014 року відповідно на 67,1%. Водночас співвідношення між виробництвом валової продукції, отриманої з одного гектара сільськогосподарських угідь і їх грошовою оцінкою складало у 2014 році 34,7% та у 2016 – 54,2%. Це свідчить про те, що кількість одержаної продукції в повній мірі залежить від грошової оцінки угідь, на яких ця

продукція вироблена.

Щодо натуральних показників ефективності використання землі, які характеризують рівень використання певних видів сільськогосподарських угідь при виробництві окремих видів продукції рослинництва і тваринництва, то у 2016 році вони теж більші, ніж у 2014 (див. табл. 1).

Слід зазначити, що рівень виробництва приросту великої рогатої худоби більший у 2014 році порівняно з 2016 в 1,2 рази, а свинини – в 1,04 рази. Причиною цього є спад загального обсягу виробництва тваринницької продукції в 2015 та 2016 роках, зумовлений зменшенням поголів'я великої рогатої худоби, свиней та ін. Така ситуація пояснюється, перш за все, погіршенням кормової бази тваринництва в результаті досить низької питомої ваги кормових культур в загальній площі посіву сільськогосподарських культур, низькими закупівельними цінами на тваринницьку продукцію.

Про економічну ефективність виробництва продукції рослинництва свідчать і показники ефективності по окремих культурах. За результатами табл. 1 можна зробити висновок, що найбільш рентабельними культурами як в 2014 так і в 2016 роках є зерно та соняшник, хоча останній у контексті збіднення ґрунтів на вміст у них гумусу накладає обмеження його площі у структурі посівів. Принаймні такої думки притримуються і інші дослідники [6, с. 31], в працях яких надаються аргументовані докази стосовно збитковості вирощування соняшника. В цілому по Україні, співвідношення між прибутком з одного гектара соняшника та витратами на його вирощування на аналогічній площі становить 0,49.

Причиною низької урожайності сільськогосподарських культур є відсутність системи сівозмін, науково обґрунтованих технологій вирощування культур, матеріальних і фінансових ресурсів, ігнорування фактору ґрунтового покриття тощо. Водночас, урожайність всіх культур, крім картоплі, вища у 2016 році порівняно з 2014. Це свідчить, що грошова оцінка сільськогосподарських угідь справляє значний вплив на ефективність використання земельних ресурсів, підвищення родючості ґрунтів і, внаслідок цього, збільшення виробництва продукції.

Результативність сільськогосподарського виробництва значною мірою зумовлена структурою земельних угідь та посівних площ (табл. 2).

Таблиця 2

Показники використання земельних ресурсів в Україні
станом на 01.01.2017 р.

Показники	Правило розрахунку показника	Роки		
		2014	2015	2016
Коефіцієнт господарського використання землі (сільськогосподарська освоєність)	Площа сільськогосподарських угідь / Загальна земельна площа	0,69	0,71	0,71
Коефіцієнт розораності території	Площа ріллі / Загальна земельна площа	0,54	0,54	0,54
Коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь	Площа ріллі / Площа сільськогосподарських угідь	0,78	0,76	0,76
Коефіцієнт використання ріллі	Посівна площа сільськогосподарських угідь / Площа ріллі	0,84	0,83	0,83
Питома вага культур, що вимагають інтенсивного обробітку	Сума площ інтенсивних культур / Посівна площа сільськогосподарських культур*100%	44,0	41,7	45,8

Джерело: сформовано авторами за даними Держстату України [2].

Дані табл.2 свідчать, що коефіцієнт господарського використання землі, який характеризує відношення площі сільськогосподарських угідь до всієї земельної площі України, у 2016 році перевищує показник у 2014 на 2,8%. Відношення ріллі до загальної земельної площі в середньому складає 0,54 при майже однаковій площі ріллі в згаданих роках. Коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь більший у 2014 році, що пояснюється меншою площею сільгоспугідь.

Коефіцієнт використання ріллі, який представляє відношення площі посівів до площі ріллі коливається від 0,84 до 0,83. Питома вага культур, що вимагають інтенсивного обробітку, у 2016 році перевищує аналогічний показник у 2014 на 4,1%, що зумовлено недосконалістю структури посівних площ, яка значною мірою впливає на ефективність використання земельних ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур по всіх категоріях господарств на 01.01.2017 р.

Посівна площа	Роки						2014 рік в порівнянні з 2016	
	2014		2015		2016			
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього	27239,0	100,0	26902,0	100,0	27026,0	100,0	-213	0,0
Зернові:	14801	54,3	14739	54,8	14401	53,3	-400	-1,0
Озимі зернові:	7174	48,5	7904	53,6	7178	49,8	4	1,3
в тому числі:								
- пшениця;	5898	39,8	6696	45,4	6028	41,8	130	2
- жито;	185	1,3	150	1,0	144	1,0	-41	-0,3
- ячмінь.	1091	7,4	1058	7,2	1006	7,0	-85	-0,4
Ярі зернові:	7627	51,5	6835	46,4	7223	50,2	-404	-1,3
в тому числі:								
- пшениця;	163	1,1	171	1,2	190	1,3	27	0,2
- ячмінь;	1950	13,2	1768	12,0	1861	12,9	-89	-0,3
- овес;	247	1,7	213	1,4	209	1,5	-38	0,2
- кукурудза;	4691	31,7	4123	28,0	4286	29,8	-405	-1,9
- просо;	103	0,7	112	0,8	109	0,8	6	0,1
- гречка;	140	0,9	133	0,9	154	1,1	14	0,2
- рис;	10	0,1	12	0,1	12	0,1	2	0,0
- зернобобові.	227	1,5	250	1,7	324	2,2	97	0,7
Технічні культури:	8437	31,0	8350	31,0	8852	32,8	415	1,8
в тому числі:								
- цукрові буряки	331	3,9	237	2,8	292	3,3	-39	-0,6
- соняшник	5257	62,3	5105	61,1	6073	68,6	816	6,3
- соя	882	21,4	2158	25,8	1869	21,1	987	-0,3
- ріпак	1806	10,5	682	8,2	455	5,1	-1351	-5,4
Картопля і овоче-баштанні культури:	1900	7,0	1823	6,8	1841	6,8	-59	-0,2
в тому числі:								
- картопля;	1348	71,0	1291	70,8	1312	71,3	-36	0,3
- овочі.	463	24,4	440	24,1	442	24,0	-21	-0,4

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кормові культури:	2101	7,7	1990	7,4	1932	7,1	-169	-0,6
в тому числі:								
- кормові	216	10,3	213	10,7	211	10,9	5	0,6
коренеплоди;								
- кукурудза на силос	346	10,5	309	15,7	284	14,7	-62	4,2
і зелений корм;								
- однорічні трави;	408	19,4	393	19,7	374	19,4	-34	0,0
- багаторічні трави.	1119	53,2	1027	51,6	995	51,5	-124	-1,7

Джерело: сформовано авторами за даними Держстату України [2].

Так, у посівах сільськогосподарських культур найбільшу частку становлять зернові та технічні культури. За даними табл. 3, зернові культури мають низьку рентабельність, що зумовлено нестабільною ринковою ситуацією в аграрному секторі. Серед зернових культур найбільша питома вага припала на озимі зернові – відповідно з 48,5% піднялася до 53,6% (в період 2014-2016 рр.). Проте враховуючи ризик загибелі озимих зернових у зимовий період на Півдні України та з метою стабілізації продовольчого ринку зерна, існує практика заміни посіву ярими культурами, які мають не тільки продовольче, а й промислове значення. В першу чергу, це ярий ячмінь пивоварних сортів.

В групі технічних культур цукрові буряки, соя та ріпак значно поступаються соняшнику, питома вага якого в цій групі культур становить 68,6%. З цього приводу зазначимо, що у структурі посівів питома вага площі соняшнику повинна займати не більше 10-14%, хоча фактично займає 23-25% посівної площі.

Недоліком структури посівних площ в аналізованих роках є низька питома вага посіву картоплі та овоче-баштанних культур, що складає відповідно 7,0 та 6,8%. Мотивація до скорочення цих площ через значні матеріальні затрати і затрати праці на їх вирощування є не виправданою, оскільки ринок потребує цих культур як джерело основних продуктів харчування.

Негативні наслідки, що існують в землекористуванні, спричиненні у значній мірі екстенсивним характером використання землі, недостатньою кількістю внесення добрив та інших засобів інтенсифікації, що є основним напрямом підвищення ефективності використання землі (табл. 4).

Таблиця 4

Основні показники інтенсифікації використання землі в Україні
станом на 01.01.2017 р.

Показники	Роки		
	2014	2015	2016
Припадає на 1 га ріллі: затрат живої праці на виробництво продукції сільського господарства, люд-год.	32,7	33,9	34,5
Припадає на 1 га посівної площі:			
- внесених органічних добрив, т;	0,5	0,5	0,5
- мінеральних добрив, кг діючої речовини.	82	79	96

Джерело: сформовано авторами за даними Держстату України [2].

Аналіз табл. 4 дозволяє зробити висновок, що зростання оснащеності господарств

основними виробничими фондами підвищує рівень використання і продуктивності земельних ресурсів. Маючи поліпшену технічну озброєність сільського господарства, затрати живої праці на виробництво продукції у 2016 році є дещо меншими, що, в свою чергу, підвищує продуктивність праці. Аналогічно цьому, і виробничі витрати на один гектар мають відповідну тенденцію.

Практика світового землеробства дозволяє зробити висновок, що основними факторами інтенсифікації рослинництва виступають добрива. Водночас аналіз даних табл. 4 свідчить, що використання мінеральних добрив у 2014 та 2016 роках не відповідає вимогам землеробства: при обсязі внесення в середньому 85 кг діючої речовини на гектар посівів не забезпечується потреба сільськогосподарських культур у поживних речовинах для формування запланованого врожаю та відтворення родючості ґрунтів. З цього приводу зазначимо, що за підрахунками науковців, щорічний недобір сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно через дефіцит добрив становить понад 18 млн. т [6, с. 33]. Незадовільний стан хімізації землеробства спричинений зростанням цін на мінеральні добрива, зниженням купівельної спроможності споживачів та відсутністю сприятливої кредитної політики для аграріїв.

З метою компенсації недостатньої кількості гною, який вносився у 2014 та 2016 роках на рівні 0,5 т на гектар, в якості органічних добрив на полях необхідно залишати нетоварну частку врожаю: соломку, подрібнені стебла соняшника та інші післяжнивні рештки, які після приорювання забезпечать умову підвищення родючості ґрунту.

Отже, за результатами аналізу процесу інтенсифікації, яка є умовою ефективного використання землі, можна зробити висновок, що підвищення інтенсивності сільськогосподарського виробництва забезпечує не тільки збільшення виходу продукції з одного гектара земельної площі (див. табл. 1), але й скорочує затрати праці і коштів на її одиницю (табл. 4), в чому і виражається сутність інтенсифікації.

Комплексний аналіз сучасного рівня використання земельних ресурсів засвідчив, що показники економічної ефективності використання земельних ресурсів у великій мірі визначаються розміром грошової оцінки сільгоспугідь, а рівень сільськогосподарського виробництва зумовлений структурою земельних угідь та посівних площ. Значною мірою на ефективність використання земельних ресурсів впливає інтенсифікація виробництва.

Одним з основних критеріїв ефективного використання земельних ресурсів є продуктивність угідь, яка визначається урожайністю культур у сівозмінах та продуктивністю тварин, рівень технологічного оснащення сільського господарства та система ведення виробництва.

Серед причин, що зумовлюють невідповідність між величиною природного потенціалу земель і рівнем його використання протягом 2014-2016 років є висока розораність агроландшафтів.

Одним з напрямків підвищення ефективності використання земельних ресурсів є впровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства, адаптованих до місцевих умов.

Висновки. З метою підвищення ефективності використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах необхідно впроваджувати заходи з вдосконалення структури посівних площ, застосування ґрунтозахисної системи землеробства, раціональної організації території, угідь, сівозмін, удосконалення технологій виробництва сільськогосподарських культур. Для ефективного використання земельних ресурсів

необхідна така агротехнічна система ведення сільського господарства, яка повною мірою відповідає природно-екологічним умовам та ресурсам території тієї чи іншої області.

Впровадження запропонованих заходів підвищення ефективності використання землі є запорукою розвитку всіх галузей сільського господарства, підвищення добробуту населення і зміцнення економіки країни.

Для підвищення ефективності використання земель слід залучати додаткові інвестиції в аграрний сектор економіки, а також підвищувати культуру землеробства.

Тому перспективи подальших досліджень у цій площині полягають у конкретному врахуванні та впровадженні в практику інноваційних підходів на основі економіко-математичної моделі оптимізації землекористування.

Список використаних джерел

1. Котикова О.І. Теоретичні засади формування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування / О.І. Котикова // Інвестиції: практика і досвід. – 2013. – №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : www.mnau.edu.ua...2012-kotikova-tzfm.pdf.
2. Сільське господарство України 2016 : стат. зб. / за ред. О.М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 246 с.
3. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві / О.І. Шкуратов // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – №5. – С. 10-13.
4. Кюрчева Н.В. Формування раціонального землевикористання фермерських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Н.В. Кюрчева; Дніпропетр. держ. аграр.ун-т. – Д., 2010 – 20 с.
5. Песчанська І.М. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку землекористування / І.М. Песчанська // Наукові праці. Економічні науки. – 2005. – №64 (Випуск 1). – С. 162-165.
6. Микитенко І.А. Як працює гектар українських чорноземів / І.А. Микитенко // Землевпорядний вісник. – 2002. – №4. – С. 30-34.
7. Третяк А.М. Зміна пріоритетів земельної реформи у зв'язку з удосконаленням економічних відносин на землю / А.М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2008. – №2. – С. 5-9.
8. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами : навчальний посібник / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
9. Добряк Д.С. Класифікація та екологічнобезпечне використання сільськогосподарських угідь / Д.С. Добряк, О.П. Канаш, І.А. Розумний. – К. : Ін-т землеустрою УААН, 2001. – 308 с.

*Мазуркевич І.О., к.е.н., доцент кафедри
туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ;
Іваніщева О.А., асистент кафедри
туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ*

ОЦІНКА РИНКУ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ANALYSIS OF THE MARKET OF HOTEL SERVICES IN LVIV REGION

Анотація. У статті проведено аналіз стану та проблем розвитку ринку готельного бізнесу на прикладі Львівської області. На основі офіційної статистичної інформації визначено динамічні зміни на ринку туристичних послуг області в розрізі внутрішнього та зовнішнього туризму. Акцентовано увагу на недостатність використання туристичного потенціалу Львівщини, що головним чином проявляється в одноманітності турів. Встановлено, що передумовою розвитку туризму на Львівщині є інфраструктурні чинники, а особливо ринок послуг засобів розміщення. В роботі оцінено кількісні та якісні показники розвитку ринку, визначено коло проблем та перспектив розвитку ринку готельних послуг туристичної перлини України.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, спеціальні засоби розміщення, туристична атрактивність, ринок готельних послуг, готельний бізнес.

Abstract. In the article the analysis of condition and problems of development of the market of hotel business in Lviv region. The article contains analytical research of the market of hotel services of the Lviv region. As a result, it was found that the prevailing part of the hotel services market is occupied by hotels with an average level of service, which is mainly due to the price constraints of existing consumers and the current demand for them. The analysis of the dynamics of the hotel services market in Lviv region suggests that this market is promising, characterized by rapid development rates, contributes to employment security in the region and is the main infrastructure factor for tourism development.

Keywords: tourist and recreational potential, special accommodation facilities, tourist attraction, hotel services, hotel business.

Постановка проблеми. Львівщина – стратегічно важливий культурний, політичний та економічний регіон України, який, водночас, є найбільшим туристично-відпочинковим та курортним регіоном Західної України.

Аналіз останніх досліджень встановив, що Львівська область належить до високоурбанізованих, орієнтованих на послуги регіонів з середнім рівнем розвитку. Згідно з типологізацією регіонів України, що запропонована в Державній стратегії регіонального розвитку України до 2020 року, Львівська область належить до регіонів з орієнтацією на сферу послуг [6]. Наявність рекреаційних та бальнеологічних ресурсів в поєднанні з існуючою історико-культурною спадщиною та вигідним географічним розташуванням є визначальними чинниками розвитку туристичної галузі, спрямованої на вітчизняних та закордонних споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових джерелах є чимало дослідників природно-рекреаційної складової розвитку туризму в регіональному контексті (О. Бейдик [1], В. Кифяк [2], О. Колотуха [3]).

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є дослідження наявного ринку готельних послуг як вагомого інфраструктурного чинника розвитку туризму у Львівській області. Теоретичною та методологічною основою роботи є періодична література, ресурси Інтернету тощо, а також статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Львівщина є лідером серед регіонів не лише за наявним туристсько-рекреаційним потенціалом, а й за наявною культурно-історичною спадщиною, що створює передумови розвитку таких різних видів і форм туризму як: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, гірськолижний, природничо-пізнавальний, науково-освітній, релігійний, мисливський, сільський, екологічний, водний, етнічний, спортивно-оздоровчий, діловий та відпочинково-розважальний.

На 1 липня 2016 року у Львівській області було зареєстровано 348 туристичних підприємств, з них 148 туроператорів і 200 турагенств. До бюджету туристичними підприємствами сплачено 2 млн. 714 тис. грн. На 1 липня 2016 року в області зареєстровано 767 фахівців туристичного супроводу (екскурсоводів, гідів-перекладачів, провідників по горах), які в установленому порядку отримали дозвіл на право здійснення туристичного супроводу та надають послуги з екскурсійного обслуговування.

Оцінка туристичних потоків Львівської області показала, що найбільша кількість туристів відвідала даний регіон в 2013 році – 188520 осіб. Впродовж 2013-2015 років спостерігається незначне зменшення кількості туристів, проте в 2016 році туристичними підприємствами Львівщини було надано послуги 181827 туристам, що майже на 62% більше в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Серед них 97,3% склали громадяни України і 2,7% – громадяни інших країн. Слід відмітити, що в 2013 році найнижча зацікавленість з боку іноземних туристів – лише 2015 осіб, проте в 2016 році кількість іноземних туристів зростає майже втричі порівняно з даним 2015 року. У 2015 році туристичними підприємствами Львівщини надано послуги іноземним туристам із 34 країн світу, серед них переважали туристи з Азербайджану – 1164 особи, Білорусії – 514 осіб, Німеччини – 506 осіб, Республіки Молдови – 270 осіб. Поїздками туристів – громадян України у межах держави було охоплено 98580 осіб, або 54,2% від загальної кількості обслужених туристів.

Найбільш популярною метою туристично-екскурсійних подорожей залишається дозвілля і відпочинок. З такою метою у 2015 році подорожувало 86,2 тис. туристів. Аналіз туристичних потоків показав, що виїзний туризм є більш вигідною формою діяльності туристичних підприємств, ніж в'їзний (іноземний) та внутрішній туризм. Виїзним туризмом займається майже кожна туристична фірма, а в в'їзним та внутрішнім туризмом – близько 20% туристичних підприємств області. Проте дані моніторингу, який проводиться щороку в літній туристичний сезон, свідчать про те, що на території обласного центру щоденно перебуває близько 3 тисяч іноземних туристів, а у вихідні – до 5-6 тис., з яких 60% – туристи з Польщі, 20% – туристи з країн-учасниць СНД та інші [4].

Однією з найважливіших складових туристичної індустрії, яка визначає її реальний потенціал та перспективність розвитку, є готельне господарство. У 2016 році на Львівщині діяли 343 колективних засобів розміщення, що на 8% перевищує значення даного показника

в 2011 році (табл. 1).

Таке збільшення відбулося головним чином за рахунок збільшення кількості готелів та аналогічних засобів розміщення. Із загальної кількості готельних закладів ринку в 2016 році 60% послуг надають, що на 2% перевищує значення аналогічного попереднього періоду. Відносно стабільною залишається частка готельних послуг, що надається мотелями – на рівні 15% впродовж останніх двох років. Поступове зменшення кількості студентських літніх таборів призвело до зменшення їх частки на ринку з 22% в 2015 році до 21% в 2016.

Таблиця 1

Оцінка наявного потенціалу готельних послуг у Львівській області
за 2011-2016 рр.

№	Показник	Роки						Базисний темп росту, %
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	Кількість колективних засобів розміщення, од. усього	317	325	342	340	331	343	108
2	Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення, од.	228	247	272	273	273	287	126
3	Кількість спеціалізованих засобів розміщення, од.	89	78	70	67	58	56	63
3	Загальна кількість місць, од.	31138	31555	32003	32746	33626	30869	99
4	Кількість місць у готелях, од.	12589	15365	16194	16796	17759	17949	143
5	Питома вага кількості місць у готелях, %	40	49	51	51	53	58	-
6.	Кількість розміщених осіб, усього	620437	680744	717829	620007	715333	861250	139
7	Кількість розміщених осіб у готелях та аналогічних засобів розміщення, осіб	396212	470799	493197	449180	591292	749855	189
8	Питома вага кількості розміщених осіб у готелях, %	64	69	69	72	83	87	-

Джерело: розроблено автором за даними [4].

Кількість спеціалізованих засобів розміщення поступово зменшується і станом на 2016 рік становить 56 закладів, що на 37% менше, ніж у 2011 році. В 2015 році спеціалізованих засобів розміщення налічувалось 58 одиниць, з них: 38 санаторіїв, 5 дитячих санаторіїв, 2 пансіонати з лікуванням, 4 пансіонати відпочинку та 9 баз відпочинку. У цих закладах налічувалось 15,9 тис. місць. Із загальної кількості розміщених осіб у спеціалізованих засобах розміщення (124 тис.) – 13 тис. становили діти у віці 0-17 років, з яких 41,1% – оздоровлені у червні-серпні [5].

Оцінка динаміки структури спеціалізованих засобів розміщення показала, що в 2015 році закрились санаторії-профілакторії, що зумовлено відсутністю належного

бюджетного фінансування. Значну частку в структурі спеціалізованих засобах розміщення складають санаторії – 65% та бази відпочинку (крім турбаз) – 15,5%. Львівщина відома наявним туристично-рекреаційним потенціалом та бальнеологічними ресурсами, які є передумовами розвитку лікувально-оздоровчого туризму, проте оцінка спеціалізованих засобів розміщення показала про поступове зменшення санаторіїв, профілакторіїв, літніх дитячих таборів, що може негативно вплинути на використання рекреаційного потенціалу області. Позитивним фактором розвитку лікувально-оздоровчого туризму є зростання кількості приватних садиб, що надають послуги зеленого та екологічного туризму, послугами яких скористалися 2,2 тис. осіб.

Упродовж 2016 року послугами колективних засобів розміщування скористалися 87% загальної кількості туристів, відповідно 37% осіб зупинялися в санаторіях, пансіонатах, базах відпочинку та інших спеціалізованих закладах розміщення. Десяту частину приїжджих становили іноземні громадяни, з них 63,7 тис. розміщувалися у готельних закладах, 11,7 тис. обслуговувалися санаторно-курортними закладами.

Місткість готелів та аналогічних засобів розміщування в 2016 році становила 17949 місць, що на 89% більше місткості готелів в 2015 році, в якому номерний фонд налічував 8,5 тис. номерів. Частка ринку готельних послуг Львівщини за кількістю розміщених осіб становить 14% від загальної кількості розміщених туристів в Україні. Найбільша зосередженість готелів відмічена в культурно-історичних та рекреаційних центрах. Зокрема, у Львові – 70 готелів, у м. Трускавець – 32 готелі, м. Борислав – 21 заклад готельного бізнесу. В розрізі районів, то найбільша зосередженість готелів у Пустомитівському районі – 25 готелів та Сколівському – 20 закладів готельного господарства.

Відповідно до основних економічних показників діяльності, готельні підприємства Львівської області диференціюються на такі сегменти за якістю послуг (табл. 2):

- готелі високої якості обслуговування (чотири-п'ять зірок);
- готелі середньої якості обслуговування (три зірки);
- готелі низької якості обслуговування (одна-дві зірки, без категорії).

Таблиця 2

Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування за категоріями у 2016 році

Показники	Готелі та аналогічні засоби розміщування, одиниць	У тому числі		
		готелі	мотелі	інші засоби розміщування
Усього	287	168	41	64
з них мають категорії				
* (1 зірка)	–	–	–	–
** (2 зірки)	6	6	–	–
*** (3 зірки)	29	28	1	–
**** (4 зірки)	11	11	–	–
***** (5 зірок)	2	2	–	–
без категорії (зірок)	239	135	40	64

Таким чином, на кінець 2016 року з 287 закладів, що надавали послуги розміщення,

категоризованими були лише 48 закладів, що на 2 заклади перевищує ніж у 2015 році, де кількість категоризованих закладів становила 46. Із цієї загальної кількості найбільше у Львівській області 3-зіркових готелів – 29, що обумовлено помірними цінами, оскільки це готелі середнього цінового сегмента. Номерний фонд даної групи готелів малий – як правило, 20-60 номерів. Загальна кількість номерів 3-зіркових готелів Львівщини на кінець 2016 року складає 1657 одиниць, з них: номери вищої категорії (президентський апартамент, люкс, дуплекс, напівлюкс) – 22%, номери першої категорії (стандарт) – 63,4%, другої категорії – 5,6%, третьої категорії – 4,7%, інші – 4,3%. Частка цієї групи готелів на ринку становить 10%, рівень заповнення змінюється від 40 до 70% і залежить від застосовуваних принципів управління, місця та міста розташування, якості системи обслуговування, відповідність умовам ринку.

Щодо готелів першої категорії, то їх частка на ринку в 2016 році становила 4,5%. Як правило, ці готелі розміщені в центральній частині міст, відповідають міжнародним стандартам якості обслуговування та характеризуються високим рівнем комфорту. Загальна кількість номерів 5-зіркових готелів становить 385, з них лише 9% становлять номери вищої категорії та, відповідно 91% – номери першої категорії. Серед 4-зіркових готелів, номерний фонд яких складає 1111 номерів, 67% припадає на номери першої категорії, 22% на номери категорії люкс та 11% на номери другої категорії.

Готелі низької якості обслуговування та низького цінового сегмента (одна-дві зірки, без категорії) характеризуються низьким рівнем сервісу та комфорту. На ринку готельних послуг Львівщини їх частка складає 85,3%. Номерний фонд 2-зіркових готелів становить 379 номерів у 2016 році, що на 3 номери перевищує значення 2015 року. З них найбільшу частку займають номери другої категорії – 38% і лише 14,8% займають номери вищої категорії, що характеризуються відносно вищим рівнем комфортності. Стосовно номерного фонду готелів без категорії, то їх загальна кількість становить 5273 номери в 2016 році проти 4880 номерів в 2015 році. Така динаміка вказує на формування попиту саме на дану категорію готелів, що, в першу чергу, зумовлено низьким ціновим фактором. Із номерного фонду даної категорії готелів найбільшу частку займають номери першої категорії (стандарт) – 49%, номери вищої категорії займають лише 17% номерного фонду готелів без категорії.

Формування попиту на готельні послуги та наповненість ринку готелями відповідної категорії першочергово пов'язано та обумовлено наявними туристичними потоками. Іноземні туристи надають перевагу в розміщенні категоризованим готелям – готелям першої категорії із номерами люкс та напівлюкс, що зумовлено попитом на якісне обслуговування, безпеку, прийнятними цінами та прибуттям в Україну насамперед з діловою, службовою, дипломатичною метою. Отже, на формування попиту на ринку готельних послуг суттєво впливає вид і форма туризму, що проявляється в меті перебування туристів на території Львівської області.

Останнім часом все більше молоді та студентства полюбляють подорожувати та при розміщенні користуються послугами хостелів. Згідно офіційних статистичних джерел, в 2012 році на території Львівської області функціонувало 3 хостели, що надали послуги розміщення 272 українським туристам. В 2013 році кількість хостелів залишалась незмінною, проте кількість розміщених туристів становила 1391 турист, із яких майже 50% становили іноземні туристи. Таке зростання попиту на послуги в хостелах призвели до збільшення їх кількості впродовж 2014-2015 років до 9. Станом на кінець 2016 року кількість

хостелів зростає до 14. Загальна кількість туристів, що скористалися послугами хостелів становила 14817 осіб, із яких 19% припадало на іноземних відвідувачів регіону. Головною перевагою так званих, молодіжних готелів є невисока ціна, проте головним недоліком колективне проживання та спільні комунальні зручності, що не завжди можуть відповідати очікуванням споживачів. Головним фактором вибору в даному випадку будуть відгуки, що залишають на сайтах відвідувачі. Саме вони є формоутворюючим фактором іміджу кожного хостелу.

Висновки. Таким чином, ринок готельних послуг представлений різними видами засобів розміщення та різними категоріями, що сформовано з урахуванням цінової сегментації споживачів ринку. На сьогодні актуальною залишається проблема використання житлового фонду готелів та рівномірність його завантаження у будні та вихідні дні чи в цілому протягом року. Проведене дослідження ґрунтувалось на офіційні статистичні джерела Львівської області, проте на практиці можуть бути розбіжності у кількості розміщених осіб через недосконалість подання інформації деякими засобами розміщення.

Основними тенденціями розвитку ринку готельних послуг даного регіону, на нашу думку, є посилення конкуренції серед готелів вищої категорії, урізноманітнення асортименту готельних послуг, збільшення кількості так званих міні-готелів, приватних пансіонатів (більше навіть сімейного типу) або приватних садиб, що, в першу чергу, обумовлено розвитком нових видів та форм туризму. Проведений аналіз динаміки ринку готельних послуг Львівської області, дозволяє зробити висновок, що даний ринок є перспективним, характеризується стрімкими темпами розвитку, сприяє забезпеченню зайнятості в регіоні та є головним інфраструктурним чинником розвитку туризму.

Список використаних джерел

1. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. д-ра геогр. наук : 11.00.02 / О.О. Бейдик; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 36 с.
2. Кифяк В.Ф. Організація туризму : навчальний посібник / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги. ХХІ, 2008. – 344 с.
3. Король О.Д. Регіональний менеджмент в туризмі (соціальні та економіко-географічні аспекти) : автореф. дис. канд. географ. наук : 11.00.02 / О.Д. Король; Київ.ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999 – 19 с.
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.stat.lviv.ua>
5. Рекреаційний потенціал Львівщини / Статист. збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській обл., 2015. – 96 с.
6. Стратегія розвитку Львівської області до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.loda.gov.ua/upload/users_files/22

*Омельченко О.В., старший викладач
кафедри економіки та менеджменту,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
П'ятковський В.П., магістрант 1 року підготовки,
спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

МІСЦЕ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

LOCATION OF CAPITAL INVESTMENT IN INVESTMENT PROCESS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню етимології понять «інвестування» та «капітальні вкладення», розкрито зміст та проведено порівняльну характеристику цих понять. Проаналізовано основні функції, які виконують інвестиції в економічній системі. Розглянуто структуру капітальних вкладень від якої цілком залежить їх ефективність.

Ключові слова: інвестування, капітал, грошовий капітал, капітальні вкладення, фонд споживання, фонд нагромадження.

Abstract. The article is devoted to the study of the etymology of the concepts of «investing» and «capital investment», the content is disclosed and a comparative description of these concepts is carried out. The basic functions that carry out investments in the economic system are analyzed. The structure of capital investments on which their effectiveness depends entirely is considered.

Keywords: investment, capital, money capital, capital investments, consumption fund, fund of accumulation.

Постановка проблеми. Стабілізація національної економіки – це одна з найголовніших проблем економічної політики України на сучасному етапі розвитку. Її вирішення тісно пов'язане з підвищенням ефективності інвестицій, обсяги яких на нинішньому етапі економічного реформування досить обмежені. За цих умов, безперечно, підвищується відповідальність за вибір інвестиційних проектів і, звичайно, зростають вимоги до достовірності методів обґрунтування цього вибору та оцінки їх ефективності.

Колишні методи оцінки капітальних вкладень та нової техніки розроблялись в основному для умов витратної економіки і безоплатної системи кредитування. Виділення капітальних вкладень здійснювалось здебільшого не під реальну, а під розрахункову ефективність, яка переважно була завищеною, а необхідні засоби, навпаки, заниженими.

Актуальним у даний час являється заглиблене теоретичне дослідження щодо визначення доцільності капітальних вкладень в той чи інший сектор економіки. Важливою проблемою виступає теоретичне обґрунтування критеріїв ефективності інвестиційних затрат, взаємозв'язку і взаємозумовленості капітальних вкладень і структурних зрушень в економіці, врахування рівня ризику на етапі вибору найбільш привабливого інвестиційного проекту.

Формулювання цілей статті. У статті ставиться за мету аналіз методик оцінки доцільності капіталовкладень відносно до сучасних умов перехідної економіки Україні. При цьому, будемо виходити з того, що прийняття інвестиційного рішення неможливо без урахування наступних чинників: вид інвестицій, вартість інвестиційного проекту, множинність доступних проектів, обмеженість фінансових ресурсів, доступних для

інвестування, ризик, пов'язаний із прийняттям того або іншого рішення й інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми капітальних вкладень в економіку досліджували багато вітчизняних та іноземних науковців, серед яких варто згадати таких, як Є.В. Нагашев, Є.С. Стоянова, Ю. Брігхем, Л. Гітман, В.В. Бочаров, У.Ф. Шарп, Ю.В. Яковець. Серед вітчизняних учених вагомих внесок у дослідження інвестиційної привабливості промисловості України зробили Т.В. Майорова, В.М. Геєць, А.А. Пересада, Е.І. Шелудько, Л.І. Нейкова, В.Г. Федоренко, В.В. Швед, О.В. Омельченко та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній зарубіжній літературі термін «інвестування» часто трактується як придбання цінних паперів (акцій, облігацій). У нашій країні його ідентифіковано з терміном «капітальні вкладення». Інвестиції в цьому разі розглядаються як вкладання у відтворення основних фондів (споруд, обладнання, транспортних засобів). Разом з тим інвестування можуть бути спрямовані на поповнення обігових коштів, придбання нематеріальних активів (патентів, ліцензій, ноу-хау) [1].

Фактично, по своєму змісту, інвестиції представляють той капітал, за допомогою якого множається національне багатство. При цьому варто мати на увазі, що термін «капітал» не означає гроші. Правда, менеджери й економісти часто кажуть про «грошовий капітал», маючи у на увазі гроші, які можуть бути використані для закупівлі машин, устаткування й інших засобів виробництва. Проте, гроші, як такі, нічого не створюють, а, отже, їх не можна вважати економічним ресурсом.

У системі національних розрахунків України статистика інвестицій (капітальних вкладень) включає тільки матеріальні витрати (на машини, будівлі, споруди), але не враховує найважливіші інвестиції в «знання», «інтелект», наукові дослідження й освіту. Подібний підхід, при якому в інвестиції включаються лише безпосередньо матеріальні компоненти, не дозволяє точно визначати справжній об'єм інвестицій.

Таким чином, під інвестиціями розуміються ті економічні ресурси, що направляються на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення або модернізацію виробничого апарата. Це може бути пов'язане з придбанням нових машин, будинків, транспортних засобів, а також із будівництвом доріг, мостів і інших інженерних споруд. Сюди варто включати і витрати на утворення, наукові дослідження і підготовку кадрів. Ці витрати являють собою інвестиції в «людський капітал», що на сучасному етапі розвитку економіки набувають усе більшого і більшого значення, тому що, у кінцевому розрахунку, саме результатом людської діяльності виступають і будинки, і споруди, і машини, і устаткування, і саме головне, основний фактор сучасного економічного розвитку – інтелектуальний продукт, що обумовлює економічне становище країни у світовій ієрархії держав [2].

Можна виділити три основні функції, які виконують інвестиції в економічній системі:

- забезпечення зростання і якісного удосконалювання основного капіталу (фондів), як на рівні окремої фірми, так і на рівні національної економіки в цілому;
- здійснення прогресивних структурних економічних зрушень, що стосуються найважливіших народногосподарських пропорцій: відтворювальних, галузевих, вартісних;
- реалізацію новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва на мікро- і макрорівнях.

Серед цих функцій найважливіше значення має оптимізація генеральної відтворювальної макроекономічної пропорції – співвідношення між накопиченням і споживанням у складі національного доходу.

У системі відношення розширеного відтворення інвестиції виконують найважливішу структуроутворюючу функцію. Від того, у які галузі народного господарства вкладаються кошти для його розвитку залежить майбутня структура економіки: або переважними будуть машинобудівні заводи, що випускають сільгосптехніку або машинобудівні заводи, що випускають військову техніку і спорядження. Або, далі, перевага буде на боці будівельних фірм, що спеціалізуються на зведенні важливих виробничих комплексів, або на боці будівельних фірм, що будують комфортне житло.

Капітальні вкладення розглядаються у двох аспектах: як економічна категорія; як процес, пов'язаний з рухом грошових ресурсів. Капітальні вкладення як економічна категорія – це система грошових відносин, пов'язаних з рухом вартості, авансованої у довгостроковому порядку в основні фонди від моменту виділення коштів до моменту їх відшкодування.

Головним об'єктом вивчення виступають капітальні вкладення як процес руху вартості, авансованої у розширене відтворення основних фондів. Основна увага приділяється вивченню структури джерел фінансування капітальних вкладень, договірним стосункам замовників та підрядників, ролі банків як установ, що здійснюють фінансування та кредитування капітальних вкладень [5].

Капітальні вкладення – це вкладення капіталу в різні сфери і галузі народного господарства з метою оновлення існуючих та створення нових благ і внаслідок цього одержання значно більшого прибутку. Такі інвестиції ще дістали назву виробничих вкладень.

Капітальні вкладення являють собою використання суспільством валового національного продукту на відтворення основних фондів. За формою вони виступають як сукупність затрат на створення нових, а також технічне переозброєння, реконструкцію і розширення діючих основних фондів виробничого і відтворювального призначення. Капітальні вкладення мають важливе народногосподарське значення, обумовлене роллю, що виконують знову створені або модернізовані засоби праці в процесі виробництва матеріальних благ. Як важливий фактор розширеного суспільного відтворення досягнень науково-технічного прогресу, що створює матеріальні умови для зростання й удосконалювання суспільного виробництва і підвищення матеріального добробуту народу. Капітальні вкладення розрізняються по формах власності галузевій і територіальній ознаці, призначенню споруджених об'єктів, формам відтворення основних фондів, складу затрат, засобові будівництва, джерелам фінансування. Ефективність капітальних вкладень значною мірою залежить від їхньої структури. Розрізняють галузеву, територіальну, відтворювальну і технологічну структури капітальних вкладень, що визначають їхній співвідношення в різноманітних галузях, регіонах, формах відтворення основних фондів і окремих затрат.

Увесь національний дохід країни поділяється на фонд споживання та фонд нагромадження. Останній є узагальненим обсягом капітальних вкладень усіх підприємств за рік. Його частка може становити 20-30% національного доходу. На частку державних коштів за останні роки в Україні припадає лише п'ята частина капітальних вкладень, і можливе подальше її зниження.

Висновки. У статті надано визначення інвестицій різних вчених та у різних країнах, під інвестиціями розуміються ті економічні ресурси, що направляються на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення або модернізацію виробничого апарата. Розглянуто основні види, структуру та класифікацію інвестицій. Надано поняття економічної

сутності капітальних вкладень, їх методів та принципів фінансування.

Також було простежено залежність обсягу капітальних вкладень від очікуваної норми чистого прибутку, від ставки позичкового відсотку та від рівня інфляції.

Список використаних джерел

1. Гроші та кредит : Підручник / Відп. ред. М.І. Савлук. – К. : Либідь, 2012. – 375 с.
2. Федорченко В.Г. Інвестиційний менеджмент : Навч. посібник / В.Г. Федорченко. – К. : МАУП, 2009. – 184 с.
3. Гурочкіна В.В., Пінаєва К.О. Сучасний стан інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні / В.В. Гурочкіна, К.О. Пінаєва // Подільський науковий вісник. – 2017. – №2. – С. 56-58.
4. Євась Т.В., Соколовський В.С. Інвестиційна привабливість підприємств та фактори, що на неї впливають / Т.В. Євась, В.С. Соколовський // Подільський науковий вісник. – 2017. – №2. – С. 61-64.
5. Міжнародна інвестиційна діяльність [Текст] : навч. посіб. для студентів екон. спец. / В.В. Швед, О.А. Закладній, О.В. Омельченко. – Вінниця : Нілан, 2017. – 222 с.
6. Ткачук О.М. Збалансованість інноваційно-інвестиційного клімату в Україні / О.М. Ткачук // Подільський науковий вісник. – 2017. – №1. – С. 74-77.

Савицкий К.В., студент,

*Институт социально-гуманитарного образования,
Белорусский государственный экономический университет.*

*Научный руководитель: Наумов Д.И., к.соц.н., доцент,
доцент кафедры экономической социологии,*

Белорусский государственный экономический университет

РИСКИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В НОВЫХ НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВАХ

RISKS OF LABOR MIGRATION OF CITIZENS OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE NEW INDEPENDENT STATES

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные направления трудовой миграции белорусских граждан в новых независимых государствах, а также риски трудовой миграции.

Ключевые слова: трудовая миграция, Республика Беларусь, новые независимые государства, риски трудовой миграции, трудовое рабство, сексуальное рабство.

Abstract. The article is devoted to the main directions of labour migration of Belarusian citizens in the new independent states, and also the risks of labor migration.

Keywords: labour migration, Republic of Belarus, new independent states, risks of labor migration, labor slavery, sexual slavery.

Постановка проблемы. С момента обретения страной независимости в 1991 году граждане Республика Беларусь активно включились в международные процессы трудовой

миграции, чему свидетельствуют результаты отечественных и зарубежных социологических исследований, а также данные статистики. Для определенной части трудоспособного населения страны внешняя трудовая миграция стала как инструментом решения индивидуальных или семейных проблем социально-экономического характера, так и средством приобретения и развития профессиональных компетенций, востребованных на рынке труда в стране и за рубежом.

Трудоустройство граждан Республики Беларусь за рубежом в правовом поле регламентируется Законом Республики Беларусь «О внешней трудовой миграции», в статье 11 которого описаны два способа выезда:

«Трудоустройство за пределами Республики Беларусь граждан и иностранцев, постоянно проживающих в Республике Беларусь, может осуществляться:

при содействии юридических лиц или индивидуальных предпринимателей, имеющих специальное разрешение (лицензию) на осуществление деятельности, связанной с трудоустройством за пределами Республики Беларусь;

самостоятельно, то есть без содействия юридических лиц или индивидуальных предпринимателей, указанных в абзаце втором настоящей статьи» [7].

География трудовой миграции граждан Республики Беларусь достаточно разнообразна, однако в большей степени сконцентрирована на странах-соседях, большинство из которых можно объединить термином «новые независимые государства» (ННГ) (образовавшиеся в результате прекращения существования СССР). Трудовая миграция граждан Республики Беларусь в ННГ развивается быстрыми темпами, однако законодательство этих стран не всегда соответствует мировой практике трудоустройства мигрантов, а также его реализация затруднена в силу бюрократизированности данных процедур. Соответственно, для трудовых мигрантов данная ситуация приводит к различным социальным рискам и коллизиям.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематикой трудовой миграции в стране занимаются представители как академических институтов из системы Национальной академии наук Беларуси (Институт социологии, Институт экономики и др.) и вузовской науки (БГЭУ, БГУ и др.), так и представители белорусских «фабрик мысли» (ИПМ и др.). Однако результаты социологических и статистических исследований миграционной активности граждан Республики Беларусь зачастую разнятся между собой, в том числе наличием различных экспертных оценок и оперированием неконвенциональными данными. Это непосредственно связано с условиями выезда с целью трудоустройства в ННГ, которые являются членами ЕС (Литва, Латвия, Эстония), и в ННГ, которые являются членами ЕАЭС.

Географию трудовой миграции граждан Республики Беларусь в целом можно охарактеризовать наличием двух векторов [8]:

- западный вектор (страны ЕС, США и др.);
- восточный вектор (страны ЕАЭС, Китай и др.).

Согласно статистическим данным Департамента по гражданству и миграции Министерства внутренних дел Республики Беларусь в 2017 году было зарегистрировано 7316 белорусских граждан, выехавших в трудовую миграцию, однако в данном случае учитывались лишь те мигранты, которые заключают рабочие договоры с аккредитованными в Беларуси фирмами, предлагающими трудоустройство за рубежом. Следовательно, можно утверждать, что реальные масштабы трудовой миграции белорусских граждан значительно превышают эти цифры. Данного мнения также придерживаются в своих оценках и

експерты [15].

Объектом данной работы является трудовая миграция граждан Республики Беларусь, предметом – риски трудовой миграции граждан Республики Беларусь в ННГ.

Формирование целей статьи. Цель данной статьи – выявить и описать основные риски трудовой миграции граждан Республики Беларусь в ННГ.

Следующие задачи детализируют цель исследования:

- выявить основные направления трудовой миграции граждан Республики Беларусь в ННГ;
- установить и охарактеризовать основные риски трудовой миграции белорусских граждан в ННГ.

Изложение основного материала исследования. Исходя из статистических данных Департамента по гражданству и миграции Министерства внутренних дел Республики Беларусь в 2016 году в страны, которые в рамках данного исследования относятся к ННГ, выехал 5262 белорусский гражданин. Это составляет 71,92% от общего числа официально зарегистрированных в Беларуси трудовых мигрантов, в частности [16]:

- Российская Федерация – 64,41%;
- Литва – 7,22%;
- Латвия – 0,25%;
- Эстония – 0,05%.

Вышеприведённые данные свидетельствуют о тенденции трудовой миграции белорусских граждан в ННГ, которые являются членами ЕС, а также в Российскую Федерацию.

Безусловно, нельзя отрицать наличие трудовой миграции граждан Республики Беларусь в другие ННГ. Однако их число незначительно, поэтому анализ и описание данного миграционного потока не является целесообразным в рамках данной работы.

Как уже было упомянуто выше, в статистике Департамента по гражданству и миграции МВД Республики Беларусь отражены миграционные потоки, официально регистрирующие свой отъезд в Беларуси (закрывающие рабочие договоры с аккредитованными в Беларуси организациями). В свою очередь, для выявления и оценки приближенных к реальности масштабов миграции был осуществлён анализ миграционной статистики по линии наиболее популярных принимающих стран, которые можно отнести к ННГ. Итак, были получены следующие результаты:

- в течение 2016 года работодатели Литвы наняли 4,4 тысяч белорусов, что в значительной степени отличается от данных белорусского МВД – 528 человек [15];
- в 2016 году разрешение на работу в Латвии получили 1018 белорусских граждан, однако в статистике белорусского МВД отражено 18 человек [15].

К сожалению, получить объективные и актуальные цифры о трудовой миграции белорусских граждан в Эстонию и Россию не представляется возможным в связи со следующими формальными ограничениями учёта трудовых мигрантов:

- в Эстонии с прекращением выдачи отдельного разрешения на работу (с 01.09.2013) белорусские граждане могут работать на основании вида на жительство, визы (с регистрацией в Департаменте полиции и погранохраны) или при наличии визы или вида на жительство, выданных компетентным учреждением государства-члена Шенгенского соглашения, с правом на работу в названном государстве;
- в Российской Федерации – в связи с безвизовым режимом, а также в связи с тем, что

для белорусских граждан для работы в России не требуются специальные разрешения.

Если данные о миграционной ситуации в Эстонии отсутствуют в открытом доступе, то касательно трудовой миграции белорусских граждан в Россию существуют различные оценки:

- по данным миграционного учёта в 2016 году было зарегистрировано 97,7 тысяч работников из Беларуси [11];
- по данным исследования НИУ ВШЭ в 2016 году в России общее число трудовых мигрантов из Беларуси составило 676 тысяч человек [4; 11];
- по оценкам экспертов в течение календарного года на российском рынке труда временно заняты от 200 до 300 тысяч граждан Беларуси [15].

Приведённые выше данные свидетельствуют об актуальности выявленных направлений трудовой миграции граждан Республики Беларусь.

В качестве методологической основы для выявления рисков трудовой миграции белорусских граждан в новых независимых государствах использовался критический дискурс-анализ (КАД) средств массовой информации. Выбор данного метода обоснован спецификой предмета исследования. Особенность данного метода анализа дискурса заключается в том, что он конструируется на основе следующего тезиса – дискурсы формируют социальную практику и в то же время формируются ею [17].

КАД был проведён на основании теоретической выборки, которая была сформирована из статей и публикаций белорусских средств массовой информации по наличию релевантных данных, касающихся рисков трудовой миграции граждан Республики Беларусь в ННГ.

Наиболее упоминаемым в белорусских СМИ риском трудовой миграции является вероятность быть вовлечённым в торговлю людьми. В ходе КАД было выявлено, что риски вовлечения в торговлю людьми для белорусских граждан в новых независимых государствах зачастую локализованы в Российской Федерации, что может быть связано с большим потоком трудовых мигрантов. Было выявлено две цели торговли людьми: трудовое рабство и сексуальное рабство.

Как отмечается в доминирующем дискурсе, жертвами торговли людьми, вовлечёнными в трудовое рабство, становятся сезонные рабочие и строители-нелегалы [1; 3; 5; 6; 14; 18]. Также можно отметить, что трудовое рабство сопровождается ненормированным рабочим днём, антисанитарными условиями содержания рабочих и ограничением их в еде [2; 10; 12].

Ещё одной целью торговли людьми становятся девушки, которых вовлекают в сексуальное рабство [9; 13]. Зачастую пунктами назначения «живого товара» для сексуальной эксплуатации становятся страны Западной Европы, Аравийского полуострова и Турция, среди ННГ граждан Беларуси эксплуатируют в России.

В ходе КАД не было выявлено статей и публикаций о рисках трудовой миграции для белорусских граждан в Литве, Латвии и Эстонии, что может быть связано с тем, что законодательство этих стран, в соответствии с актами ЕС, отвечает современным миграционным тенденциям.

Выводы. Таким образом, в ходе данного исследования было установлено, что основными направлениями трудовой миграции граждан Республики Беларусь среди новых независимых государств являются следующие страны – Литва, Латвия, Эстония и Россия. Проведённый критический дискурс-анализ позволил выявить основные риски трудовой миграции белорусских граждан в ННГ – трудовое рабство и сексуальное рабство.

Исходя из проведённого исследования, можно сделать вывод о том, что для снижения рисков трудовой миграции граждан Республики Беларусь в ННГ может быть эффективным проведение информационных компаний по правовой консультации выезжающих граждан, а также популяризация легального выезда в трудовую миграцию согласно национальному законодательству.

Список использованных источников

1. Беларусь попала в топ-10 стран с проблемой рабства [Электронный ресурс] / udf.by. – Режим доступа к ресурсу : <http://udf.by/news/society/75112-belarus-popala-v-top-10-stran-s-problemoj-rabstva.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
2. «В обморок падали, приведут в сознание – и работать». Мужики из Бреста – о рабстве в России [Электронный ресурс] / 21.by. – Режим доступа к ресурсу : <http://news.21.by/society/2016/09/26/1244363.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
3. Володошук А. Как не попасть в рабство? [Электронный ресурс] / Газета Слоні́мская. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.gs.by/ru/1041/belarus/35539/Как-не-попасть-в-рабство.htm>. – Дата доступа : 30.01.2018.
4. Денисенко М.Б., Чернина Е.М. Трудовая миграция и заработки мигрантов в России / М.Б. Денисенко, Е.М. Чернина // Вопросы экономики. – 2017. – №3. – С. 40-57.
5. Дипмиссия: белорусы едут на заработки в РФ, а потом бегут из рабства [Электронный ресурс] / Sputnik Беларусь. – Режим доступа к ресурсу : <https://sputnik.by/incidents/20160920/1025294866.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
6. Дмитриева М. Чаще всего белорусы попадают в рабство в России [Электронный ресурс] / ej.by. – Режим доступа к ресурсу : <https://ej.by/news/sociaty/2015/07/14/chaschevsego-belorusy-poradayut-v-rabstvo-v-rossii.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
7. Закон Республики Беларусь «О внешней трудовой миграции» [Электронный ресурс] / МВД Республики Беларусь. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.mvd.gov.by/imgmvd/dgim/225.pdf>. – Дата доступа : 30.01.2018.
8. Каждый десятый белорус ищет работу за границей. Чем это грозит стране? [Электронный ресурс] / TUT.BY. – Режим доступа к ресурсу : <https://finance.tut.by/news554527.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
9. Костюкевич Н. За шесть месяцев 2015 года выявлено почти 500 преступлений в сфере торговли людьми [Электронный ресурс] / TUT.BY. – Режим доступа к ресурсу : <https://news.tut.by/society/457807.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
10. Менделеева И. Невольный перевод [Электронный ресурс] / СБ Беларусь Сегодня. – Режим доступа к ресурсу : <https://www.sb.by/articles/nevolnyy-perevod.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.
11. Мигрант с натуры [Электронный ресурс] / Коммерсант.ru. – Режим доступа к ресурсу : <https://www.kommersant.ru/doc/3380376>. – Дата доступа : 30.01.2018.
12. Не заработали на обратный билет, или как не попасть в трудовое рабство за границей [Электронный ресурс] / Информационный городской портал «Минск-Новости». – Режим доступа к ресурсу : <https://minsknews.by/ne-zarabotali-na-obratnyiy-bilet-ili-kak-ne-porast-v-trudovoe-rabstvo-za-granitsey>. – Дата доступа : 30.01.2018.
13. Первунин В. Живой товар. Кто становится жертвами трудового рабства? [Электронный ресурс] / AIF.BY. – Режим доступа к ресурсу : http://www.aif.by/social/zhivoy_tovar_kto_stanovitsya_zhertvami_trudovogo_rabstva_. – Дата доступа : 30.01.2018.
14. Руководитель программы «Ла Страда» МОО «Гендерные перспективы» Елена

Нестерук: «Любой может попасть в трудовое рабство» [Электронный ресурс] / Pristalica.by. – Режим доступа к ресурсу : http://www.pristalica.by/новости_регионов/минский/руководите_программы_ла_страда_моо_гендерные_перспектив_елена_нестерук_любой_может_попасть_в_трудова.html. – Дата доступа : 30.01.2018.

15. «Только в Россию — около 300 тысяч в год». Сколько белорусов на самом деле уезжают на заработки [Электронный ресурс] / TUT.BY. – Режим доступа к ресурсу : <https://finance.tut.by/news546755.html>. – Дата доступа : 30.01.2018.

16. Учет трудящихся-эмигрантов и трудящихся-иммигрантов за 2016 год [Электронный ресурс] / МВД Республики Беларусь. – Режим доступа к ресурсу : <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=323453>. – Дата доступа : 30.01.2018.

17. Хилханова Э.В. Критический анализ дискурса: принципы, методы и практика (на примере дискурса СМИ) [Электронный ресурс] / Э.В. Хилханова// Вестник Бурятского государственного. – Режим доступа к ресурсу : <https://cyberleninka.ru/article/v/kriticheskiy-analiz-diskursa-printsipy-metody-i-praktika-na-primere-diskursa-smi>. – Дата доступа : 30.01.2018.

18. Шатило И. Хотели заработать, а попали в рабство [Электронный ресурс] / ej.by. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.b-g.by/society/32923>. – Дата доступа : 30.01.2018.

*Закладній О.А., фахівець відділу науки,
міжнародної діяльності та інклюзивної освіти,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
Галецька А.Р., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Менеджмент»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

STRATEGIC MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Анотація. Розглянуто основні питання стратегічного управління в національній економіці. Проведено аналіз найбільш поширених інструментів з точки зору їх практичного використання. Визначено основні етапи та проблеми формування стратегії конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: стратегія, стратегічне управління, стратегічні інструменти, конкурентоспроможність, управління, конкурентні переваги.

Abstract. The main issues of strategic management in the national economy are considered. The analysis of the most common tools in terms of their practical use is carried out. The basic stages and problems of formation of the strategy of competitiveness of enterprises are determined.

Keywords: strategy, strategic management, strategic tools, competitiveness, management, competitive advantage.

Постановка проблеми. В умовах модернізації української економіки і нестабільності зовнішнього оточення підприємствам доводиться постійно стикатися з проблемами швидкого і гнучкого реагування на нестабільність ринкового середовища. У цих умовах особливого значення набуває правильність розстановки пріоритетів підприємства в конкурентних умовах і грамотне стратегічне управління, здатне виступати одним з найбільш дієвих механізмів, покликаних підвищити результативність управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні питання стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства знайшли відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Ансоффа, П. Діксона, П. Друкера, М. Портера, Л.В. Балабанова, Е.В. Лапіна, О.В. Омельченко, Н.І. Чухрай, В.В. Швед та багато інших. Питанням дослідження стратегічного управління підприємством і формуванню конкурентних переваг підприємства присвячено різні роботи, проте забезпечення конкурентоспроможності та стратегічного управління конкурентоспроможністю потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності і оцінки конкурентоспроможності підприємства та визначення особливостей забезпечення та стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління є базовою основою

при плануванні розвитку підприємства в довгостроковому періоді. Особливу роль в посиленні значущості стратегічного управління відіграють постійні зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, зміни поведінки конкурентів.

Суб'єктом стратегічного управління, на думку А.Л. Гапоненко і А.П. Панкрухіна, є керівництво організації, але це не єдиний суб'єкт стратегічного управління [5]. Основою успішності реалізації стратегічного управління є участь цілої системи суб'єктів управління, яка охоплює багатьох учасників, і, перш за все, членів, самого підприємства.

Стратегічне управління обумовлене об'єктивними причинами, що впливають із змін характеру середовища діяльності підприємств. Це пов'язано з дією цілого ряду факторів. Перша група чинників обумовлена загальносвітовими тенденціями розвитку економіки. До них можна віднести: інтернаціоналізацію і глобалізацію бізнесу; появу нових можливостей для бізнесу, що відкриваються досягненнями науки і техніки; розвиток інформаційних мереж, що роблять можливим блискавичне поширення та отримання інформації; широку доступність сучасних технологій; зростання конкуренції; прискорення змін у навколишньому середовищі.

Друга група чинників впливає з перетворень в системі управління економікою України. Важливість стратегічного управління на сучасному етапі пов'язана з виникненням величезної кількості господарських організацій різних форм власності, коли в сферу підприємництва прийшла велика кількість невідготовлених в масі своїй до професійної управлінської діяльності працівників, що зумовило необхідність прискореного засвоєння останніми теорії та практики стратегічного менеджменту.

Стратегічне планування є необхідним елементом процесу стратегічного управління, складовою частиною процесу розробки стратегії як окремих підсистем діяльності системи (структурних підрозділів, функціональних служб, окремих господарюючих суб'єктів і т. п.), так і її стратегії в цілому. Стратегічне планування виконує свою роль або функцію, яка є похідною від місії, стратегічних пріоритетів і інших ключових елементів стратегії [2; 8].

Відмінності між стратегічним плануванням і стратегічним менеджментом пов'язані з принциповою різницею двох базових ментальних підходів: стратегічне планування – «від минулого – через сьогодні – до майбутнього»; стратегічне управління – «від образу майбутнього – успіху до сьогодні та назад» [4].

Розробка стратегії – це тривалий і трудомісткий процес. Дуже багато часу відводиться безпосередньо на комплекс робіт, пов'язаних з впровадженням стратегії. Сьогодні об'єктивно назріла необхідність в розширенні горизонту планування, в ув'язці коротко-, середньо- та довгострокових цілей розвитку, у створенні взаємозв'язку між перспективними цілями розвитку підприємства і поточним плануванням на рік [1; 5].

Поряд з явними перевагами, стратегічне управління має ряд недоліків і обмежень по його використанню, які вказують на те, що цей тип управління, так само як і всі інші, не володіє універсальністю застосування в будь-яких ситуаціях для вирішення будь-яких завдань.

1. Стратегічне управління вже в силу своєї сутності не дає, та й не може дати точної і детальної картини майбутнього. Сформований в стратегічному управлінні майбутній бажаний стан підприємства – це не детальний опис його внутрішнього і зовнішнього становища, а, скоріше, якісне побажання до того, в якому стані повинно знаходитись підприємство в майбутньому, яку позицію займати на ринку і в бізнесі, яку мати організаційну культуру і т.п. При цьому все це в сукупності повинно складати те, що

визначить, виживе чи ні підприємство в майбутньому в конкурентній боротьбі.

2. Стратегічне управління не може бути зведене до набору рутинних процедур і схем. Це, скоріше, певна філософія або ідеологія бізнесу і менеджменту. І кожним окремим менеджером вона розуміється і реалізується в значній мірі по-своєму. Звичайно, існує ряд рекомендацій, правил і логічних схем аналізу проблем і вибору стратегії, а також її подальшої практичної реалізації. Однак в цілому стратегічне управління – це комбінація інтуїції і мистецтва вищого керівництва, високий професіоналізм та творчість службовців, що забезпечують зв'язок підприємства із зовнішнім середовищем, оновлення продукції, а також реалізацію поточних планів і, нарешті, активне включення всіх працівників в реалізацію задач підприємства, в пошук найкращих шляхів досягнення його цілей.

3. Потрібні величезні зусилля і великі витрати часу і ресурсів для того, щоб в організації почав здійснюватися процес стратегічного управління. Необхідно здійснення стратегічного планування, що в корені відмінно від розробки довгострокових планів, обов'язкових до виконання в будь-яких умовах, створення служб, які здійснюють відстеження оточення і включення підприємства в середовище.

4. Різко посилюються негативні наслідки помилок стратегічного передбачення. Особливо трагічними бувають наслідки невірної прогнозу для підприємств, що здійснюють безальтернативний шлях функціонування або ж реалізують стратегію, що не піддається принциповому коригуванню.

5. При здійсненні стратегічного управління найчастіше основний наголос робиться на стратегічне планування. Насправді ж найважливішою складовою стратегічного управління є реалізація стратегічного плану. А це передбачає, в першу чергу, створення організаційної культури, що дозволяє реалізувати стратегію, системи мотивування та організації праці. При цьому при стратегічному управлінні процес виконання чинить активний зворотний вплив на планування, що ще більш посилює значимість фази виконання. Тому підприємство в принципі не зможе перейти до стратегічного розвитку.

Слід зазначити, що у господарській практиці нерідко буває і так, що з тих чи інших причин стратегія не реалізується. У цьому випадку підприємство повинно йти на її коригування. До найбільш типових випадків, які змушують вносити зміни в стратегію підприємства, зазвичай, відносять такі:

- відбулися зміни інших зовнішніх факторів, які впливають на діяльність підприємства;
- підприємства-конкуренти різко змінили свою стратегію, що має суттєвий вплив на характеристику ринку;
- стратегія не забезпечує задовільних показників обсягу реалізації і прибутків протягом декількох останніх років;
- відкрилися перспективи для прийняття заходів, які в змозі значно збільшити прибуток;
- змінилися або виникли нові переваги покупців або намітилися тенденції до змін в цій галузі;
- поставлені в стратегії завдання вже вирішені.

Елементи організації стратегічного управління потребують чіткого узгодження. Тобто чим вище рівень узгодженості і відповідності між кожним елементом стратегічного управління, тим вище ймовірність успіху.

На сучасному етапі економічного розвитку конкуренція, як рушійна сила, змушує

виробників постійно шукати нові шляхи підвищення своєї конкурентоспроможності.

Важливо зазначити, що здійснювати стратегію конкурентоспроможності підприємства необхідно поетапно.

На першому етапі необхідно діагностувати конкурентне середовище. Діагностика середовища передбачає вивчення трьох його частин: макрооточення, безпосереднього оточення, внутрішнього середовища. Аналіз макрооточення включає вивчення впливу таких компонентів, як стан економіки, політичні процеси, правове регулювання і управління, інфраструктура, природне середовище і ресурси, соціальна і культурна складова суспільства, науково-технічний і технологічний розвиток суспільства та ін. Безпосереднє оточення аналізується на основі інформації про покупців, постачальників, конкурентів, ринку робочої сили [13].

Другим етапом є оцінка конкурентоспроможності підприємства. Вирішити задачу оцінки конкурентоспроможності підприємства, на наш погляд, можна за допомогою комплексного порівняльного аналізу динаміки виробничих і фінансових результатів його діяльності. При цьому особливу увагу ми приділяємо обліку галузевих особливостей підприємств. Сформулюємо основні вимоги, що пред'являються до даної системи показників: можливість відображення галузевих особливостей і ринкових умов, в яких функціонують вибрані об'єкти; орієнтація на облікову вихідну інформацію і статистичну звітність; ілюстративність, опис по можливості найбільш повно конкурентної позиції підприємства; можливість отримання числового рішення.

Об'єктивна оцінка конкурентоспроможності підприємства не може ґрунтуватися на довільному наборі показників. Їх вибір залежить від того, що всі показники в комплексі визначають конкурентоспроможність і мають різну значимість для підприємства з точки зору фактичного стану перспективних результатів його підприємницької діяльності. В основі всіх економічних показників господарської діяльності підприємств лежить організаційно-технічний рівень і рівень соціального життя колективу. Від їх стану і розвитку залежить ефективність використання всіх виробничих ресурсів, яка, в свою чергу, впливає на фінанси, маркетинг і персонал.

Третій етап – формування стратегії конкурентоспроможності підприємства. Спочатку необхідно на основі оцінки конкурентоспроможності підприємства отримати дані про рівень конкурентоспроможності. На основі отриманих результатів формуються висновки про подальші заходи щодо конкурентоспроможності підприємства: підвищення рівня конкурентоспроможності, утримання рівня конкурентоспроможності, відхід з ринку.

Якщо підприємство націлене на утримання або підвищення рівня конкурентоспроможності, то даний процес проводимо на основі зіставного аналізу. Для цього необхідно визначитися з процесами діяльності підприємства, які знижують рівень конкурентоспроможності, і порівняти його з процесами конкурентів або партнерів по еталонному зіставленню. Далі виробляємо впровадження процесу еталонного партнера в діяльність свого підприємства (дане впровадження не повинно бути просто копіюванням, необхідно проводити його з урахуванням конкурентних переваг і рівнем ресурсного забезпечення), для чого розробляємо стратегічні заходи.

Перелік заходів, що дозволяють реалізувати стратегічні цілі підприємства за проєкціями:

- «фінанси» – включає наступні заходи: підвищення оборотності капіталу, зниження управлінських витрат;

- «маркетинг» – розширити набір послуг, пропонуваних замовником, створити унікальне ринкове позиціонування, розробити план маркетингу на основі ринкового позиціонування, збільшити приплив цільових замовлень, підвищити ефективність маркетингових комунікацій;

- «виробництво» – збільшити число проектів, виконуваних підприємством, максимально можлива автоматизація виробництва, застосування нових технологій, створити базу даних субпідрядників для зниження ризиків вибору виконавців робіт;

- «персонал» – зробити «омолодження» виробничого персоналу, провести оцінку професійного рівня співробітників, створити систему професійного навчання та наставництва;

- «управління» – створити асоціацію субпідрядників для координації дій з підвищення якості виконуваних робіт, підвищити кваліфікацію директорів проектів, побудова довгострокових відносин з субпідрядниками, скорочення термінів підготовки тендерної документації.

Перш ніж приступати до реалізації стратегії конкурентоспроможності підприємства, необхідно також на цьому етапі визначити чи є у нього конкурентні переваги чи ні. Крім визначення конкурентних переваг для реалізації стратегії конкурентоспроможності підприємства необхідно визначити резерви, що забезпечують її реалізацію: матеріально-технічні ресурси, фінансові ресурси, кадрові, маркетинг і управління.

Четвертим етапом є реалізація стратегії конкурентоспроможності. Коли цілі стратегії розроблені та визначені і виявлені заходи, що дозволяють досягти даних поставлених стратегічних цілей, також сформовані і визначені елементи стратегії конкурентоспроможності, необхідно приступити до її реалізації, яка полягає в зіставленні стратегічних цілей з заходами, що дозволяють досягти наміченого результату.

Визначення результативності від реалізації стратегії конкурентоспроможності підприємства є п'ятим етапом. Дана стратегія ґрунтується на застосуванні порівняльного аналізу, тому результат рівня конкурентоспроможності після застосування стратегії визначається як застосування процесу еталона, але не його копіювання, ґрунтуючись на ресурсному резерві діяльності підприємства.

Висновки. В процесі реалізації стратегічного управління підприємства необхідно задіяти всі структурні елементи управлінського процесу. За допомогою чого буде використовуватися фінансовий менеджмент, організаційне управління, управління персоналом організації, маркетинговий підхід. Однак основну роль в досягненні конкурентних переваг становитиме фінансовий менеджмент.

Для посилення конкурентної позиції підприємства визначаються заходи за визначеним рівнем розривів між стратегією і потенційними можливостями підприємства на основі системного аналізу стратегічної позиції підприємства.

Отже, можна відзначити, що в основі моделі стратегічного управління представлений орієнтир стратегічних дій, який за допомогою реалізації стратегічного процесу трансформується в результат стратегічного управління. Умовою виконання моделі буде досягнення конкурентних переваг підприємства.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О.В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №7. – С. 71-76.
2. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : Монография /

Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : Издательский Дом «ИНЖЕК», 2003. – 184 с.

3. Балабанова Л.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства : Монографія / Л.В. Балабанова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 153 с.

4. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : Монография / А.Э. Воронкова. – Луганск : Изд-во Восточноукраинского национального университета, 2010. – 315 с.

5. Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П. Стратегическое управление / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М. : Омега-Л, 2004.

6. Єдинак К.С., Швед В.В. Методологічні основи діагностики внутрішнього стану підприємства / В.В. Швед, К.С. Єдинак // Економічні студії. – 2014. – №1. – С. 143-147.

7. Кузнецов А.В. Механизм управления стратегическим потенциалом производственной организации : автореф. дис. канд. эконом. наук : 08.00.05 / А.В. Кузнецов. – Саратов, 2011. – 20 с.

8. Мартиненко М.М. Стратегічний менеджмент : Підручник. / М.М. Мартиненко, І.А. Ігнат'єва. – К. : Каравела, 2006. – 320 с.

9. Омельченко О.В., Ужакіна О. Діагностика стратегічної взаємодії фірм конкурентів / О.В. Омельченко, О. Ужакіна // Наукові праці МАУП. – 2012. – №3. – С. 185-190.

10. Омельченко О.В. Теоретичні передумови аналізу стратегічного протистояння підприємств-конкурентів / О.В. Омельченко // Наукові праці МАУП. – К. : 2014. – №1. – С. 183-189.

11. Омельченко О.В. Проблеми впровадження моделей стратегічного протистояння фірм-конкурентів / О.В. Омельченко // Актуальні питання економіки та управління. Тези доповідей Молодіжного наукового форуму студентів, аспірантів і молодих вчених (29 квітня 2014 року) / Відп. ред. доктор філософії в галузі економіки, професор, академік МКА О.І. Матвієнко. – Луганськ : Луганський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2014. – 165 с.

12. Омельченко О.В. Теоретичні передумови стратегічного протистояння підприємств-конкурентів / О. Omelchenko // International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms : Conference Proceedings, Part III, April 29. Tbilisi : SSOTU. – P. 159-162.

13. Отенко І.П. Аналіз та оцінка стратегічного потенціалу підприємства : [наукове видання] / І.П. Отенко, Л.М. Малярець, Г.А. Іващенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 348 с.

14. Стратегічне управління [Текст] : навч. посіб. / В.В. Швед, В.В. Боковець. – Вінниця : ВФЕУ, 2012. – 151 с.

15. Швед В.В. Конкурентоспроможність підприємства та особливості її визначення в сучасних умовах / В.В. Швед, С.Л. Яблочников // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(1). – С. 92-96.

16. Швед В.В. Національна конкурентоспроможність України: індикативний підхід [Електронний ресурс] / В.В. Швед. – Режим доступу до ресурсу: http://mevnu.com/load/2013/10_mizhnarodni_ekonomichni_vidnosini_v_sistemi_zrostannja_konkurentospro_mozhnosti_ekonomichnikh_sistem/40-1-0-199

17. Швед В.В. Управління конкурентоздатністю сучасного підприємства / Л.О. Чорна, В.В. Швед // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – №4. – С. 3-8.

*Закладній О.А., фахівець відділу науки,
міжнародної діяльності та інклюзивної освіти,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
Майборода Е.А., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Менеджмент»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF MOTIVATION AND STIMULATION OF LABOR PERSONAL ENTERPRISE

Анотація. Розглянуто принципи та проблеми побудови ефективної системи мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства. Виявлено індикатори результативності впливу на трудову мотивацію персоналу для оцінки рівня ефективності цих впливів. Розроблено вимоги для побудови системи мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства.

Ключові слова: мотивація, стимул, стимулювання працівників, людський фактор, мотиви праці.

Abstract. The principles and problems of building an effective system of motivation and stimulation of work of the personnel of the enterprise are considered. The indicators of the effectiveness of the influence on labor motivation of the personnel for the estimation of the level of the effectiveness of these influences are revealed. Requirements for building a system of motivation and stimulation of work of the personnel of the enterprise are developed.

Keywords: motivation, stimulus, stimulation of employees, human factor, motives of work.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки істотно зростає значущість персоналу як ключового фактора забезпечення конкурентоспроможності сучасних підприємств. Очевидно, що результати діяльності залежать від визнання винятковості людських ресурсів у виробничому процесі й вдосконалення методів управління та максимального використання трудового потенціалу працівників. Зазначені обставини актуалізують необхідність розробки ефективної системи стимулювання як фактора росту результативності праці персоналу підприємства, що дозволяє ефективно використовувати кожного працівника виходячи з його можливостей і здібностей і є основою для прийняття ефективних рішень у всіх сферах соціально-економічної діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства розглядаються в численних публікаціях закордонних і вітчизняних вчених. Зокрема, таких як: Ф. Тейлор, П. Друкер, Ф. Герцберг, Е. Робінс, О.А. Бугуцький, Г.А. Дмитренко, А.М. Колот [4], С.А. Шапіро, В.С. Дієсперов, І.І. Поліщук, В.В. Швед [8], А.В. Козаченко, А.В. Гольда та інші. Проте, зміни умов зовнішнього та внутрішнього середовища ставлять перед підприємствами нові завдання для вирішення при розробці ефективної системи мотивації та стимулювання працівників підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та

розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення ефективної системи мотивації та стимулювання праці на сучасних українських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стимулювання праці є частиною процесу трудової мотивації персоналу, значення якої для підприємств і організацій в даний час дуже велике, так як воно виконує економічну, соціальну і моральну функції.

Стимулювання принципово відрізняється від мотивування, але, як правило, не всі економісти вказують на дану відмінність. Суть цієї відмінності полягає в тому, що стимулювання є одним з методів мотивації. Концепція стимулювання ґрунтується на застосуванні стимулів, як зовнішніх впливів на людину для координації її діяльності (наприклад, застосування покарання, заохочення, підвищення в посаді і т.п.). Крім стимулювання до мотивації відносять такі зусилля менеджера, які спрямовані на формування певної мотиваційної структури працівника. Менеджер розвиває і посилює позитивні мотиви працівників і послаблює небажані. За допомогою виховної і загальноосвітньої роботи він організовує таку мотиваційну структуру працівників, яка в подальшому не вимагає додаткового стимулювання.

Таким чином, систему мотивації і стимулювання праці доцільно розглядати комплексно як підсистему системи управління підприємством, що функціонує під впливом зовнішнього і внутрішнього організаційного середовища для формування заданого цілями підприємства ставлення до праці шляхом комплексного зовнішнього впливу через стимули на внутрішньоособистісну сферу працівника.

На багатьох українських підприємствах система мотивації та стимулювання праці знаходиться в кризовому стані, оскільки застосовувані «радянські» інструменти мотивації та стимулювання в ринкових умовах неефективні, а розробка нових інструментів утруднена [3].

Серед основних проблем кадрової ситуації і системи мотивації та стимулювання на підприємствах можна назвати: скорочення числа зайнятих в економіці, низький рівень оплати праці, висока плинність кадрів, невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили та ін.

Аналіз робіт економістів, присвячених структурним особливостям трудової мотивації та стимулювання, дозволяє віднести до принципів стимулювання праці комплексність і системність, регламентацію і спеціалізацію, стабільність і цілеспрямованість [8].

Принципи комплексності та системності стимулювання персоналу як зовнішньої реалізації мотивації праці на підприємстві полягають в наступному:

- принцип комплексності передбачає виявлення і реалізацію всіх доступних форм мотивації працівників. Це дає можливість формування комплексу стимулювання, який внутрішньо збалансований за рахунок взаємного узгодження форм, і здатний сприяти підвищенню продуктивності, ефективності та сумлінності праці;

- принцип системності передбачає виявлення і усунення розбіжностей між предметною основою матеріального і нематеріального стимулювання, їх взаємозв'язок. Як приклад системності стимулювання доцільно поєднання матеріального і морального стимулювання працівників, засноване на результатах контролю якості їх праці, сумлінності та оцінці вкладу кожного працівника. Через це може реалізуватися логічний взаємозв'язок між якістю і ефективністю праці персоналу з одного боку, і наступною винагородою з іншого.

Принципи регламентації і спеціалізації стимулювання передбачають встановлення певного порядку морального та матеріального стимулювання, закріпленого у вигляді

інструкцій, правил, нормативів. Крім того, регламентація має на увазі також обов'язковий контроль над виконанням таких установок. Об'єктами регламентації повинні бути конкретні обов'язки того чи іншого працівника, результати його діяльності, а також витрати часу, матеріальних цінностей, що реалізуються ним під час праці. Для цього працівники повинні детально усвідомлювати свої обов'язки і результати праці, критерії їх оцінки.

Для поглиблення спеціалізації стимулювання праці доцільно закріпити за підрозділами певні форми стимулювання, виходячи із специфіки діяльності та виконуваних функцій. Урахування принципу регламентації і спеціалізації стимулювання дозволяє розмежувати ті сфери діяльності працівників, які вимагають жорсткого дотримання інструкцій і контролю над їх виконанням (наприклад, бухгалтерія, технічна підтримка, планово-фінансовий відділ), від тих сфер, в яких доцільна певна свобода в своїх діях і прояв ініціативи (головним чином, науково-дослідна діяльність, робота комерційного відділу, відділ прогнозування розвитку галузей виробництва).

Регламентація результатів праці повинна включати в себе визначення кількісної оцінки по кожному з показників, а також створення загальної системи оцінки внеску працівника в досягнення підрозділів з урахуванням ефективності та сумлінності виконання робочих завдань. Крім того, в процесі вдосконалення матеріального стимулювання необхідно враховувати пропорції в оплаті між більш простою і складною працею, між фахівцями різної кваліфікації.

Принципи стабільності та цілеспрямованості стимулювання ефективної та сумлінної праці персоналу підприємства припускають досягнення найбільшого ефекту в умовах сформованого колективу, мінімізацію плінності кадрів, чітке і зрозуміле визначення завдань і функціональних обов'язків працівників різного рівня і характеру праці. З цього ми робимо висновок, що ті зміни, які можуть мати місце в організації діяльності підприємства, не повинні надавати дестимулюючий вплив на мотивацію праці.

Цілеспрямованість стимулювання полягає в заохоченні ініціативи співробітників, висунення пропозицій щодо поліпшення своєї праці. Це дає підставу стверджувати, що впевненість працівника в тому, що його пропозиції щодо поліпшення змісту окремих сторін своєї праці принесє йому додаткові матеріальні і моральні вигоди, підсилює мотивацію до сумлінної та ефективної праці.

Розробка ефективної системи стимулювання персоналу підприємства – процес досить складний, адже в результаті її формування повинен бути вироблений комплекс заходів, що підвищують зацікавленість персоналу в якнайшвидшому досягненні найкращого для підприємства результату.

Можна стверджувати, що для побудови системи мотивації та стимулювання праці (СМСП) персоналу підприємства необхідно керуватися наступними вимогами:

- цілі СМСП повинні перебувати у взаємній відповідності з цілями організації на всіх рівнях (стратегічному, тактичному, оперативному); бути спрямовані на розвиток підприємства; бути зрозумілими і доступними всім працівникам підприємства;
- інструменти СМСП повинні враховувати індивідуальні особливості працівників, специфіку виконуваної ними роботи, чутливість різних категорій персоналу до інструментів мотивації і стимулювання;
- система мотивації та стимулювання праці повинна забезпечувати безперервність процесу отримання знань, підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання працівників і підвищення конкурентоспроможності організації в цілому; безперервний моніторинг

ефективності інструментів мотивації і потреб працівників, їх інформування про зміни в системі і можливі наслідки цього.

Відмінною рисою наведених вимог є включення в СМСП механізмів впливу на економічну поведінку працівника на підприємстві, що дозволяє індивідуалізувати стимули.

Розробка системи мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства передбачає врахування його специфічних характеристик і стану зовнішнього середовища.

Запропонована система дозволяє створити передумови вироблення системних дій, спрямованих на реалізацію наступних найбільш актуальних в умовах ринку потреб працівників: в наявності надійного і стабільного робочого місця; в сприятливому кліматі всередині організації; в отриманні постійного доходу і прозорості нарахувань; в можливості підвищення кваліфікації та просування по службовій драбині; соціального захисту; в своєчасному посадовому і кваліфікаційному зростанні; в охороні праці і техніці безпеки тощо.

Крім того, послідовність дій з побудови системи мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства в ринковому середовищі включає три основних етапи: діагностичний, організаційний і контролюючий [4].

На діагностичному етапі проводиться діагностика факторів, що визначають діяльність підприємства; діагностика підсистем підприємства і їх впливу на мотивацію та стимулювання праці; діагностика існуючих методів і форм мотивації та стимулювання праці на підприємстві; дослідження характеристик персоналу і їх впливу на мотиваційні чинники.

На організаційному етапі здійснюється постановка цілей системи мотивації та стимулювання праці в ринковому середовищі; розробка інструментів стимулювання; оцінка ефективності роботи персоналу за показниками задоволеності працею і досягнення цілей організації.

На контролюючому етапі передбачається моніторинг факторів зовнішнього і внутрішнього середовища і визначення відповідності їм системи мотивації та стимулювання праці на підприємстві.

Побудована за наведеною схемою система мотивації та стимулювання праці передбачає врахування характеристик працівників, до яких відносяться особливості їх психології, їх діяльності, а також облік ресурсів. Індивідуальна мотивація, заснована на характеристиках індивіда, дає можливість привести у відповідність потреби і мотиви працівника і застосовані в організації стимули, тобто індивідуалізувати інструменти стимулювання.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що в даний час назріла необхідність створення дієвої системи мотивації та стимулювання праці персоналу підприємства, яка б поєднувала різні форми і види заходів стимулювання. Необхідно постійно вести роботу по вивченню і впровадженню в практику тих видів стимулювання трудової діяльності, які в максимальній мірі сприяють вирішенню не лише економічних, а й соціальних завдань, що стоять перед трудовими колективами підприємств і суспільством в цілому. Для оптимізації систем стимулювання необхідно постійно враховувати зміни, які відбуваються в характері і змісті праці персоналу сучасних українських підприємств.

Список використаних джерел

1. Дуда С.Т. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок / С.Т. Дуда, Х.Р. Кіцак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20 (14). – С. 188-193.

2. Закладній О.А. Особливості мотивації праці на сучасному підприємстві / О.А. Закладній, Е.А. Майборода // Подільський науковий вісник. – 2017. – №4. – С. 126-130.
3. Ільченко В.М. Підвищення ефективності управління мотивацією праці управлінського персоналу / В.М. Ільченко, М.Д. Черкашина // Економіка і регіон ПолтНТУ. – 2012. – №5. – 36 с.
4. Колот А.М. Мотивація персоналу : підручник / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2012. – 397 с.
5. Літинська В.А. Мотиваційні методи кар'єрного просування персоналу підприємств / В.А. Літинська // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук.-техн. праць. – 2010. – №3 (7). – С. 58-61.
6. Петраченко Д. Мотивація і стимулювання праці персоналу як інструмент удосконалення діяльності підприємства / Д. Петраченко // Схід. – 2009. – №9 (100). – С. 23-27.
7. Письменна М.С. Системний підхід до мотивації управлінського персоналу / М.С. Письменна // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2014. – Вип. 24 (9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_9/67.pdf
8. Швед В.В. Управління персоналом : навчальний посібник / В.В. Швед, І.І. Поліщук. – Вінниця : ТОВ «МЕРК'ЮРІ – ПОДІЛЛЯ», 2014. – 280 с.
9. Швед В.В. Мотиваційні механізми управління персоналом / В.В. Швед, Ю.В. Колібабчук // Подільський науковий вісник. – 2017. – №1. – С. 114-117.
10. Швед В.В. Методологічні основи впливу на неформальні групи в міжнародному менеджменті / В.В. Швед // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2016. – №3. – С. 94-96.

*Лазарєва О.В., д.е.н., доцент кафедри
управління земельними ресурсами,*

Чорноморський національний університет імені Петра Могили;

*Яковенко К.С., здобувач вищої освіти
спеціальності «Геодезія та землеустрій»,*

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

STRATEGY OF DEVELOPMENT OF RATIONAL LAND-TENURE

Анотація. В статті досліджено теоретико-методологічні засади раціоналізації землекористування. Обґрунтовано, що стратегія розвитку раціонального землекористування повинна ґрунтуватись на врахуванні методів та принципів її реалізації. Визначені методи розвитку раціонального землекористування. Розкрито принципи контролінгу, інтеграційного підходу, ризик-менеджменту в розвитку землекористування.

Ключові слова: раціональне землекористування, стратегія розвитку раціонального землекористування, методи реалізації стратегії, принципи управління землекористуванням.

Abstract. The article deals with theoretical and methodological principles of rationalization of land use. It is grounded that the strategy of development of rational land use should be based on the methods and principles of its implementation. Identify methods for the development of rational land use. The principles of controlling, integration approach, risk management in land use development are revealed.

Keywords: rational land-tenure, strategy of development of rational land-tenure, methods of realization of strategy, principles of management land-tenure.

Постановка проблеми. Необхідною умовою конкурентоспроможності національної економіки є формування пріоритетів розвитку раціонального землекористування. В цьому контексті проблема оптимального поєднання процесу використання і охорони земельних ресурсів потребує системної орієнтації досліджень у контексті стратегії соціального та економічного розвитку держави, яка повинна бути зорієнтована на ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу та досягнення стандартів життя, що відповідають кращим зразкам світового досвіду. При цьому, формування системи раціонального використання земельних ресурсів повинно передбачати якісну трансформацію накопичених знань у сфері землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці проблемам розвитку раціонального землекористування присвятили свої роботи такі відомі вчені, як: Д. Гнаткович, В. Горлачук [2; 11], Б. Данилишин, Д. Добряк, О. Дорош [4], Л. Новаковський, А. Сохнич [2], А. Третяк, М. Федоров та ін. В їхніх працях висвітлюються теоретико-методичні засади управління землекористуванням, акцентується увага на формуванні концепції екологічнобезпечного використання землі та досліджуються пріоритетні напрямки розвитку земельних відносин.

Разом з тим сучасна методологічна база не в повній мірі розкриває пріоритетні напрямки стратегічних орієнтирів розвитку раціонального землекористування, в результаті чого не забезпечується умова ефективного використання й охорони земельних ресурсів. Саме тому спроби посилити методологічні засади стратегії розвитку раціонального землекористування і представляють актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищевикладеного, метою статті є поглиблення та узагальнення теоретико-методологічних засад стратегії розвитку раціонального землекористування в контексті визначення ефективності управлінського впливу на використання земельних ресурсів.

Методологічну основу проведеного дослідження склали теоретичні положення економічної науки, наукові праці вітчизняних вчених, присвячені проблемам раціонального землекористування. Методика дослідження являє собою систему, утворену з сукупності логічних прийомів, методичних правил та принципів з використанням монографічного, абстрактно-логічного методів та методу наукового узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні засади стратегії розвитку раціонального землекористування, потребують впровадження таких методів та принципів, які б забезпечували подолання незадовільного стану використання земельних ресурсів, створивши умови для досягнення позитивних зрушень в українській економіці.

Стосовно методів землекористування, то в науковій літературі поки що немає аргументованої та виваженої позиції щодо їх трактування.

Так, В.П. Янчук вважає, що «теоретико-методологічною основою управління

земельними ресурсами є ефективно законодавчо-нормативне забезпечення» [12, с. 5]. Не важко зауважити, що це суперечить методології дослідження економічної науки, так як не можна лише законодавчо-нормативну базу віднести до методологічної основи управління, оскільки вона відноситься до адміністративних методів дослідження.

Власне, на цьому акцентує увагу В.В. Горлачук, який методи управління землекористуванням класифікує на дві групи: адміністративні та економічні і соціально-психологічні. При цьому методи, що відносяться до першої групи він називає методами прямого впливу, а методи другої групи – опосередкованого впливу [11, с. 72]. Проте, таке трактування методів управління не в повній мірі дає відповідь на поставлену проблему. Вважаємо, що економічні методи також можуть бути методами прямого впливу, оскільки такі економічні регулятори з боку держави, як цільове фінансування та пряма фінансова допомога, є виключно засобами прямого впливу.

Не можна погодитись з О.С. Дорош, яка зазначає, що «землеустрій є основним методом (способом) реалізації управлінських дій, спрямованих на оптимізацію землекористування та охорону земель» [4, с. 8], оскільки землеустрій – це передусім «...сукупність заходів, спрямованих на організацію перерозподілу землі за формами власності на землю» [6, с. 3].

Проте інший дослідник стверджує, що методологічною основою землевпорядних дій є землевпорядно-правові та організаційно-економічні методи формування обмежень у використанні земель, до яких він відносить «землеустрій, територіальне планування використання і охорони земель, встановлення юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства, регулювання платежів за використання земель, матеріальне стимулювання, стандартизація і нормування та розвиток договірних відносин щодо обмежень та обтяжень» [3, с. 47]. Але виходячи з сутності поняття «метод», під яким передусім розуміється спосіб досягнення поставленої мети [1, с. 29], вказані методи скоріш за все є інструментами, за допомогою яких реалізуються землевпорядні дії.

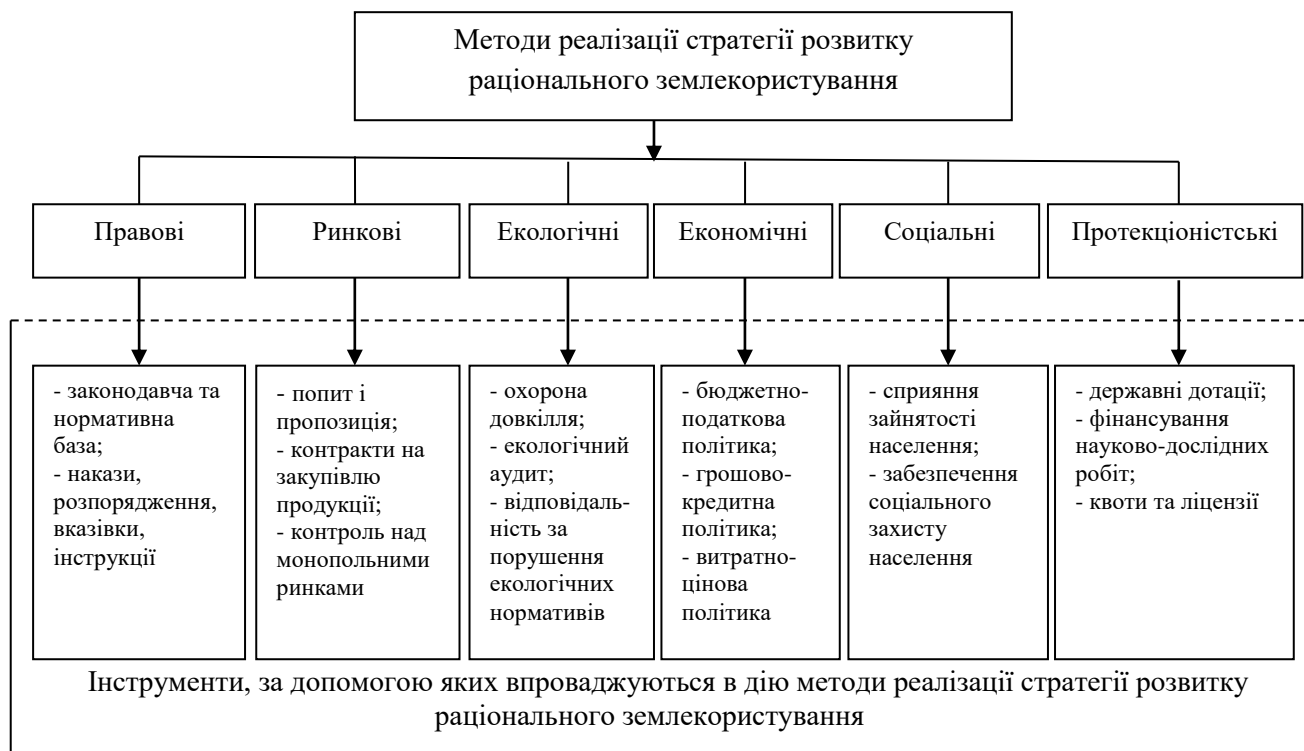
На підставі пізнання сутності раціонального землекористування та обґрунтування його етапів, вважаємо що стратегія розвитку раціонального землекористування повинна реалізовуватись на основі правових, ринкових, екологічних, економічних, соціальних та протекціоністських методів, які впроваджуються в дію за допомогою конкретних інструментів (рис. 1).

Формування та розвиток стратегії землекористування повинно підпорядковуватися певним принципам (правилам) використання і охорони земель. В умовах ринкової економіки потребує подальшого дослідження принципи реалізації стратегії розвитку раціонального землекористування.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам управління землекористуванням свідчить, що нині у певній мірі вже сформульовані такі принципи, до яких, в першу чергу, відносяться принцип наукового обґрунтування, державного контролю за землекористуванням, оптимальності, відповідальності, регуляторної ролі держави [9, с. 13-15], врахування особливостей регіонального підходу, стимулювання, самоуправління, пріоритету загальнодержавних інтересів [2, с. 39], економічного регулювання раціонального землекористування, цільового використання земель, пріоритету у наданні продуктивних земель для потреб сільського господарства, ринкових відносин, інформаційного забезпечення [11, с. 66] тощо.

О.Ф. Ковалишин до принципів формування та регулювання земельних відносин

відносить принципи контурно-меліоративної та агроландшафтної організації території, науково-обґрунтованої системи землеробства, оцінки стану земельно-майнових комплексів, соціальної спрямованості тощо [5, с. 2-10].

Джерело: Запропоновано авторами

О.С. Дорош пропонує принципи управління землекористуванням доповнити такими, як: сталості землекористування, диференційованого підходу до управління землями різних категорій і регіонів; правового захисту і відповідальності [4, с. 7].

Академік В.М. Трегобчук концептуальну основу стратегії розвитку народного господарства пропонує реалізувати за допомогою принципів відповідності антропогенного навантаження на навколишнє середовище можливостям їх природного відтворення; безвідходності виробництва; здійснення усіх видів господарської діяльності з обов'язковим врахуванням екологічних чинників [10, с. 10].

Враховуючи те, що стратегія розвитку раціонального землекористування повинна доповнювати і розвивати загальнодержавну стратегію в галузі охорони навколишнього природного середовища і забезпечення сталого розвитку суспільного виробництва [7, с. 74], розглянуті вище принципи створюють сприятливі соціально-економічні умови для землевласників та землекористувачів щодо раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Ці принципи не втратили своєї актуальності сьогодні, не втратять їх очевидно і в майбутньому.

Проте під впливом об'єктивних реалій, ці принципи вимагають подальшого вдосконалення та більш детального обґрунтування, яке б віддзеркалювало динаміку останніх економічних, соціальних, екологічних та інших процесів у державі з метою сприяння їх теоретичному, методологічному і практичному переосмисленню.

При обґрунтуванні методологічних засад стратегії розвитку раціонального землекористування, важливе значення належить принципу експериментування, сутність якого полягає у врахуванні особливостей реагування як навколишнього середовища на

антропогенний вплив на земельну ділянку, так і економічної ситуації на деформацію існуючих форм господарювання, недосконалість виробничих відносин, що в подальшому допоможе найбільш збалансовано витратити ресурси на реалізацію заходів щодо раціонального використання землі спочатку в якості «пілотних проектів», а потім на прикладі окремого регіону.

Сутність принципу адаптації процесу управління земельними ресурсами до особливостей виробничих відносин полягає в організації такого управлінського впливу на земельну ділянку, який передбачає ефективне її використання у відповідності до потреб суб'єкта господарювання згідно з чинним законодавством, що дозволить досягти сталого гармонійного розвитку землекористування, сприятиме переоцінці економічних інтересів землекористувачів до вимог екологічної безпеки.

При визначенні параметрів раціоналізації землекористування слід керуватись принципом системно-діагностичного аналізу, за допомогою якого стратегія розвитку раціонального землекористування повинна розроблятися відповідно до встановлених пріоритетних цілей лише після проведення детального аналізу використання земельних ресурсів. Реалізація зазначеного принципу дозволить використовувати землю, виходячи з її якісної оцінки та економічної доцільності, створить оптимальні умови для суттєвого збільшення земельно-ресурсного потенціалу, перетворить її на самостійний фактор економічного зростання.

Принцип найбільшого ефекту полягає в тому, що у процесі управління землекористуванням із придатних для трансформації і поліпшення земель, потрібно обирати ті, які забезпечать землекористувачу або землевласнику найбільший ефект при мінімальних витратах, за умови дотримання природоохоронних вимог. Реалізація зазначеного принципу забезпечить рівновагу між використанням земельних ресурсів та їх відтворенням, збереження задовільного стану навколишнього середовища. На землях з низькою окупністю витрат потрібно проводити заходи по відновленню родючості ґрунтів (залуження, консервація тощо) чи спрямовувати зусилля на зміну їх цільового призначення, відповідно до існуючих потреб (розміщення об'єктів соціальної інфраструктури, рентабельних виробництв тощо).

При веденні господарської діяльності мають місце випадки, в яких не можливо запобігти втрат сільськогосподарського виробництва, що змушує враховувати принцип ризик-менеджменту при залученні фінансових ресурсів для реалізації поставлених цілей, які планується досягти суб'єктами господарювання в результаті раціонального використання і охорони земель. Це дозволить при форс-мажорних обставинах відшкодувати збитки від результатів господарської діяльності на основі страхування ризиків (втрата врожаю, матеріально-технічних ресурсів та ін.), а також за рахунок внесення додаткових засобів захисту рослин.

Важливе значення при реалізації стратегії розвитку раціонального землекористування має принцип інтеграційного підходу, який полягає в доцільності створення інтеграційних об'єднань за участю агроформувань, що є виробниками продукції, торговельних, обслуговуючих, промислових підприємств з об'єктами ринкової інфраструктури в системі управління землекористуванням (іпотечними центрами, товарними біржами, брокерськими, посередницькими фірмами) та науково-дослідними установами. Зазначений принцип забезпечить високу ефективність використання землі на основі науково обґрунтованих взаємовигідних коопераційних та інтеграційних зв'язків в сучасних умовах становлення і

розвитку української економіки.

Принцип контролінгу стратегії раціонального землекористування, що передбачає врахування методологічних засад та методичних положень управління землекористуванням на основі логічно узгодженої та довшеної системи поєднання економічних та екологічних інтересів, забезпечить розвиток землекористувань у контексті раціонального використання їх потенціалу, відтворення природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

При розробці стратегії розвитку раціонального землекористування має використовуватись позиція, при якій майбутнє визначає сучасний стан землекористування. Власне, на цьому наголошують сучасні українські вчені [8, с. 51]. Виходячи з цього, важливим є впровадження принципу орієнтації на майбутнє, який «ставить задачу на кожен день», що забезпечує досягнення поставленої мети на основі стратегічно визначеного алгоритму послідовних дій на тривалу перспективу.

Авторська система принципів реалізації стратегії розвитку раціонального землекористування спирається на тактику формування земельної політики, і свідчить, що визначені принципи мають доповнювати один одного, розглядаючись комплексно.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що методологічні засади стратегії розвитку раціонального землекористування повинні бути спрямовані на врахування методів та принципів її реалізації на основі системи взаємозалежних положень, які визначають пріоритетні напрямки дій, націлених на реалізацію місії суб'єкта господарювання, що створює передумови для розвитку ефективного, конкурентоспроможного землекористування.

Визначені методи та принципи стратегії розвитку раціонального землекористування не можна розглядати відокремлено, оскільки лише комплексне їх застосування дозволить подолати незадовільний стан землекористування, констатувати обнадійливі якісні зрушення української економіки та забезпечить високу ефективність управлінських рішень в галузі земельних відносин.

Перспективи подальших досліджень мають базуватись на розробці стратегічних орієнтирів розвитку раціонального землекористування з урахуванням положень методології форсайт.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А.С. Становлення глобального суспільства та перспективи глобального інформаційно-мережевого суспільства / А.С. Гальчинський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2015. – Вип. 22(3). – С. 62-72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22%283%29__
2. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами : [навчальний посібник] / В.В. Горлачук, А.Я. Сохнич. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
3. Дорош Й. Структурно-логічна модель формування обмежень у використанні земель / Й. Дорош // Землевпорядний вісник. – 2007. – №1. – С. 44-47.
4. Дорош О.С. Територіальне планування сільськогосподарського землекористування – основа його просторового розміщення / О.С. Дорош // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2012. – С. 95-100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2012_2012_16
5. Ковалишин О.Ф. Облік кількості земель, земельних ділянок та землекористування юридичних осіб сформованих на різних правах: стан та проблеми в умовах євро інтеграційних процесів / О.Ф. Ковалишин // Землевпорядний вісник. – 2016. – №8. – С. 37-42.

6. Лазарева О.В. Формування економіко-екологічного механізму управління землекористуванням : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / О.В. Лазарева; Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.
7. Русан В.М. Стан та напрями підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні / В.М. Русан // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – №1. – С. 137-145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_24
8. Стратегічне управління : підручник / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, Р.В. Тарновська та ін.; за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв : Вид-во «Шамрай», 2003. – 440 с.
9. Тихонов А.Г. Наукові засади сталого розвитку землекористування: принципи, індикація, показники / А.Г. Тихонов, Н.В. Гребенюк, О.В. Тихоненко, В.П. Феденко // Землевпорядкування. – 2002. – №2. – С. 13-15.
10. Третяк А.М. Концептуальні засади розвитку кадастру в Україні / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2014. – №4 – С. 22.
11. Управління землекористуванням : підручник / В.В. Горлачук, О.М. Гаркуша, В.Г. В'юн, В.В. Мельніченко та ін.; за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2006. – 376 с.
12. Янчук В.П. Регулювання землекористування районів у містах / В.П. Янчук. – К. : Урожай, 2009. – 200 с.

*Михайлик Ф.В., студент,
Інститут соціально-гуманитарного образования,
Белорусский государственный экономический университет.
Научный руководитель: Наумов Д.И., к.соц.н., доцент,
доцент кафедры экономической социологии,
Белорусский государственный экономический университет*

СОЦИАЛЬНАЯ РЕКЛАМА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

SOCIAL ADVERTISING AS THE TOOL OF FORMATION OF FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION

Аннотация. В статье рассмотрена проблематика формирования финансовой грамотности населения посредством социальной рекламы, методом качественного контент-анализа определены и охарактеризованы содержание и структурные компоненты специализированной серии социальной рекламы, ориентированной на формирование финансовой грамотности населения Республики Беларусь.

Ключевые слова: финансовая грамотность, социальная реклама, качественный контент-анализ.

Abstract. The article considers the problems of formation of financial literacy of the population through social advertising, the method of qualitative content analysis identifies and

describes the contents and structural components of the specialized series of social advertising focused on the formation of financial literacy of the population of the Republic of Belarus.

Keywords: financial literacy, social advertising, qualitative content analysis.

Постановка проблеми. В связи с динамичным развитием рынка услуг финансового сектора (банковские, инвестиционные и т.д.) перед населением страны встало множество проблем, связанных с адекватным выбором источников, механизмов и способов финансирования и рефинансирования индивидуальных и семейных потребностей, который не должен создавать угрозы благосостоянию и финансовой безопасности, как индивиду, так и семье. Следовательно, возникает запрос на финансовую грамотность и соответствующие компетенции, которые должны позволять индивиду полноценно использовать все преимущества рынка финансовых услуг в полной мере.

В связи с этим встает вопрос о сущности финансовой грамотности, способах и методах ее формирования и развития. С точки зрения экспертов Всемирного банка, понятие «финансовая грамотность» («financial capability») рассматривается, как внутренняя способность индивида действовать для достижения лучших финансовых интересов, с учетом социально-экономических условий окружающей среды. Финансовая грамотность включает в себя знания, установки, навыки и модели поведения потребителей в отношении управления их ресурсами, а также понимание, выбор и использование финансовых услуг, которые соответствуют их потребностям [1, с. 7]. Соответственно, критериями финансовой грамотности являются знания о финансовых институтах и предлагаемых на данном рынке продуктах, умение ими эффективно пользоваться при возникновении потребности, а также понимание последствий своих действий. Это также способность использовать данную информацию для принятия разумных решений, к которым относятся решения о тратах, сбережениях и защите финансовых ресурсов, выбор соответствующих финансовых инструментов, планирование бюджета и накопление средств (например, на получение образования или на обеспеченную жизнь в пенсионном возрасте). Финансовая грамотность напрямую связана с финансовым поведением, направленным на потребление и привлечение финансовых ресурсов с целью удовлетворения различных потребностей (потребительское и кредитно-заемное финансовое поведение).

Актуальность данной проблематики обусловлена тем, что без базовых финансовых знаний и навыков невозможно уверенное распоряжение личными доходами, качественное управление и использование разнообразных финансовых продуктов и услуг. Так, например, низкая финансовая грамотность потребителей финансовых услуг приводит к высокому уровню персональных долговых обязательств, неэффективному управлению сбережениями и пенсионными накоплениями, передаче негативного финансового опыта следующим поколениям, к подверженности рискам мошенничества со стороны организаторов пресловутых «финансовых пирамид».

Естественно, что нежелание граждан вкладывать инвестиции в ценные бумаги и использовать другие финансовые продукты и услуги (страхование, ипотеку и т.д.) не способствуют развитию национальной экономики. Так, для экономических акторов (банки, фирмы и т.д.) невысокий уровень финансовой грамотности населения означает снижение эффективности регулирования финансовых рынков, усложнение защиты прав потребителей. Кроме того, это ведет к созданию препятствий для внедрения новых программ и институтов в пенсионную, страховую и инвестиционную сферы, к сдерживанию потенциала

экономического роста всего общества.

В Беларуси внимание к данной проблематике актуализировано на государственном уровне, свидетельством чему является государственная программа, нацеленная на развитие финансовой грамотности у населения Республики Беларусь [2]. Свое выражение она нашла в следующем документе: «О плане совместных действий государственных органов и участников финансового рынка по повышению финансовой грамотности населения Республики Беларусь на 2013-2018 годы» (принят Постановлением Совета Министров Республики Беларусь и Национального банка Республики Беларусь №31/1 от 17 января 2013 г.). Основной целью плана совместных действий в рамках данной программы является формирование у граждан страны рационального финансового поведения при принятии решений, касающихся личных финансов, а также повышение эффективности защиты их прав как инвесторов и потребителей финансовых услуг.

В современном мире одним из важнейших инструментов, обеспечивающих формирование финансовой грамотности населения, является социальная реклама. Как указывает Л.Н. Федотова, социальная реклама выступает как «специфическая деятельность по созданию текстов, формирующих образ социально одобряемого и социально не одобряемого действия или мнения (эмоции), при этом подразумевается, что сверхзадача такого обращения к массам – это участие людей в решении обозначенной проблемы» [3, с. 214]. Подводя итог всему вышеперечисленному, можно сделать вывод, что социальная реклама направлена на становление или преобразования типов социального поведения, направленных на привлечение внимания к актуальным социальным проблемам и стимулирования общества к путям и методам их разрешения. Посредством социальной рекламы достигается информирование населения касательно вопросов финансовой грамотности, как на индивидуальном уровне, так и в масштабах больших социальных групп. В условиях, когда большинство населения страны отличает невысокий уровень компетентности в сфере финансовых знаний, используемая в качестве контента в социальной рекламе информация финансового характера способна поспособствовать в формировании необходимого уровня финансовой грамотности.

Анализ последних исследований и публикаций. Для белорусской социологии вопросы финансовой грамотности населения являются темой новой, поэтому исследования по данной проблематике немногочисленны. Одним из таковых является исследование, проведенное Институтом социологии Национальной академии наук Беларуси в январе-феврале 2016 года. В ходе данного исследования был проведен опрос граждан Беларуси по теме: «Оценка и анализ финансовой грамотности населения Республики Беларусь» [4]. Исследование было направлено на определение степени информированности жителей страны в области финансов, на изучение навыков пользования финансовыми услугами, а также на определение степени осведомленности населения страны о собственных правах в сфере потребления финансовых услуг и способах их защиты.

Согласно результатам проведенного исследования, обобщенный портрет белорусского пользователя финансовых услуг выглядит следующим образом. Типичный пользователь финансовых услуг относительно плохо ориентируется в финансовых продуктах и пользуется только несколькими основными услугами (оплата коммунальных платежей, обмен валют, платежи через платежные терминалы, кредиты и текущий банковский счет), предоставляемыми финансовым сектором. Кроме того, он довольно слабо информирован о механизмах защиты своих прав в финансовой сфере.

В данном исследовании присутствует один интересный момент, на который стоит обратить особое внимание. В ходе исследования было выявлено, что респонденты выше оценивали свой уровень финансовой грамотности, чем он есть на самом деле. Так, около 70% опрошенных утверждали, что их уровень финансовой грамотности оценивается как «удовлетворительный», «хороший» либо «отличный». Однако в реальности таких оказалось существенно меньше: около 60% (согласно тесту по финансовой математике) и примерно 36% (по тесту на финансовую осведомленность). На большинство тестовых вопросов в области финансов более половины респондентов дали неверные ответы, либо затруднились ответить. Данный феномен производит негативный эффект, т.к. завышенная оценка индивидуального уровня финансовой грамотности способствует принятию финансово неверных и невыгодных решений. При этом индивид, который уверен в их правильности и состоятельности, не будет повышать уровень своих финансовых знаний.

Стоит отметить, что за последние годы граждане страны стали ориентироваться в финансовых вопросах заметно лучше. Так, согласно результатам данного исследования, число респондентов, владеющих вопросами финансовой математики на хорошем уровне, к настоящему моменту возросло вдвое (по сравнению с 2013 г.). Можно предположить, что данная тенденция свидетельствует об эффективности мер, направленных на повышение финансовой грамотности населения страны, и является основанием для их дальнейшего совершенствования.

Формирование целей статьи. Цель данной работы состоит в том, чтобы определить и охарактеризовать содержание социальной рекламы и её структурные компоненты, которые нацелены на формирование финансовой грамотности населения Республики Беларусь.

Изложение основного материала исследования. Социологическое исследование, нацеленное на выявление роли социальной рекламы в формировании финансовой грамотности населения страны, проводилось в период с 3 по 15 ноября 2017 года в г. Минске на основе метода качественного контент-анализа [5]. В качестве эмпирической базы исследования рассматривались билборды, как один из самых эффективных и распространенных в современном городе видов социальной рекламы. Билборд наиболее часто используется в социальной рекламе как средство размещения рекламного сообщения, а информация, представленная на данном носителе интересна тем, что в максимально сжатом и рациональном виде позволяет привлечь внимание населения на актуальные проблемы социального развития. Следовательно, объектом исследования является билборд, а предметом – визуальные образы рекламной продукции социальной направленности. Поиск билбордов с социальной рекламой, направленной на формирование финансовой грамотности населения страны, осуществлялся в рамках белорусского сегмента интернета (байнет) на ресурсах с доменом by. Исследование проводилось с использованием теоретической выборки, поэтому требования к репрезентативности выборки не соблюдались.

В ходе исследования была отобрана серия из 10 билбордов [6; 7], подготовленная БСБ-Банком. Данная серия разработана в 2014 году в рамках программы совместных действий государственных органов и участников финансового рынка по повышению финансовой грамотности населения Республики Беларусь на 2013-2018 годы [7].

Соответственно, были получены результаты, характеризующие как содержание белорусской социальной рекламы, так и средства и приемы, нацеленные на формирование финансовой грамотности населения.

Всего было представлено десять уникальных сообщений на билбордах, отвечающие

за раскрытие определенных аспектов развития финансовой грамотности населения, которые по содержанию и функционалу можно разделить на 4 группы.

Первая группа представлена 4 билбордами (рисунки 1-4), в которых сделан акцент на раскрытие сущности феномена финансовой грамотности, как инструмента социального успеха и финансового благополучия как самого индивида, так и его семьи. В данном случае это следующие билборды:

	
<p>Рис. 1. «Няма дурных! Финансовая грамотность – залог успеха»</p>	<p>Рис. 2. «Беларускі рубель! Финансовая грамотность детей – их благополучие»</p>
	
<p>Рис. 3. «Хто рана устае... Позаботься о финансовом будущем сейчас»</p>	<p>Рис. 4. «Табе футра, а мне шкарпэткі! Разумно управляйте личными финансами»</p>

Вторая группа представлена 2 билбордами (рисунки 5-6), в которых сделан акцент на необходимости формирования финансовых компетенций, на необходимости проявления бдительности и внимательности при заключении и составлении финансовых договоров, на учете всех юридических нюансов. В данном случае это следующие билборды:

	
<p>Рис. 5. «Не дарма... Договор поручительства – обязательства по кредиту»</p>	<p>Рис. 6. «Трэба лячыць (я зачеркнуто и исправлено на и). Внимательно изучайте условия кредитного договора»</p>

Третья группа представлена 3 билбордами (рисунки 7-9), в которых акцентированы возможности использования сектора финансовых услуг для решения семейных и личных проблем финансового характера. В данном случае это следующие билборды:

	
<p>Рис. 7. «Нясі у банку (у зачеркнуто). Сберагая сегодняя, помогаешь себе завтра»</p>	<p>Рис. 8. «Быкі і мядзведзі. Фондовый рынок доступен каждому. Учитесь инвестировать»</p>
	
<p>Рис. 9. «Грошы як грошы... Безналичный расчеты – удобно и безопасно»</p>	

Четвертая группа представлена только 1 билбордом (рис. 10), который нацелен на формирование установки безопасного финансового поведения, необходимой для защиты финансового благополучия индивида и семьи характера. В данном случае это билборд «Каб было! Не доверяйте деньги финансовым пирамидам» (рис. 10):

Рис. 10. «Каб было! Не доверяйте деньги финансовым пирамидам»

Во всех билбордах широко используются различные средства манипуляции и визуализации, позволяющие комплексно охарактеризовать проблему и пути ее решения. Так, с одной стороны, девизом всей серии билбордов социальной рекламы является слоган: «Грошы любяць разумных людзей!», который акцентирует взаимосвязь социального успеха и безопасного финансового поведения. Тот факт, что он сделан на белорусском языке, отсылает к белорусской фольклорной традиции (сказки, поговорки, пословицы). В белорусском фольклоре присутствует сюжет о бережном отношении крестьян к деньгам, заработанным тяжелым физическим трудом в поле. С другой стороны, цветовое решение всей серии билбордов, выполненных в темно-красном тоне, также отсылает к славянской фольклорной традиции, в которой красный цвет и его различные оттенки ассоциируются с богатством, почетом, властью, благополучием, честью.

Во всех билбордах активно используется прием иносказания, посредством которого в контекстные содержание билборда закладывается скрытый функциональный смысл, визуализированный в текстовой форме. Так, билборд с надписью «Грошы як грошы... Безналичные расчёты удобнее и безопаснее» (рис. 9) отсылает индивида к основному преимуществу безналичного расчёта – безопасность, тем самым стимулируя его переходить на услугу использования электронных денег. Билборд с надписью «Грэба лічыць. Внимательно изучайте условия кредитного договора» (рис. 6) формирует установку на внимательность при составлении условий финансовых договоров, а билборд с надписью «Каб было! Не доверяйте деньги финансовым пирамидам» (рис. 10) – установку на осознание и оценивание финансовых рисков инвестиционного поведения. При этом первая надпись на билборде (на белорусском языке) актуализирует иносказание, а второе предложение (на русском языке) в полной мере раскрывает информационный посыл социальной рекламы. Тем самым обеспечивается минимизация субъективного содержания рекламного сообщения, которое респондент сможет транслировать на свой лад, а также обеспечивается максимизация эффекта рекламного сообщения по передаче полной картины от адресата к адресанту. В данном случае рассмотрено только 3 примера, т.к. данные билборды функционально имеют одинаковый стиль подачи информации.

Стоит отметить, что все билборды по тематике формирования финансовой грамотности населения оформлены в одинаковой стилистике (по формату, цвету, шрифтам и пр.). Девиз – «Грошы любяць разумных людзей!», на который акцентировано основное внимание потребителя данной рекламы, выполнен на белорусском языке, напечатан белым цветом (в славянском фольклоре – цвет чистоты) и располагается на красном фоне по центру билборда. Кроме того, красный фон используется для наибольшего выделения цвета – это сделано с целью максимизации зрительного контакта, сам текст пропечатан белым цветом, что позволяет повысить читабельность изображения.

Выводы. Таким образом, социальная реклама является полезным инструментом формирования и развития финансовой грамотности у населения Беларуси, а её структурные компоненты, которые актуализируют фольклорные традиции белорусского народа, позволяют обеспечить эффективную трансляцию информации от адресата к адресанту.

Список используемых источников

1. Making Sense of Financial Capability Surveys around the World. A Review of Existing Financial Capability and Literacy Measurement Instruments. – The World Bank Publishing, 2013. – 199 p.
2. Национальный банк Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <https://www.nbrb.by/today/FinLiteracy/>. – Дата доступа : 10.11.2017.
3. Федотова Л.Н. Социология рекламной деятельности / Л.Н. Федотова. – М. : Гардарики, 2002. – 270 с.
4. Научно-исследовательский центр Мизеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <http://liberty-belarus.info/ekonomika-belarusi/sotsialnaya-politika/item/3563-filkinny-finansy>. – Дата доступа : 12.11.2017.
5. Семёнова А.В. Контент-анализ СМИ: проблемы и опыт применения / А.В. Семёнова, М.В. Корсунская. – М. : Институт социологии РАН, 2010. – 324 с.
6. Первая «негрустная» кампания по повышению финансовой грамотности жителей Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <https://infobank.by/infolineview/finansovaya-gramotnostj-vzobralasj-na-bilbordy/>. – Дата доступа : 14.11.2017.

7. Первая «негрустная» кампания по повышению финансовой грамотности жителей Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <http://marketing.by/novosti-rynka/pervaya-negrustnaya-kampaniya-po-povysheniyu-finansovoy-gramotnosti-zhiteley-belarusi/>. – Дата доступа : 11.11.2017.

*Строкович Г.В., д.е.н., доцент, професор
кафедри державного управління, публічного
адміністрування та регіональної економіки,
Харківський національний економічний
університет ім. С. Кузнеця*

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ

ASPECTS OF MANAGEMENT BY LOGISTIC BUSINESS PROCESSES

Анотація. У статті досліджено особливості управління логістичними системами та бізнес-процесами. Запропоновано визначення поняття «управління логістичними бізнес-процесами». Метою здійснення якого є створення цінності для наступного бізнес-процесу або кінцевого користувача. Доведено, що головною умовою успішного управління логістичними бізнес-процесами є міжорганізаційне співробітництво.

Ключові слова: управління, логістичні системи, бізнес-процес, створення цінності, співробітництво.

Abstract. The article deals with the features of management of logistic systems and business processes. The definition of «management of logistic business processes» is proposed. The purpose of which is to create value for the next business process or end-user. It is proved that the main condition for successful management of logistic business processes is inter-organizational cooperation.

Keywords: management, logistics systems, business process, creation of value, cooperation.

Постановка проблеми. В умовах високодинамічного конкурентного середовища важливого значення набувають питання управління логістичними бізнес-процесами. Це обумовлюється необхідністю покращення зовнішніх та внутрішніх логістичних процесів, які сприятимуть отриманню підприємством певних конкурентних переваг та зміцненню його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління логістичними бізнес-процесами розглядаються в численних публікаціях закордонних і вітчизняних вчених. Зокрема, таких як: О.В. Ареф'єва [1], Й. Беккер [7], Х.Ф. Биннер [2], Л. Вилкова [7], І.В. Гой [13], С.В. Знахур [9], А.Г. Кальченко [3], І.А. Леншин [4], Т.В. Луцька [1], Л.М. Малярець [5], Г.Л. Матвієнко-Біляєва [5], С.В. Мельниченко [6], С.В. Мінухін [9], В.С. Пономаренко [9], Ю.В. Пономарьова [8], А.М. Родников [10], З. Сариуш-Вольский [11], Ч. Сковронек [11], Ю.І. Смольняков [4], А.М. Сумец [12], В. Таратухина [7], Н.М. Тюріна [13], К.А. Шеєнкова [6], О.С. Шкодіна [13] та інших. Поряд з тим, віддаючи належне існуючим науковим здобуткам провідних вчених стосовно визначеної

проблематики, слід відзначити, що логістичні бізнес-процеси потребують постійного удосконалення з урахуванням поточних та перспективних тенденцій, що обумовлює доцільність їх дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті сутності управління логістичними бізнес-процесами та визначенні аспектів їх успішної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають Н.М. Тюріна, І.В. Гой, І.В. Бабій «поняття «логістична система» походить від загального «система» і є одним із базових у логістиці, що реалізує системний підхід» [13, с. 19]. Проаналізуємо різні підходи до визначення категорії логістична система.

З одного боку логістична система представляє собою певний організаційно-управлінський механізм координації, який сприяє досягненню певного ефекту завдяки чіткій злагодженості дій спеціалістів різноманітних служб, які беруть участь в управлінні матеріальним потоком [3, с. 34]. З іншого боку це спеціально організована інтеграція логістичних елементів (ланок) у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку [4, с. 16]. У цих визначеннях робиться акцент тільки на матеріальних потоках, але існують інші. При їх розгляді доцільно застосовувати комплексний підхід.

Також логістична система це адаптивна система, яка характеризується наявністю зворотного зв'язку, що виконує певні логістичні функції (операції) та складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем [10, с. 23]. О.М. Сумець під логістичною системою розуміє адаптовану (самоналагоджувану та самоорганізовану) систему зі зворотнім зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції і складається, зазвичай, із декількох систем та має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем [12, с. 120]. Для виконання певних логістичних функцій необхідно здійснювати управлінський вплив.

Ю.В. Пономарьова розглядає логістичну систему як складну систему, що складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення [8, с. 35]. Автором не вказано які саме елементи включено до логістичної системи та які існують зв'язки та відношення.

Отже, узагальнюючи думки визнаних дослідників стосовно питань дослідження логістичних системам [2-5; 7; 8; 10-24] та управління бізнес-процесами [1; 6; 9; 25] доцільно визначити управління логістичними бізнес-процесами, як комплекс стійких та цільоорієнтованих взаємопов'язаних між собою управлінських заходів, їх якісна й кількісна конкретизація у вигляді системи цілей і послідовності дій, що треба здійснити для їх досягнення та які згідно актуального регламенту здійснюють трансформацію входів у виходи з метою створення цінності для наступного бізнес-процесу або кінцевого користувача.

Важливою представляється також ідентифікація аспектів управління логістичними бізнес-процесами. Одним з важливих аспектів є визначення інструментів аналізу ефективності логістичних процесів. Ч. Сковронек та З. Саріуш-Вольський [11] вважають, що методи економічного аналізу дозволяють оцінювати фактичний стан логістичних явищ і процесів; встановлювати і виявляти джерела і причини проблем; уточнювати короткострокові прогнози розвитку конкретних явищ і процесів; формулювати висновки та пропозиції, що забезпечать зростання ефективності господарювання. Автори пропонують здійснювати економічний аналіз логістичних бізнес-процесів за трьома тематичними блоками: аналіз матеріальних та інформаційних процесів (аналіз процесу закупівлі, аналіз

запасів, аналіз складських процесів, аналіз процесів продажів); управлінський аналіз логістичних процесів (власне виробництво або закупівля, вибір джерел закупок, ефективність транспортного обслуговування, ефективність складських інвестицій, вибір каналів дистрибуції); аналіз логістичних витрат (аналіз витрат на просування, аналіз витрат на запаси, аналіз витрат на інформаційні процедури) [11, с. 332]. В умовах всебічної інформатизації суспільства важливим представляється формування та моніторинг достовірних й актуальних даних, що достатньо повно описують логістичні бізнес-процеси та є підґрунтям формування бази знань, яка сприятиме прийняттю своєчасних та ефективних управлінських рішень.

Важливим аспектом представляється здійснення логістичних бізнес-процесів на основі застосування підходу Supply Chain Management (SCM), що ґрунтується на створенні цінності для кінцевих споживачів і значному поліпшенні економічних показників з різних аспектів діяльності підприємства, хоча деякі питання вимірювання ефективності залишаються не вирішеними [19].

Іншим аспектом управління логістичними бізнес-процесами, який формує певні конкурентні переваги підприємства є здатність ланцюжка поставок до збільшення ефективності, якості обслуговування, інновацій і чуйності в даний момент [16].

Важливим аспектом підвищення ефективності здійснення бізнес-процесів має колективна здатність, яка заснована на ефективному управлінні міжорганізаційними інтерфейсами суб'єктів господарювання. Сузір'я підприємств використовують додаткові ресурси, які залучаються для того, щоб побудувати ефективну систему пропозицій. Питання, пов'язані з координацією гравців і коригуванням їх діяльності, пристосуванням один до одного в створенні «вартості сузір'я» [23] залишаються важливими через «вибух» колективної стратегії [24].

Іншим аспектом підвищення ефективності здійснення логістичних бізнес-процесів є використання домінуючої моделі, якою є зараз «розширене» підприємство, в яке входять постачальники на протязі всього технологічного процесу і клієнти всієї продукції, що виробляється суб'єктом господарювання [17]. Як зазначив Й. Ментцер та інші [21], SCM визначається як «системна, стратегічна координація традиційних бізнес-функцій і тактики в рамках цих бізнес-функцій всередині певного підприємства, між підприємствами в рамках ланцюжка поставок з метою поліпшення довгострокової ефективності діяльності окремих суб'єктів господарювання і ланцюга постачань в цілому». Координація передбачає використання чітко сформульованого набору засобів і ресурсів щодо здійснення керівництва взаємозалежними одиницями для досягнення певної мети, в даному випадку, продуктивність ланцюжка поставок, схожа на розширену фірму [15]. Тому питання, пов'язані з управлінням ланцюгами поставок, призвели до появи великої кількості публікацій з різних теорій координації [14]. Загальною рисою проаналізованих робіт є те, що створення вартості здійснюється в рамках тісної, безперервної і ефективної взаємодії між учасниками ланцюга постачань.

Як вважають Р. Френкель і Д. Молленкопфу, обов'язковим є здійснення крос-функціональної інтеграції, яка визначається як «процес міжвідомчої взаємодії і співробітництва, в якому кілька функцій спільної роботи в дусі співробітництва з метою виходу на загальноприйнятні результати для своєї організації» [18].

На думку Кирова В. та Тринкюкост Дж.-Ф. у підході до ланцюжку, в якому беруть участь кілька суб'єктів, що володіють взаємодоповнюючими навичками, прийняття

маркетингової концепції представляється необхідним, щоб врахувати стратегічний аспект управлінських рішень, що стосуються взаємодії з зовнішнім середовищем [20].

Таким чином, в сучасному високодинамічному середовищі важливим представляється врахування таких аспектів управління логістичними бізнес-процесами як: аналітичний, метою якого є постійний моніторинг та удосконалення методів аналізу ефективності логістичних процесів; генеруючий, що ґрунтується на створенні цінності для споживачів всіх бізнес-процесів; інноваційний, здатність всіх логістичних бізнес-процесів використовувати актуальні новітні технології; міжорганізаційний, який сприяє використанню нових методів та форм взаємодії між підприємствами, що знаходяться на різних стадіях технологічного процесу; ланцюга формування цінності, від постачальників, протягом всього технологічного процесу і безпосередньо до клієнтів всієї продукції; крос-функціональної інтеграції, який передбачає об'єднання співробітників, у т.ч. й різних підприємств з метою досягнення спільної мети; синергетичний, який передбачає одночасне застосування маркетингової та логістичної концепцій з метою отримання більшої цінності для споживачів всіх бізнес-процесів.

Висновки. Управління логістичними бізнес-процесами це комплекс стійких та цільоорієнтованих взаємопов'язаних між собою управлінських заходів, їх якісна й кількісна конкретизація у вигляді системи цілей і послідовності дій, що треба здійснити для їх досягнення та які згідно актуального регламенту здійснюють трансформацію входів у виходи з метою створення цінності для наступного бізнес-процесу або кінцевого користувача.

Здійснений аналіз поглядів дослідників свідчить про необхідність постійного розвитку ролі внутрішньоорганізаційної координації маркетингу, закупівель і логістики для підвищення споживчої цінності. Огляд наукових праць доводить, що міжорганізаційне співробітництво, яке обумовлює продуктивність ланцюжка поставок, повинно ґрунтуватися на ефективній координації між декількома основними функціями, в кожному зацікавленому підприємстві. Якщо не дотримуватися цієї умови, то напруженість у відносинах між представниками, які виконують різні функції буде зростати й це безсумнівно призведе до фіаско проекту з покращення логістичних бізнес-процесів.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність : [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. – К. : Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96 с.
2. Биннер Х.Ф. Управление организациями и производством: от функционального менеджмента к процессному / Х.Ф. Биннер; пер. с нем. – М. : Альпина Бизнес Букс (Альпина Паблицерз), 2009(2010). – 282 с.
3. Кальченко А.Г. Логістика : підручник / А.Г. Кальченко; Київ. нац. екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2003. – 284 с.
4. Леншин И.А. Логистика : в 2 ч. Ч. 1 / И.А. Леншин, Ю.И. Смольняков. – М. : Машиностроение, 1996. – 246 с.
5. Малярець Л.М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства : монографія / Л.М. Малярець, Г.Л. Матвієнко-Біляєва. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 227 с.
6. Мельниченко С.В. Управління бізнес-процесами в туризмі : монографія / С.В. Мельниченко, К.А. Шеєнкова; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2015. – 263 с.
7. Менеджмент процессов / под ред. Й. Беккера, Л. Вилкова, В. Таратухина и др.; [пер.

с нем.]. – М. : Эксмо, 2007. – 384 с.

8. Пономарьова Ю.В. Логістика : навч. посібник / Ю.В. Пономарьова. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 328 с.

9. Пономаренко В.С. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія / В.С. Пономаренко, С.В. Мінухін, С.В. Знахур. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.

10. Родников А.Н. Логистика : терминологический словарь / А.Н. Родников. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 352 с.

11. Сковронек Ч. Логистика на предприятии : учеб.-метод. пособие / Ч. Сковронек, З. Сариуш-Вольский; пер. с пол. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 400 с.

12. Сумец А.М. Логистика : учеб. пособие / А.М. Сумец. – Х. : Изд-во НУА, 2005. – 132 с.

13. Тюріна Н.М. Формування та реалізація процесів логістизації машинобудівних підприємств : монографія / Н.М. Тюріна, І.В. Гой, О.С. Шкодінa. – Хмельницький : ХНУ, 2014. – 257 с.

14. Arshinder K., Kanda A. and Deshmukh S. (2011), «A review on supply chain coordination: coordination mechanisms, managing uncertainty and research directions», in Choi, T.-M., and Edwin, C. (eds.), Supply chain coordination under uncertainty, Heidelberg: Springer, 39-82.

15. Ayadi S. (2009), «Externalisation et création de valeur au sein de la ‘supply chain’: l’entreprise étendue», *Revue des Sciences de Gestion*, 236, 85-93.

16. Clarke N. (2006), The relationships between network commitment, its antecedents and network performance. *Management Decision*, 2006, Vol.44, no 9.

17. Christopher M. (2016), *Logistics and supply chain management*, Harlow : FT Prentice Hall, 5th ed.

18. Frankel R., and Mollenkopf D. (2015), «Crossfunctional integration revisited: exploring the conceptual elephant», *Journal of Business Logistics*, 36(1), 18-24.

19. Gunasekaran A., Patel C. and McGaughey R. (2004), «A framework for supply chain performance measurement», *International Journal of Production Economics*, 87(3), 333-347.

20. Kirova V. and Trinquocoste J.-F. (2011), «The marketing-strategy interface: a participant observation», *Journal of Marketing Trends*, 1(7), 19-33.

21. Mentzer J., DeWitt W., Keebler J., Min S., Nix, N., Smith C. and Zacharia Z. (2001), «Defining supply chain management», *Journal of Business Logistics*, 22(2), 1-25.

22. Merminod N. *Logistics, Marketing and Purchasing: Which Interfaces to Improve the Value Creation Process?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.jormonline.com/index.php/jorm/article/view/214/pdf_59

23. Normann R. and Ramirez R. (2000), «From value chain to value constellation: designing interactive strategy», in Bradley, S., and Nolan, R. (eds.), *Sense and respond: capturing value in the network era*, Boston (MA): Harvard Business School Press, 185-220.

24. Paché G. and Paraponaris C. (2006), *L’entreprise en réseau: approches inter et intraorganisationnelles*, Bordeaux: Editions de l’ADREG.

25. Smith R.F. *Business Process Management and the Balanced Scorecard: Using Processes as Strategic Drivers* / Ralph F. Smith. – Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, 2007. – 228 (X) p.

Шелест В.Р., магістрант 2 року підготовки, спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Вінницький інститут Університету «Україна».
Науковий керівник: Костенко Н.І., к.пед.н., доцент кафедри соціальних технологій, Вінницький інститут Університету «Україна»

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

THE ELECTRONIC DOCUMENTS CIRCULATION IN THE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Анотація. Досліджено особливості системи електронного документообігу, що використовуються в управлінській діяльності підприємства. Окреслено основні переваги та розглянуто недоліки, які виникають під час використання систем електронного документообігу та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інформаційні технології, електронний документообіг, система електронного документообігу.

Abstract. The peculiarities of the electronic document circulation system used in the management of the enterprise are investigated. The main advantages are outlined and the disadvantages that arise when using electronic document management systems and the ways of their solution are considered.

Keywords: information technologies, electronic document circulation, system of electronic document circulation.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються тим, що прийняття рішень як головне завдання управління, реалізується за умов повної або часткової невизначеності, активної, досить часто агресивної, протидії конкуруючих сторін. За цих умов на служби діловодства необхідно покладати завдання не тільки і не стільки створення документації та забезпечення її руху, але головним чином питання інформаційної підтримки всіх управлінських рішень на підставі досконалої організації їх документаційного забезпечення.

Інформаційно-документаційне обслуговування виступає головною забезпечувальною функцією управління, виконання якої потребує спеціальних, професійних знань. Від того, як поставлена ця робота залежить оперативність, чіткість у діяльності будь-якого суб'єкта.

Служба діловодства, як серцевина організації, що відображає і забезпечує її діяльність, сьогодні мусить бути потужним інструментом, що в змозі через процеси управління документацією, орієнтувати всі інші підрозділи та окремих виконавців на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, виховуючи в них почуття єдності і відданості своєму підприємству, поліпшувати процеси ділової комунікації й корегувати організаційну поведінку всіх його членів.

У сучасних установах діловодство стає високотехнологічним виробничим процесом, системою організаційного, інформаційного, аналітичного, правового, ретроспективного та прогнозного забезпечення її функціонування, документування управлінської інформації й

організації обігу службових документів, в т.ч. електронних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами впровадження електронного документообігу в організації на сучасному етапі займаються як російські, так і вітчизняні науковці, зокрема, М.В. Ларін, М.П. Бобильова, Ю.Г. Вітін, В.І. Тихонов, І.Ф. Юшин, Г.Г. Асеев, О.В. Матвієнко, В.М. Боркус, В.В. Швед. Так, директор ВНЦДАД М.В. Ларін займається питанням нормативно-методичного регулювання впровадження електронного документообігу. І.Ф. Тихонов та І.Ф. Юшин акцентують увагу на дослідженні збереження електронних документів на підприємстві. В.М. Боркус займається питанням адаптації зарубіжного досвіду впровадження електронного документообігу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз систем електронного документообігу та визначення основних переваг і недоліків їх використання в управлінській діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійне збільшення кількості інформації, необхідної для ухвалення правильного управлінського рішення, призводить до того, що традиційні методи роботи з документами стають неефективними. Це виражається в тому, що керівники не мають в своєму розпорядженні своєчасної і повної інформації про документи, їх стан та історію роботи з ними, а сам процес проходження документів виявляється погано контрольованим [2].

Всі ці проблеми покликана вирішити раціональна організація безпаперової технології управління, яка ґрунтується на використанні трьохосновних концепцій: переходу до електронних документів, створення систем управління документами і системи електронного документообігу [3].

Підготовка документів з використанням електронних технологій – здійснюється за правилами із використанням форм і бланків уніфікованих документів. На виході тексти переводяться на папір і набувають у відповідності з діючими правилами форми документів.

Електронна передача інформації використовується для прискорення її доставки споживачам з подальшим виведенням документів на папір; актуальним завданням з визначення місця факсимільної передачі документа у системі традиційного діловодства.

Електронна реєстрація надходження документів у систему – передбачає включення у єдину інформаційну систему всіх документів, які створюються в організації або надходять до неї у будь-якій формі на основі єдиних правил реєстрації. На реєстраційному масиві ґрунтується облік, пошук, контроль виконання документів без створення інших реєстраційних форм.

Завдання управління документами можна вирішити за допомогою наступних основних видів програмних засобів [4]:

- засобів групової роботи;
- систем управління особливими видами документів (зокрема, PDM-систем);
- спеціальних модулів управління документообігом у складі корпоративних інформаційних систем для підприємств;
- універсальних систем електронного документообігу.

Програмне забезпечення групової роботи (Lotus Notes, MS Exchange, Novell Group Wise) орієнтоване на організацію ефективної взаємодії користувачів. За своєю суттю, воно є розширенням програм електронної пошти і не завжди підходить для роботи з крупними архівами документів.

Систему управління особливими видами документів можна умовно розділити на дві

категорії. У першу категорію входять програмні засоби, що орієнтовані на вузькопрофільне застосування і не мають засобів інтеграції з іншими інформаційними системами. Подібні системи ще є на підприємствах, і, в основному, вони представлені місцевими розробниками. Витрати на підтримку інфраструктури таких систем настільки великі, що вони поступово зживають себе. У другу категорію входять спеціалізовані PDM-системи, призначені для управління виробничою інформацією і що мають засоби інтеграції з іншими програмними системами. PDM-системи працюють вже із електронними образами складних об'єктів (наприклад, кораблів і машин).

Спеціальні модулі управління документообігом містяться у складі переважної більшості корпоративних інформаційних систем (КІС). Проте можливості цих модулів достатньо обмежені, оскільки практично неможливо створити універсальну і повнофункціональну КІС. До того ж ціна західних КІС настільки велика (сотні тисяч і мільйони доларів), що не кожне підприємство може дозволити собі їх впровадження.

Важливою властивістю універсальних систем електронного документообігу (СЕД) є те, що вони надають можливість комплексного вирішення великого числа завдань управління документами. Крім того, їх впровадження може виявитися дешевшим і ефективнішим.

В більшості випадків СЕД мають шлюзи для роботи з програмним забезпеченням групової роботи і, при необхідності, можуть використовувати наявні в ньому поштові програми. Слід також відзначити, що в більшості СЕД реалізована інтеграція з найбільш відомими КІС (зокрема, з SAPR/3, Ваан, Oracle Applications і ін.). Саме можливість інтеграції з різними додатками є однією з характерних властивостей СЕД. Тому СЕД можуть виступати як сполучна ланка між різними системами, що функціонують на підприємстві, створюючи, тим самим, основу для організації всього діловодства.

Проектування систем електронного документообігу здійснюється багатьма компаніями незалежно одна від одної, тому через неузгодженість роботи систем виникають проблеми при взаємодії систем документообігу різних виробників. Як правило, ці проблеми пов'язані із несумісністю форматів представлення даних, відсутністю стандартизації систем, та підходів, використовуваних при проектуванні систем.

На ринку представлений досить широкий спектр систем електронного документообігу. Розглянемо кілька з найбільш розповсюджених систем.

«БОСС-Референт» (<http://www.boss-referent.ru/>). Система орієнтована на спільну роботу багатьох користувачів і створює всередині організації єдиний інформаційний простір. Система БОСС-Референт побудована на платформі IBM Lotus Domino/Notes і характеризується такими властивостями:

- засоби створення єдиного інформаційно-управлінського простору для організацій будь-якої складності: розподілених, багаторівневих, та ін.;
- підтримка складних маршрутів узгодження документів;
- швидка автоматизація бізнес-процесів завдяки наявності вбудованих процесів опрацювання документів, які настроюються та модифікуються у відповідності з вимогами специфіки діяльності замовника;
- зручність адміністрування, масштабування, Web-доступ;
- наявність засобів захисту інформації;
- простота освоєння користувачами.

«ДЕЛО» (<http://www.eos.pl>, <http://www.eos.com.ua>). Система повною мірою підтримує вітчизняні традиції діловодства та повний життєвий цикл документа. Система може використовуватись і невеликими організаціями – для автоматизації паперового документообігу, і великими підприємствами – для організації електронного документообігу. Основні функції системи:

- забезпечує повний життєвий цикл документа в організації від створення проекту документа до списання у справу і передачу в архів;
- формування доручень за документами;
- управління проходженням документів із множиною рішень;
- передавання завізованих документів співробітникам на ознайомлення та виконання;
- контроль проходження і виконання документів;
- забезпечення інформаційної безпеки.

«Евфрат-документооборот» (www.evfrat.pl). Система із своїми функціональними можливостями рекомендована широкому колу організацій. На сайті компанії зазначається, що система може використовуватись для підприємств малого і середнього бізнесу. «Евфрат» побудований у парадигмі «Робочого столу» з папками. Документи розкладаються у папки, які можуть мати будь-який ступінь вкладеності. На сайті надано можливість одержати демо-версію програмного продукту. Система дає змогу виконувати такі завдання:

- автоматизація канцелярії;
- електронний архів документів;
- корпоративний електронний документообіг (workflow).

«Megapolis. Документооборот» (www.softline.kiev.ua). Система є комплексним програмним рішенням для створення систем управління документами та автоматизації ділових процесів. Система має модулі, орієнтовані на автоматизацію традиційних вітчизняних процесів діловодства та контролю виконавської дисципліни, характеризується відкритістю, високим рівнем розширення, адаптації і може використовуватись у різних структурах – від комерційних компаній до органів державної влади. Система «Megapolis. Документооборот» призначена для вирішення таких завдань:

- забезпечення автоматизації ділових процесів (workflow);
- організація спільного інформаційного простору для організацій з розподіленою структурою;
- автоматизація завдань діловодства і контролю виконавської дисципліни функцій підготовки проектів документів, реєстрації, формування резолюцій, доведення документів до виконавців, фіксація перебігу виконання, контроль;
- виконання, автоматизація функцій ведення паперового архіву;
- організація роботи із зверненнями громадян;
- формування різних видів статистичної та аналітичної звітності.

Позитивними ознаками електронного документообігу є: 1) можливість вміщення в документ, крім тексту, мультимедійних даних; 2) можливість використання заздалегідь заготовлених форм; 3) висока швидкість передачі інформації за великою кількістю адрес; 4) економія паперу; 5) висока компактність архіву; 6) висока швидкість пошуку і одержання інформації; 7) можливість захисту документів від несанкціонованого доступу та розмежування прав доступу співробітників до інформації [3].

Існують практично однакові для всіх організацій загальні проблеми, які доводиться вирішувати при впровадженні СЕД. Недоліки електронного документообігу та основні шляхи їх вирішення:

1. Правильність ведення електронного документообігу відповідно до застосованих комп'ютерних технологій. Вирішення: проведення аналізу існуючого документообігу й розробка проекту створення та впровадження електронного документообігу, який врахував би особливості обліку підприємства та структуру бухгалтерської комп'ютерної системи, що планується впровадити на підприємстві.

2. Оптичне введення документів з паперового носія та обробка отриманої інформації в графічному вигляді. Вирішення – використання потужних програм з обробки відсканованих документів. Розробка уніфікованих форм документів, що були би придатні для швидкої обробки після сканування. Розміщення в документах необхідних реквізитів, що потрібні для подальшого використання в електронному вигляді. Заповнення документів друкованими літерами з метою швидкого їх розпізнавання.

3. Юридична обґрунтованість облікових даних та юридична доказовість електронних документів. Вирішення – необхідно розробити пакет законодавчих актів, які б регулювали порядок ведення та обороту документів.

4. Відповідність реквізитів електронного документа прийнятим стандартам. Вирішення – крім стандартних реквізитів необхідно також використовувати електронний підпис та позначки про зміну чи доповнення документа.

5. Контроль за правами ост WУ. Вирішення – необхідно розмежовувати доступ до інформації для відповідних користувачів за рахунок використання різних засобів захисту.

6. Захист електронного документа і його реквізитів. Вирішення – захист електронного документа необхідно забезпечувати різними апаратними і програмними засобами.

Масштабному впровадженню СЕД, в обов'язковому порядку повинен передувати пілотний проект, головне завдання якого полягає у визначенні того, є чи ні (або передбачається) відчутний ефект від впровадження СЕД. Дуже важливу роль виконує підтримка керівництвом підприємства проекту впровадження (так званий «чинник першої особи»). Звичайно при цьому система виявляється впровадженою тільки в деяких підрозділах, або тільки для деякого класу бізнес-процесів.

Висновки. Отже, системи електронного документообігу – це ефективний інструмент у діяльності кожного підприємства. Завдяки використанню електронних документів можна підвищити виконавську дисципліну працівників, зменшити час створення та роботи з документами (використовуючи нетрадиційні комунікаційні канали зв'язку), відстежувати поточні технологічні показники (тобто оперативно використовувати необхідну інформацію щодо стану виробництва) та в цілому покращити роботу підприємства.

Список використаних джерел

1. Баглай Р.О. Автоматизовані робочі місця, як основна складова інформаційних систем / Р.О. Баглай // Подільський науковий вісник. – 2017. – №4. – С. 106-108.
2. Лендел Я.В. Підвищення ефективності управління підприємством шляхом впровадження систем електронного документообігу / Я.В. Лендел // Наукові праці ДонНТУ. – 2010. – №165. – С. 140-148.
3. Матвієнко О. Основи організацій електронного документообігу: Навчальний посібник / О. Матвієнко, М. Цивін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 112 с.
4. Тарнавський Ю.А. Системи електронного документообігу: Опорний конспект

лекцій / Ю.А. Тарнавський. – К. : ПКДСЗУ, 2007. – 37 с.

5. Костюк О.О. Віртуальне підприємство: задачі побудови системи електронного документообігу / О.О. Костюк // Наукові праці ДонНТУ. – 2010. – №171. – С. 153-160.

6. Ніколашин А.О. Проблеми електронного документообігу та шляхи їх вирішення / А.О. Ніколашин // Облік і фінанси АПК. – 2009. – №3. – С. 171-175.

7. Швед В.В. Автоматизоване робоче місце сучасного менеджера як основа інноваційної трансформації розвитку підприємства / Л.О. Чорна, В.В. Швед // Регіональна бізнес-економіка та управління : науковий, виробничо-практичний журнал. – Вінниця, 2011. – №2. – С. 72-78.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ
ОСВІТИ

*Булава В.С., магістрант, спеціальність
«Соціальна робота», кафедра соціальних технологій,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

**SOCIAL WORK IS IN THE SPHERE OF LEISURE OF YOUNG PEOPLE
THEORETICAL ASPECTS**

Анотація. У статті визначено проблеми, які виникають у соціалізації молоді, закономірності, принципи, особливості дозвілля молоді; обґрунтовано сутність, мету, завдання, основні напрямки соціальної роботи в сфері дозвілля молоді.

Ключові слова: молодь, соціальне становлення молоді, соціальна робота з молоддю, дозвілля, закономірності, принципи дозвілля, особливості дозвілля молоді, мета, завдання, основні напрями соціальної роботи в сфері дозвілля молоді.

Abstract. In the article certainly problems, which arise up in socializations young, conformities to law, principles, features of leisure of young people; grounded essence, purpose, task, basic social work assignments in the sphere of leisure of young people.

Keywords: young people, social becoming of young people, social work with young people, leisure, conformities to law, principles of leisure, feature of leisure of young people, purpose, task, basic social work assignments in the sphere of leisure of young people.

Постановка проблеми. Розвиток соціальної роботи в Україні за останнє десятиріччя характеризується переосмисленням традиційних підходів до роботи з молоддю, значними змінами та новаціями в цій сфері. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність її теоретичного обґрунтування, вимагає розробки нових форм, методів, засобів соціального виховання молоді з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, сучасних технологій соціально-педагогічної діяльності, творчого потенціалу дозвілля. Дозвілля сучасної молоді залежить від загального бюджету часу людини та його поділу на навчальний (робочий) та позанавчальний (позаробочий), витрат на сон, споживання їжі, сімейно-побутові потреби, рівня соціального, культурного, медичного обслуговування, транспортного сполучення.

Збільшення часу для дозвілля молоді можливе за умов скорочення часу для навчання або роботи, вдосконалення діяльності засобів масової комунікації, соціальних, транспортних, оздоровчих та інших служб. Тенденція до збільшення вільного часу молоді відкриває перед фахівцями з соціальної роботи у сфері дозвілля нові перспективи, визначає актуальні завдання, висуває вимоги до якісного та змістового його наповнення, застосування видів та форм дозвіллевої активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера дозвілля молоді завжди була об'єктом наукового інтересу. Теоретичне та практичне значення становлять результати наукових досліджень сучасних учених, які зробили значний внесок у дослідження дозвілля молоді, зокрема: специфіка та зміст молодіжного дозвілля (І.В. Белецька); структура й організаційні

особливості дозвіллевої діяльності молоді (В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк); соціально-педагогічна організація з дозвілля учнівської молоді (Р.Н. Азарова); специфіка дозвіллевої роботи з молоддю (І.В. Петрова); теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля (В.В. Кірсанов); форми й методи організації дозвілля молоді (І.В. Белецька, Т.С. Гаміна, С.Я. Харченко, Л. Шелестова, Н. Ярка); соціальна значущість культурно-дозвіллевих установ в організації вільного часу молоді (І.В. Белецька, І.В. Петрова).

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення завдання, основних напрямів соціальної роботи у сфері дозвілля молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодь є майбутнім держави, її інтелектуальним потенціалом, основою економічного, політичного та суспільного життя.

Молодь – диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціальні, культурні, психологічні й інші особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності [4, с. 150].

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначає: молодь – громадяни України віком від 14 до 35 років.

Соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи.

Проблеми, що виникають у процесі соціалізації молоді, поділяються вітчизняними науковцями на дві групи:

1. Соціальні молодіжні проблеми – визначення ролі та місця молоді в сучасному суспільстві; формування ціннісних орієнтацій молодих людей і їх моральних пріоритетів; становище на ринку праці; забезпечення молоді певного освітнього рівня; політичні орієнтації та електоральна поведінка молоді;

2. Особистісні проблеми молоді – пошук сенсу життя; професійне самовизначення; кохання; створення власної сім'ї; усвідомлене та відповідальне батьківство; взаємостосунки з дорослими й однолітками; здоров'я молодих людей [4, с. 151].

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає термін «соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю» як діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб.

Сферами здійснення соціальної роботи з молоддю є: громадська; економічна; оздоровча; освітня; виховна; культурна; дозвіллева.

На думку Н.О. Максимовської, дозвілля в соціально-педагогічному контексті – це сфера соціального буття, що вимірюється кількісним та якісним критеріями, у якій особистість здійснює власний вибір, визначається щодо культурних уподобань [5, с. 40].

І.В. Петрова визначає специфічні ознаки дозвілля, пріоритетними серед яких є:

- свобода від обов'язків (дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, що покладають на неї різні соціальні інститути: сім'я, освітній заклад, професійна група, конфесійна община, громадська організація);

- свобода вибору дозвіллевої діяльності (дозвіллева діяльність, в основному залежить, не від зовнішніх, а від внутрішніх потреб і мотивів людини);

- добровільна участь в дозвіллевій діяльності (дозвіллева ініціатива виявляється в свідомій, добровільній діяльності, що співпадає з інтересами й уподобаннями людини);
- бажання отримати радість та задоволення від вільної реалізації функціональних можливостей – фізичних, інтелектуальних, емоційних;
- самодостатність та самоцінність;
- компенсаційність дозвілля (виявляється у самоствердженні та реалізації творчого потенціалу людини, який не може розкритись у професійній, освітній, сімейній сферах) [6, с. 8].

На думку В.Й. Белецької, дозвілля молоді істотно відрізняється від дозвілля інших вікових груп через її специфічні духовні та фізичні потреби, властиві їй соціально-психологічні особливості:

1. Дозвілля молоді, меншою мірою, ідеологізоване, комерціалізоване, ніж інші сфери, піддається регулюванню, що відповідає потребам суспільства, зацікавленого у всебічно розвинутій особистості молодої людини.

2. Дозвілля молоді не обмежується чіткими рамками щодо видів зайнятості, поведінки, найбільшою мірою здатне швидко реагувати на потреби, що змінюються, і відповідати бажанням, що виникають, у молодого покоління [3, с. 38].

3. Дозвілля молоді характеризується: підвищеною емоційністю; фізичною рухливістю; динамічною зміною настроїв; інтелектуальною сприйнятливістю; насиченістю інформацією; пошуковою активністю; розважальністю; можливістю творчості й пізнання нового.

Закономірності дозвілля полягають в тому, що:

- дозвіллева діяльність здійснюється у вільний для молодої людини час, надає свободу вибору дозвіллевих занять та участі в них, зміст дозвіллевої діяльності нерегламентований і не запрограмований;

- багатоманітність видів дозвіллевої діяльності дозволяють їх інтегрувати, створюють можливості для вияву й розвитку творчого потенціалу молодої людини, залучення до кращих досягнень вітчизняної та світової культури;

- міжособистісне культурне спілкування на дозвіллі посилює привабливість дозвіллевої діяльності для молодої людини і відкриває можливості для розвитку культури особистості;

- самодіяльна й ініціативна основа дозвіллевої діяльності передбачає активну участь особистості в дозвіллевих заходах;

- дозвілля створює умови для духовного розвитку особистості, обміну, засвоєння та створення нових духовних цінностей;

- дозвілля є засобом соціалізації особистості; завдяки участі в дозвіллевій діяльності особистість засвоює досвід суспільства, його цінності, накопичує соціальні знання та норми поведінки [6, с. 39].

На відміну від закономірностей, принципи дозвіллевої діяльності відбивають ті вимоги, що висуваються суспільством перед дозвіллевою сферою для успішного виконання суспільного призначення дозвілля.

Принципи становлять теоретичні, соціальні, культурні, політичні, організаційні засади, на яких ґрунтується дозвіллева діяльність молоді.

Зарубіжні вчені визначають такі загальні принципи дозвіллевої діяльності:

- принцип інтересу, що означає врахування інтересів особистості, сприяє не лише їх задоволенню, а й стимулюванню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності;

передбачає відповідність дозвіллевого заняття нахилам та уподобанням особистості;

- принцип системності як цілеспрямована, системна організація дозвіллевої діяльності з метою раціонального використання вільного часу, розвитку соціальної активності та індивідуальної ініціативи людини, відволікання її від асоціальної поведінки;

- принцип добровільності як певна незалежність дозвілля, відсутність регламентації з боку держави та інших структур, вільний вибір людиною дозвіллевих занять;

- принцип диференціації як врахування особливостей різних верств населення, умов праці, професійних інтересів, вікової специфіки, статевих ознак, рівня духовного розвитку особистості;

- принцип доступності та якості дозвіллевих послуг як задоволення потреб і запитів клієнтів дозвіллевого закладу, систематичне вивчення їхніх бажань, прогнозування розвитку дозвіллевої сфери;

- принцип відповідності дозвіллевих послуг місцевим умовам – соціально-демографічним, економічним, культурно-освітнім, практичній діяльності людини [6, с. 40].

Т. Берд вважає, що сучасне дозвілля людини необхідно розглядати як цілісну активність, яку можна розрізнити за соціальними, психологічними, фізіологічними, освітніми, естетичними, рекреаційними компонентами [6, с. 10].

Зважаючи на множинність та різноманітність класифікацій дозвілля, загальноприйнятою вважається класифікація дозвілля за такими ознаками:

- видом активності (пасивне та активне дозвілля);
- періодичністю (щоденне, щотижневе, відпускне, святкове);
- тривалістю (короткочасне, довготривале, епізодичне);
- напрямками діяльності (творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне) [6, с. 13].

Молода людина обирає конкретний вид дозвілля: відпочити від навчання або роботи, відновити фізичні та психічні сили, поглибити свої знання, розвинути вміння та здібності, прагне набути нового соціального досвіду, поспілкуватися з друзями, зміцнити здоров'я, принести користь людям і суспільству.

Ми вважаємо, що основними завданнями соціальної роботи в сфері дозвілля молоді є:

- поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань;
- формування здорового способу життя;
- інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому;
- підготовка до сімейного життя та формування усвідомленого батьківства;
- здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

- сприяння молоді в реалізації власних соціально значущих ініціатив і проєктів;

- формування культури дозвіллевої діяльності.

Культура дозвіллевої діяльності молоді означає:

- важливий компонент загальної культури молодої людини;
- якісний показник реалізації соціально-культурного потенціалу особистості;
- рівень оволодіння творчим потенціалом вільного часу;
- рівень сформованих умінь і навичок регулювання вільного часу.

Від умінь направляти свою діяльність в години дозвілля на досягнення соціально та особисто значущої мети, реалізацію своїх перспектив, розвиток і вдосконалення своєї

особистості залежить соціальне самопочуття молоді людини, її задоволеність своїм вільним часом і життям.

На нашу думку, основними напрямками соціальної роботи в сфері дозвілля молоді є:

1. Культурно-дозвіллевий і рекреаційний, що передбачає організацію змістовного дозвілля молоді; розвиток творчого й духовного потенціалу молоді в інтересах її становлення й самореалізації, підтримку талановитої та активної молоді.

2. Соціально-профілактичний, спрямований на створення умов для інтеграції особистості в соціум, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі шляхом використання різних форм організації дозвілля.

3. Профорієнтаційний, що має на меті сприяння професійній орієнтації та працевлаштуванню молоді, навчання її самоосвіті та саморозвитку, активно використовуючи свій вільний час. Сутність профорієнтаційного напрямку дозвілля полягає у допомозі усвідомленого вибору професії, формуванні потреб поглиблювати набуті знання, оновлювати їх та практично використовувати.

4. Спортивно-оздоровчий. Головним завданням цього напрямку діяльності є зміцнення здоров'я молоді, формування та розвиток фізичної культури, пропаганда й підтримка здорового способу життя. Оптимальне поєднання різних напрямів соціальної роботи передбачає залучення молоді до розважально-ігрових, видовищних, просвітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм дозвіллевої діяльності.

Висновки. Результати аналізу соціально-педагогічної літератури та практичний досвід організації дозвілля молоді, дали підстави для визначення таких вимог:

1. При виборі й організації різних форм дозвіллевої діяльності необхідно враховувати їх виховне значення, чітко уявляти, який соціальний досвід вони допоможуть сформувати або закріпити молодій людині.

2. У процесі організації дозвілля молоді має відбуватися мотивація, активізація, стимулювання ініціативи до просоціальних дозвіллевих занять.

3. Забезпечення прямої участі кожної молоді людини в творчих дозвіллевих заняттях з метою формування у хлопців і дівчат особистісних потреб, інтересів, умінь, якостей, що сприяють змістовному та активному проведенню дозвіллевого часу.

4. У процесі організації дозвілля молоді доцільно врахувати диференційований підхід до різних соціально-демографічних молодіжних груп (наприклад, учнівської, студентської, робітничої).

5. Молодіжне дозвілля повинне бути різноманітним, цікавим, носити розважальний і добровільний характер. Зрозуміло, тут важливий як зміст, так і форма пропонуваніх дозвіллевих занять, які повинні відповідати потребам і інтересам молоді, органічно сприйматися хлопцями й дівчатами. Єдиний спосіб забезпечити саме таке дозвілля – це надання можливості кожному активно проявити себе в різних видах дозвіллевої діяльності.

6. Для успішної організації дозвілля молоді потрібно: знати форми, методи, засоби; вміти наповнити ці форми кожного разу соціально значущим змістом; підібрати таку назву дозвіллевої форми, яка б відповідала організації та змісту дозвілля, привертала увагу та викликала зацікавленість представників цільової групи.

7. У сфері дозвілля молоді повинен здійснюватися перехід від: простих форм діяльності до складніших; пасивного відпочинку – до активного; фізичних форм рекреації – до задоволення духовних потреб; пасивного засвоєння культурних цінностей – до реалізації соціальних і культурних ініціатив, творчості і т.п.

Список використаних джерел

1. Белецька І.В. Соціальна значущість культурно-дозвіллевих установ в організації вільного часу молоді / І.В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ : Альма-матер, 2009. – №1. – С. 33-38.
2. Белецька І.В. Специфіка та зміст молодіжного дозвілля / І.В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – – Луганськ : Альма-матер, 2008. – №2. – С. 26-31.
3. Белецька І.В. Специфіка дозвілля в життєдіяльності молоді на сучасному етапі / І.В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ : Альма-матер, 2009. – №4. – С. 35-39.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
5. Максимовська Н.О. Наукові засади розвитку соціальної педагогіки дозвілля / Н.О. Максимовська // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – №5-6. – С. 37-42.
6. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник / І.В. Петрова. – К. : Кондор, 2005. – 408 с.

*Власова Л.В., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД

PROFESSIONAL SELF-IDENTIFICATION: GENDER APPROACH

Анотація. Проблема вивчення гендерних стереотипів в сучасній науці займає особливе місце і являє собою одне з найменш розроблених напрямів. Дана стаття присвячена проблемі дослідження гендерних стереотипів у процесі вибору професії. В статті теоретично обґрунтовано особливості впливу гендерних стереотипів на професійне самовизначення підлітків.

Ключові слова: гендер, психологічна стать, гендерні стереотипи, підлітковий вік, професіоналізація.

Abstract. The problem of studying gender stereotypes in modern science has a special place and is one of the least developed areas. This article is devoted to the problem of gender stereotypes in the process of choosing a profession. In the article the peculiarities of the influence of gender stereotypes on professional self-determination of adolescents are theoretically substantiated.

Keywords: gender, psychological gender, gender stereotypes, teenage age, professionalization.

Постановка проблеми. Вивчення психологічних проблем, що виникають в системі «професія-гендер», було підготовлене дослідженнями статевих відмінностей і визначенням

значущості біологічної статі відносно вербальних, математичних і просторово-зорючих здібностей. Активізація гендерних досліджень спостерігалася в середині минулого сторіччя значною мірою завдяки феміністському руху і обговоренню питань дискримінації жінок, зокрема в професійній сфері.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми вивчення гендерних особливостей професійного самовизначення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення професійного образу Я, з одного боку, є результатом дії багатьох взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників, в систему яких входить і гендер. З іншого боку, вибір професії і подальша професійна діяльність можуть впливати на гендерні ідентифікаційні моделі, гендерну ідентичність і відповідно на соціальні моделі поведінки особистості.

Перші дослідження гендерних стереотипів, проведені зарубіжними вченими, були пов'язані переважно з виділенням змістовних характеристик гендерних стереотипів, пізніше були виділені основні функції гендерних стереотипів. Надалі гендерна проблематика розглядалася західними вченими з точки зору каузальної атрибуції, теорії соціальної ідентичності, функціональної теорії атитюдів [1].

З одного боку, відмінність чоловіків і жінок є найфундаментальнішою відмінністю між індивідами, що належать до виду *homo sapiens* (як показали дослідження, саме ця відмінність перш за все фіксується і запам'ятовується людиною), з іншого боку, зараз йде процес зміни і зближення гендерних ролей. Зазвичай більшої уваги приділяють зміні гендерних ролей жінок, які все частіше реалізують себе в традиційно чоловічих сферах соціальної активності (політика, бізнес, армія, «чоловічі» види спорту), хоча одночасно йде не менш, на мою думку, важливий процес зміни гендерних ролей чоловіків, які все частіше беруть участь в традиційно жіночих сферах соціальної активності (виховання дітей, домашнє господарство). Крім того, спостерігається тенденція андрогінії – прояву у жінок «чоловічих» рис вдачі, а у чоловіків – «жіночих». Причому якщо раніше ця тенденція викликала і у психологів, і в суспільстві в цілому неспокій, то останніми роками ця тенденція розглядається як нормальна і позитивна.

Як зазначає соціальний психолог І. Кльоцина, наприкінці ХХ століття дослідження гендерних стереотипів відбувалися в рамках психології статевих відмінностей. У 90-ті роки відбувся сплеск інтересу до питань статі, і, як наслідок, поява великої кількості недостатньо професійної літератури про психологічні проблеми статі. Серед них зовсім невелика частина книг зарубіжних авторів, зорієнтованих на допомогу чоловікам і жінкам в осмисленні тих гендерних стереотипів, які заважають їх особистісному росту, саморозвитку, самореалізації в професійній та сімейній сферах. Виявилася гостра необхідність наукової розробки проблем статі, дуже важливих для різних груп населення [2; 3; 4; 5].

І. Малкіна-Пих зауважує, що до початку 1990-х рр. гендерна проблематика у вітчизняній психології не розвивалася, а робіт, на які могли б спиратися дослідники гендерних проблем психології, було опубліковано вкрай мало [6].

Український психолог М. Ткалич також вважає, що із зародження гендерного напрямку у вітчизняній науці (90-ті роки ХХ ст.) основним джерелом її ідей були психологія статі та визначений статевою належністю індивіда психосоціальної розвиток особистості. Це зумовило тодішнє розуміння предмета гендерної психології, до якого зараховували два основні блоки інформації: психологія статевих відмінностей та гендерна соціалізація [7; 8].

У психології статевих відмінностей розглядався весь спектр психологічних

відмінностей представників чоловічої та жіночої статей: у когнітивній, мотиваційній, емоційній, поведінковій та інших особистісних сферах. Вона використовувала традиційний для психології поняттєвий апарат, новими на той час були поняття «маскулінність», «фемінність», «андрогінність», «гендерні стереотипи» та ін. [7].

Ю. Польська пише про те, що за останні 40 років психологічна теорія і практика за кордоном піддавалися найбільш гострій критиці і переоцінці, ніж будь-коли раніше. Як академічна дисципліна, психологія містила спотворені факти та псевдонаукові теорії про жінок, підтримувала стереотипні уявлення про здібності та психологічні особливості жінок і чоловіків. Під потужним впливом жіночого руху, фемінізму були виділені самостійні області, куди в різних за обсягом і змістом варіантах увійшла психологія жінок і чоловіків [9].

Нічого подібного не існує у психологічній науці в нашій країні. Звернення до вітчизняної психології приводить нас до парадоксального висновку (зробленого І.С. Коном ще в 1981 році), що це «безстатєва» наука. У віковій психології, предметом якої є виявлення закономірностей дитячого розвитку, відсутні такі слова як «хлопчик, дівчинка», вживається тільки слово «дитина», не кажучи вже про облік своєрідності їх психічного розвитку [1].

В даний час у чоловічому світі жінкам, щоб досягти успіху в сферах, що найбільшою мірою визначають сучасний розвиток суспільства (політика, бізнес, управління в цивільній і військовій сфері), доводиться відмовлятися від свого біологічного жіночого начала і грати за чоловічими правилами. При цьому, відповідно до статево-рольових стереотипів добротне виконання завдання, високий результат, досягнутий чоловіком найчастіше пояснюється його здібностями (стабільні причини), а такий саме результат, досягнутий жінкою, пояснюється її зусиллями, випадковою вдачею чи іншими нестабільними причинами.

Більш того, сама типологія стабільних і нестабільних причин виявляється неоднаково залежно від того, чия поведінка пояснюється – чоловіка чи жінки. Встановлено також, що і «здатності», і «зусилля» можуть мати різні оцінки конотації при поясненні поведінки жінок і чоловіків. Так, наприклад, при поясненні успіху жінки, фактор зусиль розглядається найчастіше як нестабільний, і загалом має певне негативне оцінне забарвлення, а стосовно професійних успіхів чоловіка цей фактор інтерпретується як стабільний і такий, що має позитивну оцінку валентності, як необхідну умову «природної чоловічої потреби в досягненні», як засіб подолання бар'єрів і труднощів, що постають на шляху до мети. У реальній міжособистісній взаємодії й у особистісному плані компетентність виявляється для жінок швидше негативним, ніж позитивним фактором: висококомпетентні жінки не користуються прихильністю ні чоловіків, ні жінок [1].

Щодо гендерної ідентичності, то тут має місце усвідомлення свого зв'язку з культурними визначеннями мужності і жіночності. Це поняття охоплює суб'єктивний досвід і є психологічною інтеріоризацією чоловічих і жіночих рис в процесі взаємодії Я та Інші. Гендерна ідентичність тісно пов'язана з уявленням про свою стать – чи відчуває себе людина чоловіком або жінкою.

Чоловіча ідентичність – зарахування себе до категорії чоловічої соціальної групи і відтворення відповідних гендерно-обумовлених ролей і самопрезентацій. В основі конструювання чоловічої ідентичності лежить «ідеологія мужності», «принцип Адама», або принцип «маскулінної додатковості». Чоловіча ідентичність безпосередньо пов'язана з культурною нормою антижіночності, традиційна чоловіча гендерна роль є причиною тривоги і напруги (Ш. Берн) [11].

Жіноча ідентичність – зарахування себе до категорії жіночої соціальної групи і відтворення відповідних гендерно-обумовлених ролей і самопрезентацій. Конструювання жіночої ідентичності безпосередньо пов'язують із специфічним «жіночим досвідом». Слід зазначити, що менша цінність «жіночого» в суспільстві утруднює розвиток позитивної Я-концепції дівчинки, породжує проблеми створення жіночої ідентичності, особливо якщо дівчинка володіє високими соціальними здібностями і схильна лідувати. В уявленнях про гендерну ідентичність можна виділити 4 етапи (хоча цей термін з'явився тільки в 1970-х рр., раніше існували його аналоги: статева, або статеворольова ідентифікація, ототожнення себе з певною статтю і т. ін.).

Останнім часом почали розвиватися кроскультурні дослідження гендерної ідеології. Цікавий матеріал в цьому плані міститься в книзі Н.М. Лебедевої [12]. Були досліджені уявлення про те, які якості є бажаними для чоловіків і які – для жінок в 14 культурах. З'ясувалося, що в розвинених країнах популярна ідея егалітарності (рівність статей), а в традиційних культурах (особливо мусульманських – Індії, Пакистані, Нігерії) ідея переваги відмінностей між чоловіками і жінками. У Японії, країні з традиційною гендерною ідеологією, розрізняються погляди різних поколінь: старше віддає перевагу ідеї нерівності, а молоде – рівності, але специфічного: багато японських жінок віддають перевагу лідерству в сім'ї, але не прагнуть до лідерства на роботі.

У вітчизняній психології проблема гендеру і гендерних стереотипів оформилась у самостійний предмет дослідження відносно недавно. У 70-ті роки, за виключенням окремих публікацій Б. Ананьєва і деяких його випробуваних, проблема психології статі не знайшла достатнього відображення. І тільки з часом ця проблема привернула до себе увагу відомого вченого І. Кона, який актуалізував необхідність аналізу цієї проблеми, сформулював теоретико-методологічні проблеми вивчення психології статевої диференціації і статевих відмінностей. «Психологічна наука не може, – наполягав вчений, – цілком ігнорувати таку фундаментальну біосоціальну властивість, як стать» [13].

Чи не найперша спроба в українській психології сформулювати коло психологічних завдань, які потребують свого спеціального психологічного дослідження в галузі статевої проблематики, належить Т. Титаренко, конкретно: встановлення і наукове обґрунтування специфіки сприйняття чоловіком і жінкою реальності (зовнішньої і внутрішньої), відмінностей між ними за способами розвитку і саморозвитку, формами самореалізації, характером спілкування, типом розвитку і іншими показниками життєдіяльності [14].

Цікаво, що порушені питання безпосередньо пов'язувалися дослідницею із завданням розв'язання більш загальної психологічної проблеми, а саме – проблеми життєвого шляху особистості, адже, як слушно наголошувалося, «...не існує проміжних, не залежних від статі вікових періодів розвитку, на які поділяється людське життя від народження до смерті. Кожний з цих етапів людина переживає, осмислює, оцінює залежно від статевої належності, несхожих «траєкторій» життєвого шляху» [15].

З такої постановки проблеми цілком логічно випливає і теза про необхідність вирішення питання про особливості і відмінності у виконанні чоловіками і жінками професійної діяльності, в тому разі й питання про особливості вибору ними відповідних варіантів (альтернатив) становлення професійного образу Я вже на ранньому етапі статево-рольової соціалізації.

Гендерна і статева ідентичності, як правило, розкриваються через категорії «маскуліність» (мужність) і «фемініність» (жіночість). Маскуліність і фемініність –

статеспецифічні характеристики особистості, вони виступають як базові категорії при аналізі гендерної ідентичності і психологічної статі. Поняття маскулінності і фемінності виражають нормативні уявлення й установки, якими повинні бути і, отже, чим повинні займатися чоловіки і жінки в даному суспільстві і зараз. Маскулінність і фемінність є соціальними, а не біологічними категоріями. Вони визначають нашу гендерну ідентичність і безпосередньо пов'язані з нашими уявленнями про себе та інших.

Висновки. Отже, гендерна ідентичність, як одна з базових структур самосвідомості, грає важливу роль в процесах побудови життєвого плану, самовизначення, формування образу майбутнього. Гендерна ідентичність, співпадаюча з біологічною і психологічною статтю особистості, сприяє успішному самовизначенню, зокрема професійному, а також і подальшого становлення професійного образу Я. Розмита гендерна ідентичність, низька диференційованість статевих еталонів знижує вплив гендерної ідентифікації як механізму, що впливає на вибір цінностей, професійне становлення професійного образу Я.

Список використаних джерел

1. Шестопа І.А. Психологічні особливості професійної самореалізації жінок зрілого віку / І.А. Шестопа // Психологія в Україні та за кордоном : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ : Гельветика, 2016. – С. 102-106.
2. Клецина І.С. Гендерная социализация : [учеб. пособ.] / И.С. Клецина. – СПб. : Изд-во РГПУ А.Н. Герцена, 1998. – 233 с.
3. Клецина І.С. Гендерные барьеры на пути личностной самореализации / И.С. Клецина // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – Вып. 3. – С. 154-165.
4. Клецина І.С. Гендерный подход в анализе процесса социализации в период дошкольного детства / И.С. Клецина // Психолог в детском саду. – 2012. – №1. – С. 12-25.
5. Клецина І.С. Психология гендерных отношений : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / И.С. Клецина; РГПУ им. А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2004. – 423 с.
6. Малкина-Пых І.Г. Гендерная терапия / И.Г. Малкина-Пых [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <http://psy-on-don.ru/wp-content/uploads/2014/06/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%8F.pdf>
7. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : [навч. посіб.] / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2014. – 248 с.
8. Ткалич М.Г. Зміст та структура гендерної ідентичності особистості / М.Г. Ткалич // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка. – К. : А.С.К., 2011. – Т. І. – Вип. 31. – С. 113-118.
9. Польська Ю.В. Поняття «гендер» та його місце у розвитку сучасного соціогуманітарного знання / Ю.В. Польська, М.О. Голубева, Н.О. Приходькіна // Зб. наук. пр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/809/Polska_Holubieva_Poniattia%20hender.pdf;jsessionid=622AA19CA33C807D1D8156DC62DA298B?sequence=4.
10. Малкіна-Пых І.Г. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://medbib.in.ua/gendernaya-terapiya-spravochnik-prakticheskogo.html>
11. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн ; [пер. с англ.]. – СПб., 2014. – 456 с.

12. Кон И.С. Психология половых различий / И.С. Кон // Вопросы психологии. – 1981. – №2. – С. 47-57.
13. Титаренко Т.М. Такие разные дети / Т.М. Титаренко. – К. : Рад. школа, 1989. – 141 с.
14. Титаренко Т.М. Хлопчики і дівчатка : Психологічне становлення індивідуальності / Т.М. Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.
15. Кон И.С. История и теория мужских исследований / И.С. Кон // Гендерный калейдоскоп. Академия. – М., 2001. – С. 188-242.

*Гаршина О.В., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION OF HIGHER EDUCATION BUILDERS

Анотація. Однією з провідних видів діяльності людини протягом життя є спілкування, на якому базується ефективна взаємодія з оточуючими та яке є детермінантою провідної діяльності особистості в різні періоди життя. Сучасне суспільство ставить нові вимоги до спілкування, вводить новітні системи міжособистісної взаємодії, при цьому підвищуючи вимоги до інформаційного навантаження на особистість та практичного змісту інформації.

В статті проаналізовано основні підходи до вивчення проблеми спілкування, визначено сутність феномену соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, спілкування, студенти, стильова саморегуляція.

Abstract. One of the leading activities of human life is communication, which is based on effective interaction with others and is a determinant of the leading activities of the individual in different periods of life. Modern society puts new demands on communication, introduces the newest systems of interpersonal interaction, while increasing the requirements for the information load on the personality and practical content of information.

In this article the basic approaches to the study of the problem of communication are analyzed, the essence of the phenomenon of social intelligence is determined.

Keywords: social intelligence, communication, students, stylistic self-regulation.

Постановка проблеми. Однією з провідних видів діяльності людини протягом життя є спілкування, на якому базується ефективна взаємодія з оточуючими та яке є детермінантою провідної діяльності особистості в різні періоди життя.

Сучасне суспільство ставить нові вимоги до спілкування, вводить новітні системи

міжособистісної взаємодії, при цьому підвищуючи вимоги до інформаційного навантаження на особистість та практичного змісту інформації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне узагальнення проблеми спілкування здобувачів в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження соціальної перцепції вказують, що в юнацькому віці зростає увага до особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людей. В цей період формуються стійкі прагнення прогнозувати інтелектуальні та вольові якості оточуючих, властивості їх характеру, життєві плани і мрії з опорою на зразок, ідеал [1; 2].

Специфічною характеристикою юнацького періоду є зміни як в сприйнятті оточуючих, так і у самосприйнятті. У юнаків формується власна модель особистості, за допомогою якої вони визначають своє ставлення до інших [3].

Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки, зміцнюються вольові якості – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою тощо. При цьому, в юнацькому віці нерідко проявляються невмотивований ризик, невміння повною мірою передбачати наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви [4; 5].

Саморозкриття, усвідомлення власного «Я» та цінності власної особистості викликає у юнаків почуття самотності. З цієї причини зростає потреба в спілкуванні з оточуючими, при цьому підвищується вибіркове ставлення до суб'єктів спілкування [6].

Юнацький вік традиційно вважається віком проблеми відношень з батьками, на основі чого формується особлива юнацька субкультура, що проявляється в манері одягатися, інтересах, поведінці, судженнях тощо. Практично не існує жодного соціального чи психологічного аспекту поведінки юнака, які не були б пов'язані з сімейними умовами. Слід зазначити, що роль у формуванні юнацької особистості та моделей взаємодії з оточуючими відіграє по-перше, рівень освіченості і загальної культури батьків, по-друге – склад сім'ї та характер відносин між її членами, а по-третє – стиль взаємин з батьками і ступінь відокремлення від них [7].

У юнацькому віці автономія від дорослих і значення спілкування з однолітками зростає, при чому негативне спілкування з батьками впливає на підвищення інтенсивності спілкування з однолітками [8].

Спілкування з однолітками в юнацькому віці представляє собою:

- канал передачі специфічної інформації;
- специфічний вид діяльності та міжособистісних відносин (засвоєння статусів і ролей, відпрацювання комунікативних навичок і стилів спілкування тощо);
- специфічний вид емоційного контакту (усвідомлення групової приналежності, автономія, емоційне благополуччя і стійкість) [9].

Змістом спілкування в юнацькому віці є проблеми пошуку сенсу життя, пізнання самого себе, життєвих планів і шляхів їх реалізації, тощо. Зміст і характер спілкування юнаків з усіма категоріями партнерів визначаються рішенням проблем, пов'язаних зі становленням та реалізацією їх як суб'єктів, відносин в значимих сферах життєдіяльності [10].

Спілкування юнаків та дівчат з дорослими передбачає зростаючу демократизацію взаємовідносин поколінь, вирішення проблеми автономії дітей і авторитету батьків, проблеми взаєморозуміння між ними. Спілкування з дорослими протікає нерівномірно,

стрімка інтенсифікація спілкування, обговорення проблем і питань змінюється періодом спаду інтенсивності спілкування до моменту накопичення нових актуальних проблем [11].

Юнаки та дівчата потребують спілкування з близькими дорослими, у зверненні до їхнього життєвого досвіду у вирішенні проблеми самовизначення, але ефективна взаємодія можлива тільки в умовах співробітництва на основі взаєморозуміння та взаємопідтримки [12].

Отже, специфіка спілкування з дорослими проявляється у зростаючій демократизації взаємовідносин поколінь, вирішенні проблеми автономії (поведінкової, емоційної, моральної та ціннісної), вирішенні проблеми авторитету батьків, взаєморозуміння у відносинах з батьками, нерівномірність спілкування.

У юнацькому віці відбувається розширення сфери спілкування, а також його поглиблення, індивідуалізація [13]. У молодих людей розвивається здатність встановлювати дружні відносини, більш вибіркові, тісні і глибокі. Особливим в юнацькій дружбі є гендерні комунікативні особливості: так, потреба в інтимній дружбі виникає у дівчат на 1,5-2 роки раніше, ніж у юнаків, при цьому дружба дівчат емоційніша [14].

В цілому психологія спілкування в юнацькому віці будується на основі суперечливого переплетення двох потреб: уособлення і афіліації (потреби в приналежності, входження до певної групи).

Специфічним новоутворенням юнацького віку є комунікативна самотність як процес спілкування з деяким ідеальним партнером, власним «Я», з уявними особами. Наодинці юнаки та дівчата програють ролі, які їм недоступні в реальному житті в формі рефлексії.

Почуття кохання певною мірою є наслідком прагнення молодої людини до емоційного контакту, душевної близькості, до розуміння, набуває форми симпатії, захоплення. Іншими словами, кохання в юності – важливе випробування в юності, яке багато в чому впливає на розвиток особистості юнака [15].

Слід зазначити необхідність вивчення групи юнаків, що навчаються у вищому навчальному закладі, оскільки існують певні специфічні особливості в розвитку їх особистісної та комунікативної сфери.

Соціальна ситуація розвитку юнацтва, що обрали навчання у вищому навчальному закладі, є окремим випадком загальної ситуації розвитку в даному віковому періоді, а саме як початок дорослості, період інтенсивного самопізнання, відкриття власного «Я», психологічна орієнтація в майбутнє [16].

Суттєвою відмінністю юності студента є оволодіння обраною професією і засвоєння нових соціальних ролей. У зв'язку з цим Ю.Н. Кулюткін відзначає, що перехід до дорослого життя, як і будь-який перехідний етап, містить у собі внутрішні протиріччя. З одного боку, молода людина здобуває статус дорослої людини, але з іншого боку, досвіду «дорослого» життя в неї ще немає. Молода людина намагається всіляко підкреслити свою самостійність у виборі і прийнятті рішень, однак цей вибір може здійснюватися імпульсивно, а прийняті рішення часто змінюються.

Практично всі психологи, що досліджують студентство, єдині в думці, що мотиви вступу у вищий навчальний заклад визначають і стиль студентського життя, зокрема, співвідношення ролі і місця в ній навчальної, академічної складової і різноманітних форм студентського спілкування і розваг [16].

Особливості мотивації навчання, пов'язані зі специфікою системи міжособистісних відносин тих, хто навчається, рідко стають предметом психологічних досліджень. Водночас,

як свідчать результати аналізу наукової літератури, соціально-психологічні особливості навчально-професійної діяльності студента можуть бути важливою детермінантою її мотивації. Для того щоб вивчити закономірності впливу соціально-психологічних факторів на навчально-професійну мотивацію, необхідно звернутися, перш за все, до результатів досліджень міжособистісних відносин студентів. Соціально-психологічні особливості життєдіяльності студентських груп, а також взаємини студентів з викладачами розглядалися у багатьох дослідженнях (Я.Л. Коломинський, М.Ю. Кондратьєв, Ю.М. Кондратьєв, О.Б. Крушельницька, К.К. Платонов та ін.).

Однак питання про зв'язок взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу з навчально-професійною мотивацією студентів не було метою цих робіт. Наприклад, проблеми особистісної та групової студентської діяльності розглядалися в працях К.К. Платонова [16]. К.К. Платонов піддав спеціальному аналізу термін «сумісність» (відмінний від терміна «згуртованість»), який визначив як здатність групи стати самоврядним суб'єктом. Процес узагальнення різних характеристик людини членами студентської групи він розділив на низку стадій – стихійно-буденну, цілеспрямовану й організаційну, і на цій підставі запропонував оригінальний метод узагальнення незалежних характеристик, який увійшов у практику вітчизняної психології. Нині соціальні психологи виявляють неабиякий інтерес до дослідження студентських груп у системі вищої професійної освіти. При цьому автори розглядають групу студентів як сукупний суб'єкт діяльності та спілкування [16].

Автори відзначають високу референтність для членів студентської групи як міжособистісних відносин, так і групи в цілому. Ю.М. Кондратьєв у своєму дисертаційному дослідженні аналізує особливості відносин зі «значущим іншим» у студентських групах за логікою того, як сприймає нижчестоящий під внутрішньогруповою ієрархією студент вищого однокурсника і, навпаки, – як вищестоящий студент сприймає нижчестоящого члена групи. Ефективне функціонування студентської групи залежить від психологічного самопочуття її членів, тобто, перш за все, від розвиненості і благополуччя системи неформальних внутрішньогрупових взаємозв'язків. Згідно з дослідницьким підходом, який отримав розвиток у річищі наукової школи А.В. Петровського, характеристика внутрішньогрупових взаємовідносин може бути представлена за допомогою трьох векторів: міжособистісної атракції, референтності і відносин у системі неформальної влади. Той факт, що студентська група в процесі вузівської освіти послідовно проходить різні ступені в розвитку внутрішньогрупових міжособистісних відносин, безпосередньо або опосередковано відзначається в цілому ряді досліджень.

Висновки. Одним з найважливіших факторів формування особистості є спілкування, яке, як і будь-який інший вид діяльності, потребує саморегуляції діяльності особистістю.

Соціальна ситуація розвитку юнацтва, що обрали навчання у вищому навчальному закладі, є окремим випадком загальної ситуації розвитку в даному віковому періоді, а саме як початок дорослості, період інтенсивного самопізнання, відкриття власного «Я», психологічна орієнтація в майбутнє. Суттєвою відмінністю юності студента є оволодіння обраною професією і засвоєння нових соціальних ролей. Через те, що в юнацькому віці спілкування є провідним видом діяльності, необхідним є розвиток здібності до планування своєї діяльності, вміння правильно розуміти людей та передбачати їх дії. Отже, проблема дослідження спрямованості спілкування юнаків потребує постійного дослідження та аналізу.

Список використаних джерел

1. Фельдштейн Д.И. Социальное развитие в пространстве-времени детства /

- Д.И. Фельдштейн. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т : Флинта, 1997. – 158 с.
2. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі: Л.М. Яворовська, Р.Ф. Камишнікова, О.Є. Поліванова, С.Г. Яновська, С.М. Куделко]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 88 с.
 3. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – М. : Академ-проект, 2011. – 704 с.
 4. Абульханова-Славская К.А. Социальное мышление личности: проблемы и стратегии исследования / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1994. – №4. – С. 17-23.
 5. Павелків Р.В. Вікова психологія : підручник / Р.В. Павелків. – К. : Кондор, 2013. – 469 с.
 6. Возрастная и педагогическая психология : Хрестоматия // сост. И.В. Дубовина, А.М. Прихожан, В.В. Зацепин. – М. : Академия, 2005. – 368 с.
 7. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б.Г. Ананьев // Современные психологические проблемы высшей школы. – Л., 1974. – Вып. 2. – С. 82-89.
 8. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология : Учеб.пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов / М.В. Гамезо, Е.А. Петрова. – М., 2013. – 512 с.
 9. Мирзаянова Л.Ф. Особенности учебно-познавательной и учебно-профессиональной мотивации студентов-первокурсников в период адаптации к профессиональному образованию и профессиональной деятельности / Л.Ф. Мирзаянова, Т.И. Каральчук // Вестник Полоцкого государственного университета. – 2007. – №11. – С. 35-38.
 10. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : Навчальний посібник / Н.В. Ліфарєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 237 с.
 11. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (полный жизненный цикл развития человека) / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. – М. : Творческий центр, 2013. – 237 с.
 12. Боронина Л.Н. Адаптация первокурсника: проблемы и тенденции / Л.Н. Боронина, Ю.Р. Вишневский, Я.В. Дидковская // Университетское управление: практика и анализ. – М., 2001. – №4(19). – С. 42-50.
 13. Бугрименко А.Г. Внутренняя и внешняя учебная мотивация у студентов педагогического вуза / А.Г. Бугрименко // Психологическая наука и образование. – 2006. – №4. – С. 48-54.
 14. Практикум по возрастной психологии : Учебное пособие // Под ред. Л.А. Головей. – СПб. : Речь, 2014. – 640 с.
 15. Варчев А.Э. Социально-психологические особенности современной студенческой учебной группы : автореф. дис... канд. психол. наук / А.Э. Варчев. – М., 2003. – 20 с.
 16. Платонов К.К. О формировании психологического климата в коллективе / К.К. Платонов // Среднее специальное образование. – 1977. – №1. – С. 61-67.
 17. Овчинников М.В. Структура и динамика мотивации учения студентов педагогического вуза : автореф. дис... канд. психол. наук / М.В. Овчинников. – М., 2008. – 21 с.
 18. Швед В.В. Теорія колективних дій в освіті / В.В. Швед // Актуальні питання освіти і науки. – 2017. – С. 119-122.

*Кондратєв І.В., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ НОРМАТИВНОЇ КРИЗИ ЗРІЛОГО ВІКУ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF TRANSMITTING A NORMAL CRISIS FOR EYES

Анотація. Проблема дослідження психологічних особливостей переживання кризи є актуальною, оскільки обумовлена суперечностями самої проблеми виникнення вікової кризи дорослих. В статті теоретично обґрунтовано та експериментально визначено особливості переживання нормативних криз дорослості та визначено не тільки вікові, а й статеві відмінності.

Ключові слова: криза, нормативна криза, дорослий вік, криза зрілого віку, статеві відмінності.

Abstract. The problem of studying the psychological characteristics of the crisis is relevant, since it is due to the contradictions of the very problem of the emergence of the adult crisis. The article of theoretically substantiated defined the peculiarities of the experience of normative crises of adolescence and determines not only age but also gender differences.

Keywords: crisis, normative crisis, adult age, crisis of mature age, gender differences.

Постановка проблеми. Проблема психологічної підтримки дорослих людей у ситуації життєвої кризи є актуальною, зважаючи на специфіку самого процесу виникнення кризи в зрілому віці (Ф. Василюк, О. Іпполітова, М. Овчинникова, Е. Еріксон) [1].

Феномен даного процесу дослідники вивчають з двох сторін: прийняття кризи як норми, а також дослідження специфічних ситуацій, що виникають на етапі зрілості. Життєвий шлях – це низка стабільних і критичних періодів. Під час життєвих підйомів кожна людина знає, що робити. Зате падіннями можуть супроводжуватися такі стани особистості, коли вона неадекватна по відношенню до себе. Тому падіння завжди є актуальнішими для дослідників.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення статевих особливостей переживання кризи зрілості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза зрілого віку відповідає завершальній (восьмій) кризі, що пов'язана з переходом людини на рівень інтегрованості – результату семи попередніх стадій розвитку. Інтегрованість виявляється в прагненні людини до впорядкованості, прийнятті минулого і готовності взяти на себе лідерську позицію в теперішньому часі. В кризовий період можливе продовження творчої діяльності і професійного зростання, що може проявитися в аналізі, узагальненні відповідного досвіду і передачі його наступному поколінню. В професійному розвитку починається фаза наставника. Поява учнів та послідовників робить життя більш осмисленим і перспективним.

Головні елементи та умови «третього віку» – фізичне і психічне здоров'я, глибока життєва мудрість і досвід, відкрита альтруїстична позиція. Цей ідеал реалізувати нелегко, але варто його осмислити і стати на шлях досягнення. Осінь свого життя людина повинна зустріти підготовленою, щоб «третій вік» став для неї золотим» [2].

Ціннісні орієнтації складають основу структури особистості, виконують функцію регулятора поведінки в усіх сферах людської діяльності [5]. І. Малкіна-Пих вказує на те, що стиль переживання життєвих криз полягає в тому, що кількість нормативних залежить від структури характеру людини [6].

Кожен характер в своїй структурі зберігає базовий конфлікт, який багато в чому визначає відношення людини до дійсності та актуальної проблеми [7]. Схиляючись до існуючої структури характеру і враховуючи компроміс, який був сформований в життєвій ситуації в минулому, людина тільки посилює кризу середини життя [8; 9].

Слід зазначити, що як у психологічній літературі дуже мало джерел, які розглядають прояв і перебіг нормативної кризи тридцяти років, цей період є маловивченим [10]. Але ще менше існує досліджень і практичних напрацювань в психології щодо психологічної підтримки дорослих в цей період. Криза середини життя вивчена більш детально, однак дефіцитною залишаються методи підтримки і допомоги в проживанні цієї кризи.

Основні психологічні дослідження, присвячені класичним проявам нормативних криз дорослості, спираються на нечисленні, але чітко визначені характеристики протікання нормативної кризи дорослості, що дає нам можливість досліджувати ці прояви в ході порівняльного аналізу в двох групах людей з кризою середини життя [11].

Ще один актуальний аспект нашої роботи полягає в порівняльному аналізі особливостей проживання нормативної життєвої кризи чоловіками і жінками. У психологічній літературі існує невелика кількість праць, присвячених особливостям переживання нормативної кризи у жінок в період пізньої дорослості (Т. Куликова) і у чоловіків в період ранньої та пізньої дорослості (К. Левінсон) [12].

Аналізуючи психологічні дослідження, ми можемо говорити про те, що теорія криз є відносно молодою в історії психології і модель допомоги людям, що переживають кризу, також існує недавно. Робота в напрямку психологічної підтримки активно розпочалась в середині ХХ ст. Е. Ліндемманом і Дж. Капланом [13]. Послідовники цих вчених пропонували різні моделі швидкого позбавлення від гострих переживань і негайної емоційної підтримки.

Проте, слід зауважити, що нормативна вікова криза є ціннісно-сисловою і тому тривалою.

Д. Агілера і Дж. Мессик, виділили три фази кризових ситуацій:

- для першої характерне зростаюче напруження, яке посилюється тим, що людина не може організувати свої дії;
- друга фаза характеризується необхідністю використання зовнішніх і внутрішніх ресурсів (копінг – стратегії, звернення за допомогою, що має привести або до вирішення проблеми, або до зміни намірів, або до відмови від цілей);
- третя стадія вступає в дію, за умови неможливості вирішити проблему або зміни намірів та характеризується початком особистісної дезорганізації, тривоги, депресії [14].

У віці середньої дорослості (40-60 років) нормативна криза полягає у розв'язанні конфлікту «продуктивність – стагнація» (Е. Еріксон, за У. Крейн [15, с. 376-377]). У цей віковий період Я-концепція особистості характеризується формуванням концептуального ядра особистості, що відображає здатність особистості до особистісного самопророкування

щодо цілей та сенсу життя, позитивної або негативної самооцінки [16, с. 186].

Крейн, аналізуючи погляди К. Юнга [15, с. 429], зазначає, що останній пов'язував переоцінку людиною у зрілому віці ставлення до себе та до власного життя з поняттям психологічної трансформації. На думку засновника аналітичної психології, особистість розвивається по-різному впродовж першої і другої половини життєвого циклу.

Перша половина життя, приблизно до 35 або 40 років, є часом зовнішньої експансії, коли для людини важливо самоствердитись та завоювати високий соціальний статус та престиж в очах навколишніх. Після 40 років людина починає відчувати, що цілі і прагнення, які колись здавалися важливими, раптом втратили своє значення. Людина відчуває необхідність у роздумах про сенс власного життя та у самоаналізуванні. Особистість, яка прожила психологічну трансформацію, К. Юнг характеризує як таку, що продемонструвала найбільш повний потенціал та цілісність особистості, яка є мудрою, далекоглядною, більш інтровертованою, та духовною [17, с. 99].

Криза середини життя найчастіше загрожує тим, хто схильний уникати самоаналізування та намагається не зауважувати перемін, які відбуваються у його житті. Людина, яка проходить так званий «перевал у середині шляху», відчуває страх перед психологічними змінами, які з нею відбуваються, і на які вона не може впливати. Цей страх особа відчуває як неможливість повернути відчуття свого знайомого та прийняттого Я. Внаслідок переживання втрати 3 ілюзій та хибних сподівань особистість відчуває безсенсовність власного життя. Дослідник переконаний, що повернути чуття сенсу особа може лише за допомогою саморозкриття у значущих взаєминах.

Після прожитої кризи середини життя, екзистенційної кризи для особистості важливо знайти нові шляхи та засоби самоактуалізування, щоб самостійно та відповідально розв'язувати духовні завдання, які пов'язані з професійним самореалізування та чуттям власної необхідності іншим [17, с. 403].

Таблиця 1

Прояв джерел подолання вікових криз в жіночій вибірці

Джерела	20-25		26-35		36-45		46-60	
	n	%	n	%	n	%	n	%
читання літератури	5	33	6	36	18	80	6	30
підтримка друзів	11	75	9	45	13	60	6	30
зміна вражень	4	25	7	36	10	50	6	30
мистецтво	4	25	0	0	5	23	3	15
підтримка психолога	4	25	3	15	6	28	3	15
підтримка сім'ї і дітей	4	25	11	55	7	35	10	50
розваги	4	25	4	20	5	23	3	15
спілкування з малознайомими людьми	0	0	7	36	6	28	3	15
набуття нових інтересів	0	0	6	30	9	42	3	15
наукове розширення картини світу	0	0	0	0	9	42	6	15
підвищення кваліфікації	0	0	0	0	9	42	6	30
втеча в роботу	0	0	0	0	6	28	6	30

Наступним етапом нашої роботи було емпіричне дослідження, в якому приймали участь чоловіки і жінки віком від 20 до 60 років: 15 жінок та 13 чоловіків віком 20-25 років, 20 жінок та 18 чоловіків віком 26-35 років, 21 жінка та 18 чоловіків 36-45 років, 20 жінок та 15 чоловіків віком 46-60. Загальна кількість досліджуваних – 142 особи. В дослідженні були

використані дві методики: методика «Кризи розвитку» Л. Петрявської, а також тест «САН» (самопочуття, активність, настрої).

В результаті дослідження було визначено, що у більшості жінок пік дисбалансу розподілу життєвих ресурсів спостерігається в період кризи тридцяти років, а у чоловіків в період «середини життя» і в зрілості. Найчастіше пригнічується ставлення до тілесності і внутрішнього світу, що породжує психосоматичні нездужання і зниження самопочуття, втрату свідомості і почуття задоволення життям і тому вимагає психологічної підтримки.

Стратегії подолання з кризовим періодом у більшості жінок істотно розвиваються в період «кризи тридцяти років» і «кризи середини життя», а в молодості і зрілості знижуються. Змістовно до них можна віднести: в молодому віці – «підтримка друзів», в період «кризи тридцяти років» – «підтримка сім'ї і дітей», «підтримка друзів», «зміна вражень», «читання літератури»; в період «кризи середини життя» – «читання літератури», «підтримка друзів», «зміна вражень», «набуття нових смислів», «наукове розширення картини світу», «підвищення кваліфікації», в період зрілості – «взаємодія з сім'єю і дітьми».

Таблиця 2

Прояв джерел подолання вікових криз в чоловічій вибірці

Джерела	20-25		26-35		36-45		46-60	
	n	%	n	%	n	%	n	%
читання літератури	10	76	3	16	0	0	0	0
підтримка друзів	10	76	8	44	10	50	8	53
зміна вражень	0	0	8	44	5	25	0	0
мистецтво	0	0	3	16	10	50	8	53
підтримка психолога	0	0	3	16	5	25	0	0
підтримка сім'ї і дітей	0	0	8	44	15	75	8	53
розваги	0	0	3	16	5	25	0	0
спілкування з малознайомими людьми	0	0	3	16	10	50	0	0
набуття нових інтересів	8	61	8	44	5	25	0	0
наукове розширення картини світу	3	23	3	16	0	0	0	0
підвищення кваліфікації	0	0	0	0	9	25	0	0
втеча в роботу	5	38	5	27	6	25	0	0
нове кохання	3	23	0	0	0	0	8	53

Найбільш значущою сферою для більшості жінок в кризові періоди молодості, «кризи тридцяти років» і «кризи середини життя» є сфера професійної реалізації, особистісні і ситуаційно-біографічні кризи стають актуальними для них до середини життя і зрілості. Зміст кризи тридцяти років – «втома від роботи» і «здоров'я близьких», в «середині життя» – «втома від роботи», «незадоволеність собою» і своїм сімейним станом.

Для більшості чоловіків найбільш актуальною є особистісна сфера в молодості і в період «кризи тридцяти років», в період молодості і в віці «середини життя» – стає актуальною професійна сфера, в молодості – період професійної адаптації, в «середині життя» зміст кризи полягає в «втоми від роботи», «нерозумінні адміністрацією», відсутності самореалізації. Найбільш виражені джерела подолання кризи демонструють чоловіки «кризи тридцяти років» і «середини життя», до них відносяться «підтримка друзів», зміна вражень, роль сім'ї та дітей.

Нерівнозначність розподілу показників самопочуття-настрої-активність проявляється

в піках працездатності, по-різному виражених в періоди нормативних криз у чоловіків та жінок. Найбільш оптимальне поєднання функціональних станів – настрою, активності і самопочуття – досягають жінки і чоловіки до періоду дорослості від 35 до 45 років.

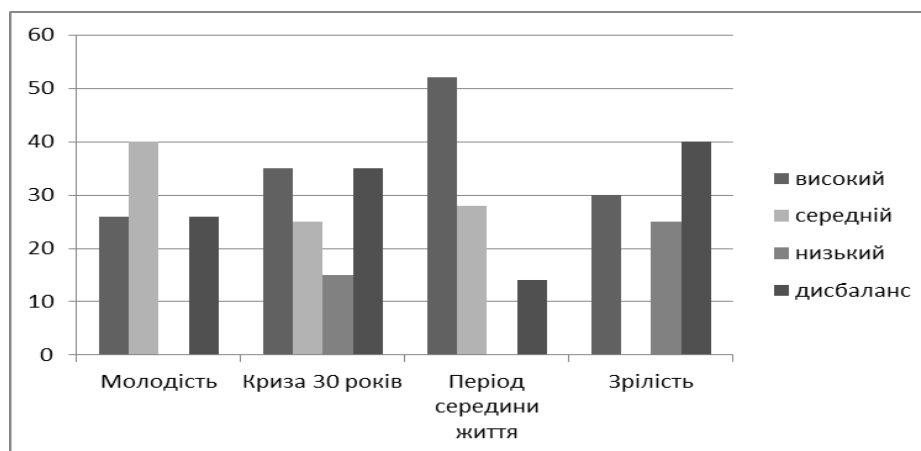

Рис.1. Показники опитувальника «САН» (жіноча вибірка)

У період кризи «середини життя» у жінок наростає реактивна тривожність, яка є дезадаптуючим фактором, їм важко зосередитися на конструктивному вирішенні проблеми. Але до зрілого віку коло явищ, здатних викликати реактивну тривожність повністю нівелюється. В період молодості і зрілості у жінок накопичуються не просто зниження функціонального стану і активності, але і настрою, що істотно може впливати на самооцінку і самоставлення в період нормативного проживання кризи.

Для чоловіків критичним щодо реактивної тривожності є період молодого віку, незважаючи на функціональний розквіт – реактивна тривожність практично паралізує або блокує настрій, активність і самопочуття, що ми пов'язуємо з проблемою професійної самореалізації в молодому віці і що вимагає пильної уваги і психологічного супроводу.

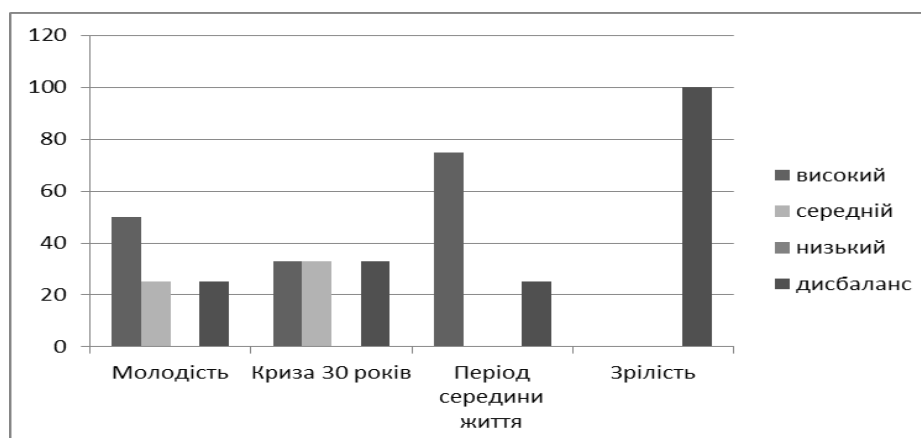

Рис. 2. Показники опитувальника «САН» (чоловіча вибірка)

Виразеним фактором є дисбаланс поєднання самопочуття-настрій-активність у чоловіків в період кризи «середини життя» – фактично 100%, а підвищення активності до зрілого віку підвищує ризик для їх фізичного та психічного здоров'я.

Висновки. Нами були визначені деякі аспекти переживання жінками і чоловіками кризи зрілого віку. Дане дослідження не вичерпує всі питання, пов'язані з даною проблемою.

Перспективою подальших досліджень є більш глибоке вивчення проявів психологічних детермінант переживання нормативної кризи в зрілому віці.

Список використаних джерел

1. Ипполитова Е.А. Особенности представлений о жизненных перспективах личности в период кризиса середины жизни : дис. канд. психол. наук / Е.А. Ипполитова. – Барнаул, 2005. – 196 с.
2. Шарп Д. Кризис среднего возраста / Д. Шарп. – М. : Пресс, 2006. – 218 с.
3. Психология развития / под ред. А.К. Болотовой, О.Н. Молчановой. – М., 2015. – 524 с.
4. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / под ред. А.А. Реана. – СПб. : «Питер», 2003. – 416 с.
5. Труженикова Н.С. Психологические условия развития личности в процессе преодоления экзистенциальных кризисов середины жизни : дис... канд. психол. наук / Н.С. Труженикова. – Сочи, 2006. – 183 с.
6. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости / И.Г. Малкина-Пых. – М., 2005. – 416 с.
7. Пезешкиан Х. Основы позитивной психотерапии / Х. Пезешкиан. – Чебоксары, 1998. – 280 с.
8. Лоуэн А. Психология тела: биоэнергетический анализ тела / А. Лоуэн; пер. с англ. С. Коледа. – М., 2010. – 256 с.
9. Глэддинг С. Психологическое консультирование / С. Глэддинг. – СПб., 2012. – 736 с.
10. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас. – М., 2008. – 240 с.
11. Скрыль В.Н. Особенности проявления нормативного кризиса развития женщин в период поздней взрослости : дис. ... канд. психол. наук / В.Н. Скрыль. – СПб., 2009. – 187 с.
12. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / под ред. В.П. Зинченко. – М., 2001. – 464 с.
13. Caplan G. Emotional Crises / G. Caplan // The Encyclopedia of Mental Health. – Vol. 2. – N. Y. – 1963. – P. 521-532
14. Aguilera D. Crisis Intervention: Theory and Methodology / D. Aguilera, J. Messick. – 4th ed. St. Louis, 1982. – 240 p.
15. Крэйн У. Теории развития. Секреты формирования личности / У. Крэйн [пер. с англ.]. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 512 с.
16. Психология развития личности. Средний возраст, старение, смерть / Под ред. А. Реана. – М. : АСТ; СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 384 с.
17. Сапогова Е.Е. Психология развития человека / Е.Е. Сапогова. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 460 с.

*Літвін О.Б., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES OF THE STUDY OF THE PROBLEM OF ATTITUDE TO MONEY IN JUNIOR BIRTH

Анотація. Швидкий темп суспільного життя ХХІ століття з його постійними соціально-економічними, політичними, технічними змінами вимагає від психологічної науки постійно оновлювати свою наукову базу теоретико-практичними дослідженнями нових модифікацій всіх сфер життєдіяльності сучасної людини для визначення особливостей її розвитку у зв'язку з ними та можливості корекції негативних проявів для гармонійного розвитку особистості. Одним з найбільш визначальних феноменів життя сучасної людини постають гроші, з якими вона повсякденно має справу у своєму житті і без яких її життя практично не можливе. Гроші постають всеохоплюючим суспільним явищем, викликаним світовим процесом глобалізації, який перетворює економічну цивілізацію в фінансову.

Ключові слова: ставлення до грошей, монетарний тип, спрямованість особистості, самоставлення особистості.

Abstract. The rapid pace of social life of the twenty-first century, with its constant socio-economic, political, and technological changes, requires from the psychological science to constantly update its scientific base by theoretical and practical research of new modifications of all spheres of life of a modern person to determine the peculiarities of its development in connection with them and opportunities. correction of negative manifestations for the harmonious development of personality. One of the most significant phenomena in the life of a modern man is the money with which he daily deals with his life and without which it is practically impossible for his life. Money presents an all-encompassing social phenomenon caused by the global process of globalization, which transforms economic civilization into a financial one.

Keywords: attitude towards money, monetary type, personality orientation, self-paced personality.

Постановка проблеми. Швидкий темп суспільного життя ХХІ століття з його постійними соціально-економічними, політичними, технічними змінами вимагає від психологічної науки постійно оновлювати свою наукову базу теоретико-практичними дослідженнями нових модифікацій всіх сфер життєдіяльності сучасної людини для визначення особливостей її розвитку у зв'язку з ними та можливості корекції негативних проявів для гармонійного розвитку особистості. Одним з найбільш визначальних феноменів життя сучасної людини постають гроші, з якими вона повсякденно має справу у своєму житті і без яких її життя практично не можливе. Гроші постають всеохоплюючим суспільним

явищем, викликаним світовим процесом глобалізації, який перетворює економічну цивілізацію в фінансову. Трансформаційні процеси українського суспільства, проблематичний характер стихійного процесу економічної соціалізації, зіткнення стандартів «старого» та «нового» в осмисленні місця грошей у житті людини призводять до неконструктивних проявів у ставленні молоді до грошей: від надання їм надвисокого значення, прояву бажання збагатитися будь-яким шляхом (аж до незаконних дій) до повного нівелювання їх значення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз проблеми ставлення осіб юнацького віку до грошей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи зміст поняття «ставлення до грошей» вчені визначають різні аспекти цього відношення, такі як: важливий компонент економічної свідомості особистості, від коректності якого залежить грамотна з точки зору економіки, реалізація економічної ролі (П.А. Муравйова); особливий внутрішньо-соціальний засіб досягнення необхідних благ (А.Н. Ємелін); «емоційно забарвлені уявлення та оцінки об'єктів, явищ та подій, пов'язаних з монетарним регулюванням життя суспільства, групи або особистості» (І.К. Зубіашвілі); усвідомлене та суб'єктивно-вибіркове уявлення про гроші, що проявляється у грошовій поведінці (О.С. Дейнека); тотожність терміну «монетарні атитюди», установки з приводу грошей, які виступають регулятором різних видів економічної поведінки (О.А. Кожевнікова); ціннісно-смысловий характер, за яким гроші уособлюють цінність або актуальну мету, засіб (С.Т. Джанер'ян, А.А. Письменова, Є.О. Махріна); уособлення життєвої позиції людини стосовно грошей, включеність більш часткових монетарних відношень, наприклад, до позичання грошей (М.Ю. Семьонов).

Щодо структури ставлення до грошей у психологів також немає єдиної думки: М. Принц виділяє переконання (напр., важка праця – ключ до успіху) та цінності (значення) (напр., ексклюзивні речі є важливими); А.Н. Ємелін – сукупне поєднання контактності, небезпеки та корисності грошей, що породжує розмежування «Я» від «не Я» по відношенню до об'єкта гроші; Є.О. Махріна – повноту відображення тих чи інших сфер життєдіяльності, де гроші можуть бути реалізовані для задоволення цінностей та потреб особистості; модальність; діяльність чи інертність.

Заслуговує на увагу виділення у ставленні до грошей (у структурі монетарних атитюдів) трикомпонентної структури (когнітивний (мотиваційний-когнітивний)), афективний та конативний (мотиваційно-вольовий)) визначається у дослідженнях І.К. Зубіашвілі, Т. Танг та Дж. Кім, М.Ю. Семьонова, О.С. Дейнеки, С.Т. Джанер'ян та А.А. Письменова.

Проблема ставлення особистості до грошей перебуває на перетині різних суспільно-гуманітарних наук. Серед сучасних наукових підходів, у рамках яких вивчається особистісна детермінанта особливостей ставлення до грошей, можна виокремити психолого-педагогічний та соціолого-філософський. У рамках першого підходу основна увага дослідників більшою мірою зосереджена на суб'єктивному особистісному чиннику ставлення до грошей, особливостях його формування та корекції. Психологами визначаються особливості надання грошам символічної множини суб'єктивних значень, підкреслюється зв'язок ставлення до грошей з ціннісною, емоційною, мотиваційною сферами особистості, виявляються особливості впливу грошей на фінансове задоволення та ступінь задоволеності життям. У рамках другого – значна увага приділяється вивченню зв'язку «особистість – гроші – соціум», визначається соціальне значення грошей, соціокультурні особливості

ставлення до них, значення грошей для самоствердження людини у сучасному світі.

Психологічні особливості системи відношень змістовно характеризують особистість. Головними, базисними постають відношення особистості до самої себе, інших людей та здійснюваної діяльності. Системоутворюючою, фундаментальною характеристикою особистості постає її спрямованість, домінуючі відношення. У ставленні до грошей відображаються суттєві, найглибші пласти особистості, а отже ставлення до грошей як компонент цілісної системи відношень особистості буде відігравати роль інтегрального відношення, вивчення якого може надати ряд змістовних характеристик щодо самої особистості. Водночас дослідження особистісного чинника ставлення до грошей у системі відношень особистості дозволяє зберегти принцип системності при аналізі та утриматись від порушень, які з'являються при співвіднесенні різних рівнів особистісних утворень.

Передумови ставлення до грошей пропонуються поділяти на три групи: зовнішні об'єктивні, зовнішні суб'єктивні, внутрішні суб'єктивні. До зовнішніх об'єктивних передумов ставлення особистості до грошей ми відносимо соціально-економічні, соціально-демографічні, етнічні, соціально-культурні, національні, релігійні умови, в яких він перебуває. Цей ряд передумов є найбільш дослідженим у психологічній науці, що може бути пояснене більшими можливостями визначення об'єктивних параметрів при аналізі витоків своєрідності ставлення до грошей, аніж суб'єктивні. Дана група передумов вивчалась переважною мірою у рамках західно-європейських та американських крос-культурних досліджень. Відтак, вчені вбачають генезис психологічних особливостей ставлення особистості до грошей, перш за все, у відмінностях культур (орієнтація на досягнення чи на аффіліацію; на колективізм чи індивідуалізм; значення, яке люди у різних культурах надають матеріальним цінностям тощо).

У вітчизняній науці це проблемне поле, перш за все, збагачується роботами, в яких завданнями постають визначення впливу етнічного та релігійного чинників на особливості ставлення особистості до грошей, хід протікання процесу економічної соціалізації [11]. По-друге, ряд вчених (А.Б. Фенько, Л.Г. Борисова, Г.М. Авер'янова, В.В. Москаленко) займається визначенням зв'язку економічних настанов у юнацькому віці з соціально-економічним фактором. На формування образу грошей безперечно впливають соціально-економічні умови. У підсумовуючому дослідженні В. Москаленко [2] наголошується на тому, що ставлення до грошей у сучасному українському суспільстві формується під впливом чотирьох різноспрямованих тенденцій: традиційної економічної свідомості, яка пов'язана зі сприйняттям грошей як деякої абстрактної цінності, про яку і не варто говорити та думати; радянський менталітет (гроші як джерело нерівності, експлуатації); сильний вплив західного економізму (гроші – центр соціальних відносин та пріоритетів); кризовий характер економіки, її нестабільність. Щодо останнього, то психологічним наслідком відірваності грошей від виробництва, появою феномена можливості отримання «легких грошей», «грошей з нічого» постає гіпертрофована віра у фінансову вдачу, випадок, фінансові ігри, миттєве збагачення.

У дослідженні Л.Г. Борисової [2] було діагностовано, що переважаюча частина досліджуваних пов'язує уявлення про бізнес з діяльністю, яка не вимагає спеціальної освіти, підготовки, вмінь. Найявною також постає тенденція до визначення розбіжностей у економічних уявленнях про бізнес та роботу: не всі особи, які займалися бізнесом, відповіли, що вони працювали.

А.В. Боярінцева вказує, що при «позитивній етичній наповненості кожної з орієнтацій

їх сукупність дозволяє нормально функціонувати економічному механізму суспільства; при деструктивній етичній наповненості, а також у випадку переважання мотиву грошей над усіма іншими у мотиваційній структурі ці орієнтації перетворюються відповідно у спрагу споживання, експлуатації, користолюбства» [4, с. 13].

Це наочно відображено у підсумках досліджень Л.Г. Борисової, Г.М. Авер'янової та В.В. Москаленко: встановлено наявність відсотку досліджуваних, які бажають стати багатим з ризиком кримінального покарання або ж відстоюють позиції аморального способу отримання грошей [5].

До групи суб'єктивних зовнішніх передумов ставлення особистості до грошей, на наш погляд, відноситься сім'я, однолітки та друзі. Розуміння молоддю економічних тем на індивідуальному рівні засновується саме у сім'ї, яка відіграє значну роль у процесі економічної соціалізації дітей та досліджуваних. Сім'я транслює цінності економічного життя у вигляді батьківських настанов. У формуванні економічної свідомості особистості значущими постають ціннісні, поведінкові впливи сім'ї. Однак цей процес є складним, суперечливим, відтак, сімейні послання одночасно і закриті, і відкриті, можуть часто поставати непослідовними та заплутаними. Проте їх роль постає значущою для подальшого життя людини, батьківські приписи, отримані у дитинстві, не зникають і можуть лише тимчасово забуватися під натиском прагнення до самоствердження, продовжують діяти приховано та впливати на вибір професії, ставлення до грошей, рівня життя.

Всі діти розуміють велике значення, яке гроші відіграють сьогодні. В дитячих уявленнях про гроші, за результатами проведеного дослідження В.В. Москаленко [2], відображаються всі сторони суспільного життя (ставлення до багатих та бідних, різний соціально-економічний статус людей тощо). Також підкреслюється вплив батьків, їх настанов на формування економічної культури людини. Так, у молодій людині може домінувати емоція небезпеки, і вона буде прагнути після закінчення школи отримати роботу, за яку відразу ж заплатять гроші, бо з дитинства батьки привчали її фінансово не ризикувати. Однак, з віком, коли людина отримує більший досвід, в неї можуть змінитися інтереси, і вона може шукати якусь-іншу роботу (наприклад, заснування власного бізнесу).

А.В. Боярінцева [4] вважає, що характер включення в економічну підсистему виступає ключовим моментом. Так, якщо від дитини вимагають заробляти прихильність батьків на право брати участь у сімейному доході (наприклад, гарними оцінками), то це закріплюється у гіпертрофованому потягу до успіху як до єдиного результату праці, яка буде спрямована на індивідуальну вигоду.

Т.В. Гусєва [6] підкреслює ефективність батьківського грошового менеджменту для задоволення потреб юнацтва шляхом створення гнучкої системи правил у сім'ї. 44% досліджуваних, що не входять до групи правопорушників, за даними дослідження вказують, що гроші видаються їм батьками незалежно від умов. Водночас, як вірно наголошувала А.В. Боярінцева, вільне надання грошей повинно передбачати і повне включення дитини у економічну підсистему сім'ї, а саме: інформацію про фінансовий стан сім'ї, її потреби тощо.

Водночас, не лише знання про гроші та фінансовий стан сім'ї є важливими. Практичне індивідуально-засноване наставництво у розвитку дитячих фінансових навичок може стати допомогою в уникненні боргів у майбутньому (наприклад, у студентському віці).

Це підтверджує дисертаційне дослідження І.В. Єрмакової [7]: заклопотаність багатьох сімей своїм благополуччям стала однією з причин стрімкого підвищення у підлітків

значущості грошей як важливого засобу самоствердження та самореалізації у колі однолітків та значущих осіб. Експериментальне дослідження у школах показало, що сьогодні відбувається певна трансформація світоглядних позицій старших підлітків, яка виражається у суперечливому ставленні до грошей, багатства. Ця суперечливість у економічному просторі вікового розвитку підлітків виражається у зниженні значущості моральних та гуманістичних цінностей, смутному уявленні сенсу свого життя та свого майбутнього. Гедоністична спрямованість поведінкових стратегій передбачає у молоді появу споживацьких стратегій.

Визначаючи особливості економічної соціалізації в умовах трансформації українського суспільства вчені [8; 9] наголошують, що економічна свідомість молоді формується під впливом традиційних батьківських сценаріїв, а, виходячи з того, що вони, найчастіше, є характерними для радянської, а не сучасної економічної дійсності, молоде покоління може постати безпорадним у сучасній економічній ситуації, не вміти адекватно діяти у цьому просторі.

До суб'єктивної внутрішньої групи передумов відносяться особливості особистості, яка проявляє себе у своєму ставленні до грошей. І саме цей тип чинників, на наше переконання, має найбільший вплив на формування і реалізацію ставлення особистості до грошей, а не об'єктивний. Така думка ґрунтується на розробках здійснюваних раніш А.А. Капустіним, М.Ю. Семьоновим, Г.Е. Белицькою та ін. Осмислення цієї групи чинників ставлення до грошей вирізняється у різних дослідників. Риси особистісного ставлення до грошей висвітлюються при визначенні впливу на його своєрідність психологічного захисту особистості (Е.Н. Лазарев), особливостей особистісної поведінки, пов'язаної з «нездоровим» ставленням до грошей (А. Метьюз), рівня екстраверсії та агресивності (Є. Бичкар), ступеню відкритості, сміливості, самоконтролю (О.С. Дейнека), рівня особистісної зрілості (М.Ю. Семьонов), конституційно-типологічних особливостей (В.В. Єнін), а також визначенні грошей як атрибуту свідомості особистості, який включений у систему осмислення та особистісного привласнення соціальної дійсності завдяки свідомості (Е.Г. Беліцька).

Висновки. Вищенаведений огляд робіт дає підстави для такого висновку: осмислення ставлення до грошей як компонента загальної системи відношень проявляється у підході до визначення їх структури, яка, відповідно, буде подібною до структури інших відношень, і її можна представити через визначення у загальному ставленні особистості до грошей когнітивно-ціннісного, афективного та конативного компонентів. Перспективою подальшої роботи є експериментальне дослідження ставлення особистості юнацького віку до грошей.

Список використаних джерел

1. Короткіна Е.Д. Кросс культурное исследование отношения к деньгам у представителей разных национальностей / Е.Д. Короткіна // Психология в экономике и управлении. – 2009. – №1. – С. 105-111.
2. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології / В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2014. – №3(5). – С. 3-21.
3. Борисова Л.Г. Подросток в бизнесе: социализация или девиация? / Л.Г. Борисова // СОЦИС. – 2011. – №9. – С. 68-76.
4. Бояринцева А.В. Психологические проблемы экономической социализации / А.В. Бояринцева // Педагогика. – 1994. – №4. – С. 12-18.
5. Авер'янова Г.М. Кишенькові гроші як фактор економічної соціалізації підлітків / Г.М. Авер'янова // Психологія : Збірник наукових праць. – К. : НПУ ім. Драгоманова. –

2012. – Вип.18. – С. 87-96.

6. Гусева Т.В. Потребительское поведение детей старшего дошкольного возраста в процессе социализации : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Т.В. Гусева. – Ярославль, 2005. – 24 с.

7. Ермакова И.В. Социально-психологические факторы экономической социализации старших подростков : автореферат дис. на соиск. уч. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / И.В. Ермакова. – Ярославль, 2008. – 25 с.

8. Авер'янова Г. Особливості економічної соціалізації молоді в умовах трансформації українського суспільства / Г. Авер'янова, В. Москаленко // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворювань в Україні: [За ред. С.Д. Максименка, В.Т. Циби, Ю.Ж. Шайгорського]. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 296-318.

9. Фенько А.Б. Проблема денег в зарубежных психологических исследований / А.Б. Фенько // Психологический журнал. – 2010. – Т.21. – №1. – С. 50-62.

*Наумова Е.Г., начальник учебно-методического отдела,
Институт подготовки научных кадров
Национальной академии наук Беларуси*

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ СОЦИУМА КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

THE DIGITALIZATION OF SOCIETY AS A FACTOR OF TRANSFORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM

Аннотация. В статье рассматриваются роль дигитализации различных сфер социума (прежде всего, экономики) на трансформацию приоритетов и содержания системы образования.

Ключевые слова: дигитализация, система образования, образовательная политика.

Abstract. The article discusses the role of digitalization in various spheres of society (especially the economy) to transform the priorities and content of the education system.

Keywords: digitalisation, education system, educational policy.

Постановка проблемы. Термин «дигитализация» характеризует процесс внедрения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в различные сферы жизни общества, сопровождаемый его масштабными социально-экономическими преобразованиями и распространением технологических и социальных инноваций. В Беларуси дигитализация рассматривается, с одной стороны, как критерий развития информационного общества и становления электронной экономики в стране. С другой стороны, дигитализация оценивается в качестве фактора перехода к глобальному информационному обществу и транснационализации информационных коммуникаций на планете. Дигитализация современного общества отличается как глобальным масштабом, так и новым качеством изменений в различных его сферах, что порождает исследовательский интерес к этому

феномену и делает актуальным данную тему.

Анализ последних исследований и публикаций. В современном социально-гуманитарном знании проблематика дигитализации рассматривается как широко, так и в узком теоретических контекстах. В первом случае речь идет о становлении и развитии информационного общества, как качественно нового этапа цивилизационного развития человечества (Ё. Масуда, Ф. Ферраротти, Т. Стоуньер, Д. Белл, М. Кастельс и др.). Во втором случае в центре внимания находятся вопросы технологической трансформации глобальной экономики под воздействием ИКТ, а также порождаемые данным процессом риски (Н. Негропonte, К. Шваб, В. Вальстер и др.). Однако недостаточно рассмотрена проблема влияния дигитализации на образование, как социальный институт и как комплекс социальных практик.

Формирование целей статьи. Цель работы заключается в выявлении и характеристике основных параметров влияния процесса дигитализации на трансформацию современной белорусской системы образования.

Изложение основного материала исследования. Феномен дигитализации необходимо рассматривать в контексте трансформационных изменений, которые данный процесс порождает в различных сферах современного общества. С точки зрения известного немецкого исследователя информационного общества Клауса Шваба, процесс дигитализации оказывает комплексное воздействие на социальные институты и процессы в современном социуме [1].

Для экономики дигитализация означает внедрение ИКТ в качестве рабочего инструмента субъектов экономической системы, практическое применение которого распространяется на все виды и сферы экономической деятельности (научно-конструкторские разработки, производство, сервис, консалтинг, торговля и т.д.). Логическим завершением дигитализации экономики является появление киберфизических систем, выступающих в качестве формы цифровизации всех физических активов и их интеграции в глобальную цифровую экосистему. Системы подобного типа позволяют соединить все структурные компоненты технологического оборудования в общую информационно-телекоммуникационную сеть, которая обеспечивает логистику проектирования, производства, маркетинга и сервиса товаров. В целом, киберфизические системы содействуют как увеличению производительности труда работников, так и повышению национальной конкурентоспособности.

На уровне предприятия дигитализация позволяет создать цифровую среду управления проектами в виде цифровой платформы документооборота (как, например, Teamcenter от компании Siemens), преимуществами которой является: возможность повторного использования информации (проектная и финансовая документация, технологические данные и т.д.); управление проектными данными в рамках единого контролируемого цифрового пространства (автоматизированные системы данных с различающейся архитектурой, разные платформы и приложения), с которыми имеют возможность работать все заинтересованные работники и заказчики; оптимизация принятия управленческих, инженерно-технических и маркетинговых решений; содействие росту производительности труда и прибыли предприятия [2]. В целом, подобная цифровая среда позволяет компании обеспечить достижение индивидуального подхода и персонализировать заказы, исходя из личных вкусов и предпочтений клиентов, что содействует росту продаж и формирует лояльную компании клиентскую базу.

Выгоды от дигитализации экономики можно увидеть как на национальном уровне в целом, так и в разрезе по основным категориям субъектов экономической системы.

Для национальной экономики дигитализация означает диверсификацию экономической активности и появление нового мощного источника роста ВВП страны. Технически и функционально она обеспечивает оптимизацию использования ресурсов всех видов, снижение затрат на создание новых рабочих мест, автоматизацию труда, предоставление возможностей для повсеместного внедрения инноваций. Обратной стороной медали является быстрое моральное устаревание и отмирание определенных профессий (прежде всего, в сфере услуг), в результате чего многие люди лишатся своих рабочих мест. Специалисты рассчитывают, что взамен исчезающих профессий рынок труда сможет предоставить работникам качественно новые рабочие места и виды профессиональной деятельности. Однако для того, чтобы воспользоваться новыми возможностями на рынке труда, от работников потребуется как более высокий уровень профессионального образования и сформированные компетенции в области ИКТ, так и установка на быструю адаптацию и усвоение новых знаний.

Для бизнеса дигитализация экономики означает целый комплекс позитивных факторов. Во-первых, она ведет к снижению входных барьеров при входе на другие рынки при одновременном повышении объема дивидендов от экономической деятельности на них. Во-вторых, дигитализация экономики обеспечивает повышение эффективности и прозрачности корпоративного управления. В-третьих, она содействует оптимизации логистики в сферах производства, распределения и обращения. В-четвертых, дигитализация повышает доступность конкурентоспособных трудовых ресурсов, вне зависимости от их географического нахождения. В-пятых, она обеспечивает повышение производительности труда работников за счет информатизации всех этапов трудового процесса и снижения нетрудовых издержек производства. В-шестых, дигитализация содействует повышению прозрачности и эффективности взаимодействия между субъектами экономической деятельности и государством. Однако для того, чтобы воспользоваться новыми возможностями в сфере бизнеса, от предпринимателей потребуется новая практика экономической деятельности. Она должна быть ориентирована на создание инновационных товаров и их сервисное обслуживание, на формирование своеобразной экосистемы вокруг создаваемых и предлагаемых потребителям продуктов и услуг.

Для потребителя результатом дигитализации экономики становится повышение доступности товаров и услуг, как за счет обострения конкуренции между производителями, так и за счет новых возможностей модели экономики совместного потребления. Кроме того, дигитализация ведет к созданию более комфортных условий поиска и предложения рабочей силы на рынке труда, содействует повышению прозрачности и эффективности взаимодействия между гражданами и государством.

Для системы политических институтов полезность дигитализации выражается в том, что достигается большая эффективность и прозрачность управленческих и электоральных процессов (например, благодаря «электронному правительству» и автоматизации обслуживания граждан). Так, в отношении государственного сектора данный эффект находит свое выражение в замене бюрократического взаимодействия гражданина с администрацией коммуникацией в электронном формате, сокращении почвы для административных и иных злоупотреблений, в своевременном обнаружении и идентификации новых социальных трендов и т.д. Одновременно дигитализация может

инициировать расширение практики государственно-частного партнерства и использования аутсорсинга в системе государственного администрирования. Это способно оказать как позитивное воздействие на данную сферу – оптимизация бюджетных затрат на обслуживание деятельности государственных учреждений, так и негативное воздействие – коммерциализация сферы государственного администрирования в ущерб выполнению функции социальной защиты населения.

Для социальной сферы дигитализация означает создание диверсифицированной коммуникативной сети, позволяющей оптимизировать использование экономических и человеческих ресурсов при решении задач социального характера (например, на основе технологии блокчейн, которая позволяет заключать контракты любого уровня сложности, проводить перепись населения, хранить любую информацию практически неограниченное время и пр.). Однако ИКТ, которые обеспечивают функционирование различных систем безопасности, мониторинга и контроля психологического и физического здоровья человека, практически стирают границы между частной и публичной жизнью. Поэтому в качестве негативных эффектов дигитализации в отношении социальной сферы могут рассматриваться как установление тотального контроля над индивидом, так и использование этого процесса для несправедливого перераспределения ресурсов в обществе.

В отношении системы образования дигитализация социума становится фактором структурных, содержательных и функциональных изменений.

В докладе «Цифровые навыки для жизни и работы – 2017» («Digital skills for life and work – 2017») Комиссии по широкополосной связи в интересах устойчивого развития (Broadband Commission for Sustainable Development), созданной по инициативе ЮНЕСКО и МСЭ, рассматривается комплекс компетенций и цифровых навыков, необходимых каждому человеку для полноценной жизни в современном социуме [3].

Специалисты выделяют три основные группы цифровых навыков.

Первая группа – это базовые функциональные навыки, необходимые для элементарной пользовательской активности в киберпространстве (поиск информации в интернете, создание и поддержание аккаунта в социальных сетях и т.д.), а также для работы с информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ) на начальном уровне (выбор и использование основных настроек софта, сервисов и устройств).

Вторая группа – это стандартные цифровые навыки, необходимые для полноценного использования ИКТ в коммуникации, профессиональной и социальной деятельности (создание и использование цифрового контента, работа с онлайн-приложениями и использование онлайн-услуг, умение получать, оценивать и работать с информацией и т.д.).

Третья группа – это специализированные цифровые навыки, необходимые для профессиональной деятельности в сфере ИКТ (программирование, администрирование сетей, аналитика данных и т.д.), а также сопутствующие им социальные компетенции и личностные качества (креативность, критическое мышление, умение работать в команде и т.д.).

Помимо основных цифровых навыков, в докладе выделяется группа дополнительных цифровых навыков, которые характеризуют уровень развития и качество политико-правовых компетенций гражданина. Кроме того, они показывают то, насколько адекватно он представляет роль ИКТ в социальных, экономических и технологических изменениях современного общества.

Развитие всего комплекса цифровых навыков, по мнению авторов доклада «Цифровые

навыки для жизни и работы – 2017», является сложной и многоаспектной задачей. Для её решения требуется активное участие, как органов государственного управления, так и учреждений системы образования и педагогического сообщества.

Роль государства заключается в создании благоприятных для развития цифровых навыков институциональных условий, что предполагает разработку и реализацию следующих мер:

- поддержка структур «третьего сектора», обеспечивающих оказание образовательных услуг населению, нацеленных на развитие информационно-компьютерных компетенций и цифровых навыков, на некоммерческой основе;

- создание технической инфраструктуры, обеспечивающей более широкий доступ различных групп населения к образовательным программам в сфере ИКТ и к обучению цифровым навыкам;

- мониторинг рынка труда на предмет востребованности специалистов в сфере ИКТ и специалистов, обладающих необходимым уровнем развития цифровых навыков, позволяющий идентифицировать и минимизировать дефицит работников с цифровыми навыками с помощью соответствующих образовательных программ;

- развитие сети открытых цифровых ресурсов для удовлетворения информационных, коммуникационных и иных потребностей населения, не обеспеченных провайдерами на коммерческой основе;

- стимулирование государственно-частного партнерства с целью аккумуляции усилий государства, бизнеса и гражданского общества по развитию цифровых навыков населения и создания условий для продуктивного использования ИКТ.

Роль системы образования заключается в модернизации процесса обучения на всех его уровнях с целью включения в него цифровых навыков [4], что предполагает реализацию следующих мер:

- усиление роли ИКТ в образовательном процессе на уровне среднего образования посредством комбинирования традиционных и цифровых подходов в обучении, синтеза формальных и неформальных методов обучения, повышения цифровых компетенций учителей;

- обеспечение по уровням образования преемственности содержания учебно-программной документации и комплекса базовых компетенций, необходимых работнику в условиях цифровой экономики;

- повышение цифровой грамотности населения средствами формального, неформального и информального обучения;

- увеличение доли IT-специальностей в общем количестве программ подготовки обучающихся в целях формирования специализированных компетенций кадров для цифровой экономики;

- создание и реализация образовательных программ на уровне высшего профессионального образования и дополнительного образования с использованием персонализированных образовательных маршрутов, модели сетевого обучения и современных образовательных технологий;

- совмещение в образовательном процессе на уровне высшего профессионального образования и дополнительного образования научной, научно-технической и инновационной компонент, как средства повышения его эффективности.

Выводы. Таким образом, дигитализация не только существенно меняет условия и

практику государственного администрирования, экономической или культурной деятельности различных субъектов, но и требует новых подходов к образовательной подготовке будущих работников. Соответственно, это непосредственно сказывается на образовательной политике, которая фактически должна быть переориентирована с задач личностного развития учащихся и студентов на подготовку в рамках образовательного процесса квалифицированных пользователей ИКТ. Поэтому отражение дигитализации в образовательной политике государства представляет собой важную цель, как для общества в целом, так и для системы образования в частности. Практическое достижение данной цели позволит обеспечить подготовку работников для цифровой экономики, обладающих креативностью, высоким адаптивным потенциалом, цифровой компетентностью и профессиональной мобильностью.

Список использованных источников

1. Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция / Клаус Шваб. – М. : Эксмо, 2016. – 230 с.
2. Петерс Деннис. Дигитализация преобразует экономику и повышает эффективность выполнения инвестиционных проектов / Деннис Петерс // Observer. – 2015. – №8. – С. 30-33.
3. Digital skills for life and work – 2017 [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу : http://d-russia.ru/wp-content/uploads/2017/10/Digital-skills-for-life-and-work_259013e.pdf. – Дата доступа : 25.11.2017.
4. Наумова Е.Г. Сетевая модель вуза, университет 3.0 и четвертая промышленная революция / Е.Г. Наумова, И.И. Ганчеренок // Актуальные вопросы экономики, права и образования в XXI веке : материалы III Международной научно-практической конференции / отв. ред. И.А. Тихонова, А.А. Цененко; Моск. ун-т им. С.Ю. Витте; ф-л Моск. ун-та им. С.Ю. Витте в г. Рязани. – М. : Изд. «МУ им. С.Ю. Витте», 2017. – 504 с. – С. 118-121.

*Салієв Д.Ю., магістрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ТРЕНЕРІВ З ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

FEATURES OF IDENTIFICATION OF FUTURE PSYCHOLOGIST-TRAINERS WITH PROFESSIONAL ACTIVITY

Анотація. Сучасна психологія проникає майже в усі сфери людського життя, а потреба в якісній психологічній допомозі постійно зростає. В останні роки надзвичайної популярності набули психологічні та соціально-психологічні тренінги, які є навчальною технологією, орієнтованою на використання активних методів групової роботи.

В статті теоретично обґрунтовано проблеми самоідентифікації майбутніх психологів з професійною діяльністю та роллю тренера, визначено особливості особистісної готовності до

професійної діяльності.

Ключові слова: професійна ідентифікація, особистісна готовність, психолог-тренер.

Abstract. Modern psychology penetrates almost all spheres of human life, and the need for high-quality psychological help is constantly increasing. In recent years, psychological and socio-psychological trainings, which are educational technology focused on the use of active methods of group work, have become extremely popular.

In the article the problems of self-identification of future psychologists with professional activity and role of the coach are theoretically substantiated, peculiarities of personal readiness for professional activity are determined.

Keywords: professional identification, personal readiness, psychologists-coaches.

Постановка проблеми. Сучасна психологія проникає майже в усі сфери людського життя, а потреба в якісній психологічній допомозі постійно зростає. В останні роки надзвичайної популярності набули психологічні та соціально-психологічні тренінги, які є навчальною технологією, орієнтованою на використання активних методів групової роботи. Тренінги дозволяють вирішувати завдання, що пов'язані з розвитком навичок спілкування, керуванням власними емоційними станами, самопізнанням, самосприйняттям тощо. Соціально-психологічний тренінг став важливим інструментом підготовки до професійного спілкування тих працівників, ефективність діяльності яких пов'язана з комунікативними навичками.

Отже, психологічний тренінг у сучасному суспільстві є інструментом психокорекції, розвитку та навчання особистості в різних сферах життя – від суто особистого до професійного та публічного. А психолог-тренер – це практичний психолог, що спеціалізується на психологічному навчанні і розвитку особистості, що володіє одночасно і академічною психологічною освітою, і специфічними знаннями, навичками та компетентностями, які забезпечують його здатність до розробки, підготовки та якісного проведення тренінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх психологів розглядалася в роботах Л.І. Анциферова, О.І. Бондарчук, Ю.М. Ємельянова, Т.В. Жванія, Л.М. Карамушка, В.О. Сластьонін, І.С. Якиманська та інших. На сьогоднішній день в психології найбільш поширеною є практика підготовки професіоналів через тренінг тренерів. Подібні програми зустрічаються в роботах багатьох дослідників (І.В. Вачков, Д. Камп, Л.М. Кроль, К.Л. Михайлова, І. Пінтосевич, О.В. Сидоренко, І.В. Шевцова), які займались розробкою тренінгу в теоретичній чи практичній площині.

Вклад основного матеріалу дослідження. Великий вклад в розвиток уявлень про підготовку практичних психологів, зокрема в сфері психологічного тренінгу, зробила вітчизняна дослідниця Т.С. Яценко та її послідовники. Вчена теоретично обґрунтувала та розробила систему активного соціально-психологічного навчання, що базувалася на положеннях психодинамічного підходу [1]. Дослідниця наголошує, що практичною діяльністю можуть займатися тільки ті спеціалісти, що після отримання академічної освіти пройшли процедури психокорекції, що дозволили б їм гармонізувати їх внутрішній світ. Крім того, вчена вважає, що тільки та людина, що сама пройшла через процес психокорекції може допомагати іншим на їхньому шляху до психологічної рівноваги. На ряду з психічною рівновагою Т.С. Яценко виділяла акмеологічний складник в якості обов'язкового елементу

підготованості фахівця з практичної психології. На думку, дослідниці практичний психолог має володіти вираженою спрямованістю на постійний саморозвиток та самодослідження [2].

Згідно системи активного соціально-психологічного навчання базовим елементом підготовки практичного психолога має виступати психокорекція, яка має відбуватися не в формі індивідуальної, а в формі групової роботи. Пріоритетність саме групової роботи обумовлюється соціальними джерелами формування навичок спілкування особистості [1]. Оскільки комунікативні особливості особистості формувалися в процесі спілкування, то і піддаватися корекції вони мають саме в процесі спілкування, в груповій роботі. Крім того, саме в груповій роботі майбутній практичний психолог може цілісно та всебічно вивчати психіку в її реальних стосунках та проявах.

І.В. Вачков у своїх дослідженнях наполягає на тому, що лише безпосередньо в ході тренінгу людина може оволодіти необхідними для тренерської діяльності вміннями. Дослідник пов'язує це з тим, що тренінг тренерів є практичним втіленням такого методу, в рамках використання якого людина виконує дії, яким хоче навчитися. Крім того, в рамках такого тренінгу майбутній професіонал має можливість отримати зворотній зв'язок про власні недоліки та сфери, які потребують особливої уваги та вдосконалення.

І.В. Вачков відзначає, що перелік знань, вмінь та якостей, якими має володіти тренер занадто великий, щоб намагатися випрацювати його у майбутніх тренерів [3]. Тому виділяють дві мети: перша мета орієнтована на формування у майбутнього спеціаліста індивідуально-психологічних якостей та ієрархії цінностей, що забезпечать ефективність професійної діяльності. Зокрема, необхідно зосередитися на формуванні у майбутнього тренера спрямованості на надання допомоги людям, відчуття групи та процесів групової взаємодії, здатності до раціонального осмислення буття. По суті цей напрям підготовки відображає спрямованість на формування особистісної готовності спеціаліста до діяльності.

Друга мета орієнтована на засвоєння майбутніми тренерами поведінкового репертуару та методичного інструментарію, необхідного тренеру для ефективної взаємодії з групою, що складають операційну, або компетентнісну готовність до діяльності. І.В. Вачков наполягає, що головним вмінням професійного тренера є здатність балансувати між просуванням до досягнення мети тренінгу та безпосередньою груповою динамікою. На поведінковому рівні тренер має вміти поєднувати емоційність та раціональність, співчуття та осмислення групових та особистісних феноменів [3].

І.В. Шевцова наполягає на тому, що підготовка професійних тренерів має відбуватися через психологічні трансформації та особистісний ріст. При цьому під тренінгом особистісного росту дослідниця розуміє психокорекційний тренінг, що спрямований на вдосконалення особистісних якостей та самосвідомості людини, що позитивно впливає на оптимізацію її поведінки та самореалізації. Також вона наголошує на тому, що такий тренінг призводить до суттєвих змін як у рівні професійної готовності майбутніх тренерів, так і в їх особистому житті [4].

І.В. Шевцова пропонує розглядати особистісний розвиток тренера як процес і як результат: перше як процес тривалий у часі, продовжується після закінчення тренінгу, та вимагає від майбутнього тренера усвідомлення сторін власної особистості, усвідомлення широти власних можливостей, підвищення рівня власної психологічної компетентності, розв'язання внутрішніх конфліктів, спрямованість на самоактуалізацію, потреби у самопізнанні.

Особистісний ріст як результат тренінгу дослідниця вбачає у прийнятті себе зі своїми

сильними та слабкими сторонами, розумінні й прийнятті інших, побудові гармонічних відносин з іншими людьми, досягнення внутрішнього спокою та гармонії, засвоєння нових форм самореалізації. Тренінг тренерів, на думку І.В. Шевцової, не має перевищувати дев'яти днів і має зосереджуватися на роботі з почуттями та станами, шляхами комунікації, дослідженні свого внутрішнього світу, розвитку якостей, що необхідні в роботі професійного тренера [4].

Підхід, запропонований І.В. Шевцовою, є досить однобоким, адже зосереджується на дослідженні та перетворенні внутрішніх почуттів і переживань майбутніх тренерів, ігноруючи важливість формування професійної компетентності спеціаліста. Тим не менш, саме в цьому підході яскраво відображена важливість рефлексії та безперервного самопізнання для ефективної тренерської діяльності.

Д. Камп розробила модель професійного тренера, що складається з двох взаєпов'язаних блоків: блока вмінь та блока відношень. Описуючи блок вмінь Д. Камп виділяє шість основних функцій тренера, виконання яких його треба навчити, це: уміння полегшувати життя інших через надання допомоги у оволодінні новими навичками і знаннями та забезпечення підтримки розвитку інших людей; уміння бути взірцем для натхнення учасників тренінгу; уміння бути взірцем у процесі навчання і передавати свої знання, конкретні техніки та вміння через демонстрацію на власному прикладі; уміння демонструвати гнучкість у поєднанні в своїй роботі різноманітних підходів, технік, способів взаємодії з іншими; уміння бути взірцем неперервного розвитку; уміння демонструвати задоволення від навчання і виконання ролі учня [5, с. 67-68].

Д. Камп підкреслює, що не існує кінцевої точки готовності до здійснення діяльності тренера. Навпаки підготовка до проведення тренінгу – це і є все життя професіонала в цьому напрямку. Професійний психолог-тренер має буквально перетворитися на інструмент проведення ідеального тренінгу і весь час, в тому числі і позаробочий, присвячувати самоаналізу та самовдосконаленню.

Свій підхід до підготовки психологів-тренерів пропонує О.В. Сидоренко. Вчена вважає, що кінцевою метою підготовки професійного тренера виступає вдосконалення особистісних здібностей до гармонічного сприяння розвитку та навчанню іншої людини. Важливою характеристикою тренера дослідниця називає саме здібність до підвищення результативності іншої людини [6]. Такий підхід, багато в чому подібний попередньому і спирається на педагогічну природу психологічного тренінгу.

Теоретичний аналіз проблеми професіоналізації психологів-тренерів поставив перед нами питання: чи ідентифікують себе студенти-психологи з роллю психолога-тренера. З метою відповіді на дане запитання нами було організоване емпіричне дослідження, що проводилося на базі кафедри психології Вінницького інституту серед студентів 3-4 курсу бакалаврату та 1-2 курсу магістратури спеціальності «Психологія». В дослідженні прийняли участь 66 студентів у віці від 18 до 42 років.

Для визначення рівня несвідомої ідентифікації майбутніх психологів з професійним психологом-тренером нами була використана *техніка репертуарних решіток*. Техніка репертуарних решіток була створена на основі теорії персональних конструктів, що була розроблена Дж. Келлі. Ця техніка застосовується для визначення інтерпретаційних процесів, в рамках яких людина створює конструкт значення щодо свого соціального контексту.

Аналіз даних, отриманих за допомогою репертуарної решітки Келлі, дозволив виділити ті якості, якими на думку майбутніх психологів має володіти психолог-тренер. Ці

якості та риси були розділені нами на три основні групи: інтелектуальні, емоційні та комунікативні.

На думку майбутніх психологів професійний психолог-тренер має володіти такими інтелектуальними якостями: високий рівень розвитку навичок мовлення (72,75%), аналітичні вміння (69,5%), швидке сприйняття інформації (68,7%), вміння адаптуватися до складних непередбачуваних обставин (66,8%). Подібний портрет інтелектуальної сфери тренера дуже близький до реального, тим не менш, майбутні спеціалісти зовсім не згадують про важливість для тренера навичок рефлексії, що вказує на їхню недостатню обізнаність в специфіці тренерської діяльності.

Серед найбільш важливих емоційних якостей та рис майбутні психологи виділили цілеспрямованість (72,75%), доброзичливість (70,8%), оптимізм (69,35%), емпатійність (68,35%), врівноваженість (68,35%). Подібні риси в повній мірі відображають реальну картину емоційної сфери професійного психолога-тренера.

До значущих комунікативних якостей професійного психолога-тренера майбутні психологи віднесли товариську (76,35%), вміння розв'язувати конфлікти (69,15%), вміння здійснювати вплив на інших людей (67,35%), вміння регулювати контакт (66,95%). Варто зазначити, що, описуючу комунікативну сферу, майбутні спеціалісти не врахували важливість організаційних та лідерських якостей, які є визначальними в діяльності тренера.

В результаті обробки даних, отриманих за допомогою репертуарної решітки Келлі, опитуваних було розділено на три групи з низьким ($n=20$), середнім ($n=36$) та високим ($n=23$) рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера. Не дивлячись на те, що більшість студентів (близько 70%) не ідентифікують себе безпосередньо з психологом-тренером, серед майбутніх спеціалістів все ж існує досить велика кількість студентів, які вбачають у собі якості та риси, що можуть забезпечити успіх їх професійної діяльності в якості тренера.

Висновок. Особистісна готовність до професійної діяльності майбутнього психолога-тренера – це складне багатокомпонентне утворення, що включає в себе глибоке розуміння специфіки майбутньої професійної діяльності, високий рівень розвитку професійно важливих особистісних якостей та стійкий рівень ідентифікації з представниками професії. Проведене дослідження специфіки уявлень про професійну тренерську діяльність студентів-психологів дозволило виявити наявність мало усвідомлюваної професійної ідентичності. Майбутні психологи, що обирають в якості ведучої технології діяльності тренінг, не співвідносять її зі сферою, змістом і об'єктом майбутньої професійної діяльності, що вказує на недостатність їх інформованості та низький рівень гармонійності їхніх уявлень про діяльність професійного тренера. Їхні уявлення про майбутню діяльність не підкріплюються відповідними інтересами, мотивами, освоєнням професійних ролей, тобто виробленням позитивної професійної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Яценко Т.С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика : учебное пособие / Т.С. Яценко, Я.М. Кмит, Б.М. Алексеенко. – Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2012. – 792 с.
2. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навчальний посібник / Т.С. Яценко. – К. : Вища школа, 2014. – 697 с.
3. Вачков И.В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе / И.В. Вачков, С.Д. Дерябо. – М. : Речь, 2004. – 302 с.
4. Шевцова И.В. Тренинг личностного роста / И.В. Шевцова. – СПб. : Речь, 2013. –

144 с.

5. Камп Д. Идеальный тренер / Д. Камп. – М. : КСП, 2003. – 253 с.

6. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию / Е.В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2014. – 256 с.

*Тарасюк О.В., магистрант 2 року підготовки,
спеціальність «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна».*
Науковий керівник: Найчук В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Вінницький інститут Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF STUDENTS 'SELF-ASSEMBLY IN THE TEACHING PROCESS IN HIGHER EDUCATION

Анотація. Модернізація системи освіти України вимагає визначення нових стратегічних і тактичних орієнтирів у галузі підготовки майбутніх фахівців. Провідним напрямом підготовки студентів є спрямованість навчально-виховного процесу на розкриття потенційних можливостей майбутнього фахівця.

Вектор розвитку України спрямований на освіту розвинених країн, а проблему професійної самореалізації науковці розглядають у контексті реформаторських тенденцій суспільного прогресу.

Ключові слова: самоствавлення особистості, студентський вік, самореалізація, самосвідомість, професіоналізація.

Abstract. The modernization of the Ukrainian education system requires the identification of new strategic and tactical guidelines in the field of training future specialists. The leading direction of students' training is the orientation of the educational process to reveal the potential opportunities of a future specialist.

The vector of Ukraine's development is aimed at the education of developed countries, and the problem of professional self-realization is considered by scholars in the context of the reform trends of social progress.

Keywords: self-paced personality, student age, self-realization, self-awareness, professionalization.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти України вимагає визначення нових стратегічних і тактичних орієнтирів у галузі підготовки майбутніх фахівців. Провідним напрямом підготовки студентів є спрямованість навчально-виховного процесу на розкриття потенційних можливостей майбутнього фахівця.

Вектор розвитку України спрямований на освіту розвинених країн, а проблему професійної самореалізації науковці розглядають у контексті реформаторських тенденцій

суспільного прогресу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення особливостей самоставлення здобувачів в умовах навчання в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до висновків науковців (К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, О. Бондаренка, Є. Головахи, І. Іонової, Л. Когана, Г. Костюка, О. Кроника, П. Лушина, Г. Мілчевської, В. Муляра, В. Роменця, С. Уварової та ін.), самореалізація особистості уособлює якісно вищий рівень роботи над собою, характеризується змінами самоусвідомлення соціального статусу та способів взаємодії з навколишнім світом. У цих випадках значно зростає роль самоактивності майбутніх фахівців на шляху досягнення високого рівня професійної майстерності, що актуалізує питання професійної самореалізації як пролонгованої мети сучасної професійної підготовки. Це зумовлює потребу розглядати професійну самореалізацію особистості у вимірах міждисциплінарного підходу з орієнтацією на неминучість трансформації важливих для людини цінностей, мотивів, професійних позицій і ролей.

Тому становить інтерес до вивчення структури та змісту професійної самореалізації студентів. У цьому зв'язку важливим є визначення мотивів самореалізації (О. Леонтьєв); темпів самореалізації (Є. Клімов, М. Пряжников, А. Реан); міри вираження самореалізації (Т. Титаренко); змісту самореалізації (С. Максименко); активності особистості у виборі життєвої перспективи (Є. Головаха); аналіз самореалізації як відображення суб'єктних форм ідеального самоекспонування (В. Петровський); розв'язання суперечностей у професійній «Я-концепції» особистості (А. Реан).

Розв'язання потребують назрілі проблеми, втілені в таких суперечностях: між визнанням особистісної детермінованості професійної самореалізації та невизначеністю компонентів і критеріїв готовності майбутнього фахівця до практичного втілення професійного задуму, а також активним вживанням терміна «самореалізація» й значною варіативністю у визначенні цього поняття.

Вперше поняття самоставлення у вітчизняній психологічній літературі було використано Н. Сарджвеладзе. Вчений розглядав його як складну багаторівневу емоційно-оціночну систему, яка поділялась на два блоки – об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт). Обидва ці способи самоставлення реалізуються завдяки когнітивній активності, емоційним реакціям і системам дій або готовності до таких дій стосовно самого себе. На думку вченого, самоставлення є однією зі структурних одиниць диспозиційного ядра особистості, що дозволяє їй певним чином взаємодіяти із соціумом і собою [2].

Б. Ананьєв розглядав самоставлення, як значущу категорію психологічної науки взагалі, та фактор, що зумовлює гармонійний розвиток особистості, і є дуже вагомою категорією для характеристики особистості. Наукові погляди вченого лягли в основу досліджень Л. Божович, В. М'ясищева, Д. Узнадзе, В. Ядова, щодо аналізу феномену ставлення особистості до себе та до інших [3, с. 183-184].

Існують різні підходи до дослідження самоставлення. Одні дослідники самоставлення представляють як єдність змістовних та динамічних аспектів особистості, їх певну міру усвідомлення, емоційно-ціннісне прийняття себе як ініціатора та відповідального суб'єкту соціальної активності. Інші розуміють самоставлення особистості як складне когнітивно-ефективне утворення, зрілість якого визначається якістю взаємозв'язку його складових. Його структура складається з двох компонентів – раціонального ставлення до себе як суб'єкту

соціальної активності («образ – Я») та емоційно-ціннісного ставлення до себе – переживання та оцінки своєї значущості як суб'єкта соціальної активності (рефлексивне «Я»). В результаті взаємодії зазначених компонентів з мотиваційною сферою особистості, ставлення до себе залучається до процесу діяльності і особистісної саморегуляції, що стимулює розвиток пізнавальної та особистісної суб'єктності людини [4].

Існує також погляд, згідно з яким самоствавлення пов'язують із формою психічної діяльності, що найяскравіше проявляється у мотиваційно-емоційній сфері особистості (К. Абульханова-Славська, О. Леонт'єв та С. Рубінштейн).

Отже, можна стверджувати, що існують суперечливі погляди щодо психологічної природи самоствавлення особистості до себе [5; 6]. Одні вчені, пов'язують самоствавлення з мотиваційною сферою особистості. Такої позиції притримуються В. Вілюнас, С. Крягжде, В. М'ясищев, В. Ядов та С. Якобсон. Інші ж вчені, такі як, Л. Божович, Ю. Приходько, Г. Щукіна, В. Мухіна, пов'язують самоствавлення з емоційною сферою. В. М'ясищев та В. Ядов вважають джерелом дії цього феномену – активність.

Самоствавлення відбувається на двох рівнях самопізнання. На першому рівні самоствавлення є нестійким і виникає як результат порівняння себе з іншими людьми, до уваги беруться переважно зовнішні чинники. В результаті чого з'являються одиничні образи самого себе і власної поведінки, які прив'язані до конкретної ситуації, немає цілісного, дійсного розуміння себе, пов'язаного з осмисленням власної суті. На другому рівні самопізнання формування самоствавлення здійснюється шляхом порівняння «Я – Я» за допомогою внутрішнього діалогу, виражається через самооцінку та відображає рівень психологічної зрілості особистості [8].

Отже, аналіз наукових праць вітчизняних так і зарубіжних психологів свідчить про те, що в психології відсутнє загальноприйняте термінологічне трактування поняття «самоствавлення», так як самоствавлення розглядається з різних концептуальних позицій. Однак, можна визначити більш-менш прийнятну для більшості науковців позицію, згідно з якою самоствавлення є цілісним, одновимірним та універсальним утворенням, що виражає міру позитивного ставлення індивіда до образу власного «Я»; і є інтеграцією окремих самооцінок [9].

На основі теоретичного дослідження було реалізовано емпіричне дослідження самоствавлення студентів. Нами було сформовано вибірку на базі Вінницького інституту університету «Україна». Кількість досліджуваних – 64 студентів 1-4 курсу та магістратури денної та заочної форми навчання, віком від 16 до 30 років, серед них 47 жінок та 17 чоловіків.

Крім того, для більшості випробуваних характерний переважно середній рівень прояву автономності, незалежності; адекватний прояв цінності свободи, природності, легкості без зусилля, а також чутливість, сенситивність людини до своїх бажань і потреб. Також було визначено, що більшість випробуваних характеризуються позитивною Я – концепцією, яка служить джерелом стійкої адекватності самооцінки, для них характерний прояв схильності до взаємно корисних і приємних контактів з іншими людьми, необхідної основа синергетичної установки особистості, а також орієнтація на особистісне спілкування, не схильні вдаватися до фальші, які не змішують саморозкриття особистості з самопред'явленням – стратегією і тактикою управління виробленим враженням.

Результати діагностики за «Методикою дослідження самоактуалізації особистості (Н. Каліна) дозволили зробити висновки про те, що для більшості студентів характерні

переважно середній рівень орієнтації в часі, іншими словами – відчуття сьогодення. Отримані результати також вказують на те, що для переважної більшості характерний середній рівень прояву прагнення до гармонійного буття і здорових відносин з людьми; нейтральна та негативна оцінка людських можливостей; прояв на середньому рівні цікавості до нового, інтересу до об'єктів, не пов'язаний прямо з задоволенням будь-яких потреб, а також переважно середній рівень прагнення до творчості та креативності.

Таблиця 1

Показники дослідження самоактуалізації особистості студентів

Показники	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	n	%	n	%	n	%
Шкала орієнтації в часі	6	9	38	59	20	32
Шкала цінностей	5	8	48	75	11	17
Шкала погляду на природу	23	36	33	52	9	12
Шкала пізнання	9	12	42	66	13	22
Шкала прагнення до творчості	6	9	46	73	12	18
Шкала автономності	5	8	41	64	18	28
Шкала спонтанності	11	17	49	77	4	6
Шкала саморозуміння	5	8	40	63	19	29
Шкала аутосимпатії	12	18	39	60	13	22
Шкала контактності	7	10	44	68	13	22
Шкала гнучкості в спілкуванні	10	16	35	55	19	29

Дослідження за використанням «Опитувальника самоствавлення» (В. Століна) дозволили зробити наступні висновки: для більшості студентів характерний адекватний рівень самокритичності, помірної закритості. Відзначений адекватний рівень уявлення про себе, сприймання себе як самостійної, вольової, енергійної людини; розуміння себе як джерела власної активності, впевненість в тому, що її доля знаходиться в її руках, у високих проявах – наявність почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань та цілей.

Крім того, для студентів відзначається переважно адекватним рівнем ставлення до себе з боку інших людей, для них характерний прояв середнього рівня емоційної оцінки себе, свого «Я» за внутрішніми критеріями духовності, внутрішнього світу. Студенти демонструють дружнє ставлення до себе, згоду з самим собою, схвалення своїх планів та бажань, емоційне, безумовне прийняття себе таким, який ти є, нехай навіть з деякими недоліками. Відзначається помірний прояв небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе; зверненість до себе, підвищена рефлексія, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення, а також помірний прояв симпатії до себе та помірна схильність до самозвинувачення та готовності звинувачувати себе у промахах. Порівняння показників дозволило зробити висновок про те, що процес навчання від молодших до старших курсів не впливає на зміну показників самоствавлення.

Діагностика за методикою «Смисложиттєві орієнтації» дозволяє говорити про те, що для більшості досліджуваних характерний середній рівень прояву цілеспрямованості та тимчасової перспективи, а також середній та високий рівень емоційної насиченості життя,

переконаність в цікавості та повноті життєвого смислу.

Таблиця 2

Показники дослідження самоствавлення особистості студентів

Шкали	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	n	%	n	%	n	%
Відкритість	0	0	57	89	7	11
Самовпевненість	2	3	57	89	5	8
Самокерівництво	2	3	38	59	24	38
Дзеркальне «Я»	5	8	50	78	9	14
Самоцінність	1	1	45	71	18	28
Самоприйняття	6	9	44	69	14	22
Самоприв'язаність	16	25	44	69	4	6
Внутрішня конфліктність	11	17	47	73	6	10
Самозвинувачення	13	20	42	66	9	14

Також для студентів характерно адекватне відображення прожитого життя, позитивне ставлення до нього, усвідомлення його продуктивності та осмисленості. Крім того, для більшості студентів характерне уявлення про себе як про сильну особу, що володіє достатньою свободою вибору, аби побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і розумінням смислу; переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення і втілювати їх у життя.

Висновки. Отже, в результаті дослідження нами було визначено, що для більшості студентів характерний переважно середній рівень розвитку всіх компонентів самоствавлення особистості студента в процесі навчання у закладі вищої освіти. Перспективою подальшого розвитку є розробка системи заходів підвищення рівня самоствавлення у здобувачів вищої освіти в умовах навчання.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С. 52-56.
2. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н.И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 206 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2011. – 272 с.
4. Фоменко К.І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості: віковий аспект / Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. – 222 с.
5. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Пантिलеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р. Пантилеев. – М. : МГУ, 2008. – 110 с.
7. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. / Общ. ред. В.Я. Пилиповского. – М. : Прогресс, 1986. – 424 с.
8. Назарук О.М. Теоретичний аналіз самоствавлення особистості / О.М. Назарук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://er.nau.edu.ua/jspui/bitstream/NAU/10395/1/Назарук%20О.М.%20Теоретичний%20аналіз%20особливостей%20самоставлення%20Особистості.pdf>

9. Мацевко Н. Феномен самоставлення в психології / Н. Мацевко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://ps.pu.if.ua/2010_1/Macevko.pdf
10. Швед В.В., Омельченко О.В. Технології коворкінгу в освітній діяльності : колективна монографія / В.В. Швед, О.В. Омельченко // Менеджмент ХХІ століття: Глобалізаційні виклики : за заг. ред. Маркіной І.А. – Полтава : Сімон, 2017. – С. 353-359.
11. Швед В.В. Теорія колективних дій в освіті / В.В. Швед // Актуальні питання освіти і науки. – 2017. – С. 119-122.

*Цыбульская Н.В., канд. социологич. наук, доцент,
Белорусский государственный экономический университет*

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА В БЕЛАРУСИ: НОВЫЕ ШАНСЫ ДЛЯ СОЦИАЛЬНОГО ВКЛЮЧЕНИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

EDUCATIONAL PROJECTS OF THE THIRD AGE IN BELARUS: NEW CHANCES FOR SOCIAL INCLUSION OF ELDERLY PEOPLE

Аннотация. Рассмотрены демографические параметры процесса старения населения Беларуси. Рассмотрена история создания образовательных учреждений нового типа – университетов третьего возраста. Описаны действующие образовательные проекты для пожилых людей в Беларуси. Выявлены проблемы создания системы образования для пожилых людей.

Ключевые слова: демографический процесс, старение населения, пожилые люди, образовательный проект, университет третьего возраста.

Abstract. Demographic parameters of aging of the population of Belarus are considered. The history of creation of educational institutions of a new type - universities of the third age is considered. Current educational projects for elderly people in Belarus are described. The problems of creating an education system for the elderly are revealed.

Keywords: the demographic process, the aging of the population, the elderly, the educational project, the University of the third age.

Постановка проблемы. Проблема создания в Беларуси специальной системы образования для пожилых людей состоит, с одной стороны, в признании на государственном уровне отрицательных социальных последствий процесса старения населения, а, с другой стороны, в недостатке знаний о направлениях и методах создания системы образования для пожилых людей, которая помогла бы пожилым людям социально адаптироваться к своему возрасту, преодолеть одиночество и оставаться социально активными.

Формирование целей статьи. Цели исследования – описание существующих в Беларуси образовательных проектов для пожилых людей, выявление основных причин недостаточного охвата пожилого населения страны образовательными услугами.

Изложение основного материала исследования. Философ и социолог Н.И. Снытко определяет процесс старения населения как увеличение в общей численности населения пропорции людей в возрасте 60 лет и старше при сопровождающемся сокращении доли

людей в возрасте до 15 лет [2, с. 74].

Ситуация роста доли пожилых людей в обществе констатируется учёными (философами, демографами, социологами, культурологами) при помощи термина «старееющее общество». Старение населения Беларуси – это процесс, происходящий в рамках мирового демографического процесса старения населения. Белорусское общество переживает в этом плане проблемы, аналогичные проблемам глобальным, однако кризисное демографическое развитие конца 20 века в Беларуси усугубилось сложностями социально-экономической и социокультурной постсоветской трансформации [2, с. 75].

Эксперты Швейцарского Красного Креста по Беларуси подчёркивают, что старение населения во многом обусловлено увеличением продолжительности жизни. По данным Национального статистического комитета Республики Беларусь на 2015 год, ожидаемая продолжительность жизни при рождении в Беларуси составляет 73,9 лет (68,6 для мужчин и 78,9 для женщин). Этот показатель за 20 лет увеличился на 5,3 года [3].

Один из показателей старения населения – медианный возраст, который делит население на две равные части: одна старше, другая младше его. При старении населения этот показатель увеличивается. Если в 1950 году половина человечества была моложе 23,5 года, а в 1970 году – моложе 21,5 года, то в 2010 году эта граница поднялась до 28,5 года. К 2050 году она достигнет, при реализации среднего варианта прогноза, 36,1 года, а к 2100 году – 41,2 года. В Беларуси медианный возраст населения составил в 2015 году 39,6 лет. Этот показатель устойчиво растёт и с послевоенных лет увеличился в полтора раза [3].

Процесс старения населения в Беларуси вызвал ряд самых разнообразных последствий: не только демографического и социально-политического характера, но и последствий социально-психологических и социокультурных. Так, в последние годы отношение к старости и в Беларуси начинает значительно меняться. Пора пожилого возраста перестаёт восприниматься пугающе и негативно: как время болезней, слабости и одиночества. Всё чаще в отношении старости применяют понятие «третий возраст», которое означает, что человек после выхода на пенсию и прекращения трудовой деятельности не «выпадает» из общества, а выходит на следующий жизненный этап – начинает вести активный образ жизни, использовать освободившееся от работы время для себя: для раскрытия своего потенциала и возможностей, для получения новых впечатлений и знаний. Многие люди «третьего возраста» отказываются принимать стереотипное поведение пожилого человека: заниматься огородом на даче, регулярно посещать поликлинику и помогать детям воспитывать внуков. Безусловно, в этом стереотипе нет ничего плохого, но существуют и другие варианты жизни в пожилом возрасте. Кто-то начинает заниматься спортом, общественной деятельностью, волонтерской деятельностью, фотографией, путешествиями, а кто-то решает получить образование по новой для себя специальности, или наоборот, передавать свои профессиональные знания и навыки именно пожилым людям, имеющим потребность их приобрести.

Именно заметный рост числа пожилых людей явился одной из основных причин появления в мире специальных образовательных учреждений для пожилых людей – университетов третьего возраста.

История университетов третьего возраста насчитывает уже более половины столетия. В 1962 году был основан первый институт для профессионалов-пенсионеров в Нью-Йорке, впоследствии он был преобразован в Институт образования пенсионеров. Специальные

образовательные учреждения для людей пожилого возраста стали открываться в Европе в 1970-х гг. Первый Университет для пожилых людей начал работать в 1973 г. в Тулузе (Франция). В 1975 г. университет третьего возраста начал действовать в Варшаве. В настоящее время в Польше действует более 20 университетов третьего возраста. В Великобритании в 1983 году возникло Общество третьего возраста. В 1995 году оно объединяло 266 университетов. Международная ассоциация университетов третьего возраста в 1998 году собрала в Германии представителей 18 стран [1].

В последние полтора десятка лет университеты третьего возраста начали активно создаваться и в постсоветских государствах.

В Беларуси образовательные проекты для пожилых людей реализуются государственными и негосударственными (общественными) организациями в рамках системы неформального образования.

В Минске такого рода деятельностью занимается Общественная организация «Белорусская ассоциация социальных работников» (БАСР). Эта организация имеет республиканский статус и объединяет на добровольной основе профессиональных социальных работников, преподавателей профильных ВУЗов и представителей общественных организаций, оказывающих социальные услуги населению. ОО БАСР – член Международной ассоциации социальных работников.

Один из работающих проектов ОО БАСР – социально-образовательный проект «Минский Университет третьего возраста». Цель проекта – содействие повышению социального статуса, активности пожилых людей г. Минска (в возрасте от 60 лет) и предотвращение их социального исключения посредством вовлечения в процесс неформального образования и волонтерской деятельности, создания условий для творчества и расширения социальных контактов. С 2013 года более 1000 пожилых минчан ежегодно обучаются в Университете третьего возраста по трём основным направлениям: информационно-коммуникационные технологии (компьютерные курсы для начинающих, основы видеомонтажа, основы photoshop); иностранные языки (английский, немецкий, польский, испанский, итальянский, французский, чешский, шведский, турецкий); факультет дополнительного образования (психология, журналистика, ландшафтный дизайн, ораторское мастерство, краеведение, финансовая грамотность и др.). Преподавателями Минского Университета третьего возраста являются более 100 волонтеров (студенты минских вузов, пенсионеры, работающие люди).

Партнёрами Минского Университета третьего возраста являются, кроме частных, и государственные организации – территориальные центры социального обслуживания населения трёх административных районов Минска; две городские библиотеки; Комитет по труду, занятости и социальной защите Минского городского исполнительного комитета; Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники; Государственный институт управления и социальных технологий Белорусского государственного университета.

Образовательные проекты для пожилых людей реализуются также и в областных центрах Беларуси – в Бресте и в Гродно.

В Бресте с 2010 года работает Институт третьего возраста, который был открыт на базе территориального центра социального обслуживания населения Ленинского административного района. Институт создан в рамках социального проекта «Активный третий возраст», разработанного специалистами центра совместно с сотрудниками

социально-педагогического факультета Брестского государственного университета им. А. Пушкина (БрГУ).

В Институте третьего возраста работает несколько направлений, в том числе – образовательное, редакторское, историко-краеведческое, нравственно-духовное и культурно-досуговое, физической активности, а также творческие мастерские. Занятия проводят преподаватели и студенты-волонтеры БрГУ, специалисты медицинских центров, работники территориального центра социального обслуживания. Слушателями Института могут стать мужчины, достигшие 60 лет, и женщины не младше 55 лет.

Если в год открытия Института третьего возраста в Бресте обучались 176 слушателей, то в конце седьмого года работы, в июне 2017 г., в Институте насчитывалось уже более 550 слушателей, которые обучались на 50-ти программах восьми образовательных направлений.

В Гродно в 2010 г. начала работу образовательная программа для пожилых людей «Университет Золотого Века». Её инициатором стало общественное объединение «Центр информационной поддержки общественных инициатив «Третий сектор»». Цель образовательной программы – повышение качества жизни пожилых людей через их интеллектуальную, физическую и социальную активизацию. В рамках программы ежегодно проводятся специальные тренинги для преподавателей, на которых их знакомят с основами разработки образовательных планов и программ, с особенностями обучения взрослых, с разными методами преподавания. С 2015 г. Программа реализуется совместно с частным учреждением «Центр дополнительного образования взрослых «Студия полезных компетенций».

Слушателями восьмого академического года Университета Золотого Века (2016-2017) были более 220 студентов, которые посещали занятия 31 образовательного курса (среди которых – курсы английского, французского, польского и итальянского языков, компьютерные курсы, курсы психологии, живописи, литературные курсы и многие другие) и 12 клубов (кулинарного, клуба путешественников, рыболовов, рукоделия и других).

Выводы. Таким образом, можно сделать вывод о том, что образовательные проекты для пожилых людей в Беларуси работают успешно и помогают пожилым людям удовлетворять потребности в личностном развитии, общении, социальной адаптации, формировании и сохранении активной жизненной и гражданской позиции, преодолении возрастного кризиса. Однако слишком малое количество университетов третьего возраста и их локация всего в нескольких населённых пунктах страны не позволяют говорить о том, что каждый пожилой человек, имеющий потребность в получении образовательных услуг, может такую потребность удовлетворить.

Можно отметить несколько проблем, наличие которых замедляет дальнейшее развитие существующих в стране университетов третьего возраста и препятствует появлению новых образовательных учреждений такого рода. Это такие проблемы, как: слабая включённость образовательных проектов для пожилых людей в систему формального (государственного) образования, которая «не замечает» социально-образовательных запросов пожилых людей; недостаточная государственная поддержка негосударственных общественных организаций (НГО), бесплатно предоставляющих образовательные услуги пожилым людям; отсутствие законодательной базы для дальнейшего развития сети университетов третьего возраста в Беларуси.

Список использованных источников

1. Вакушенко Т.Д. Университет третьего возраста в системе неформального образования взрослых // Социально-психологические проблемы современного общества и человека: пути решения : сборник научных статей. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2013. – С. 131-132. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <https://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/4017/%D0%92%D0%B0%D0%BA%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A2.%D0%94..pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Дата доступа : 29.11.2017.
2. Снытко Н.И. У пенсионного порога: социально-культурные последствия старения населения / Н.И. Снытко // Беларуская думка. – 2008. – №3. – С. 74-79.
3. Старение населения и здоровье. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : [http://www.swissredcross.by/assets/files/starenie-i-zdorove_shkk\(1\).pdf](http://www.swissredcross.by/assets/files/starenie-i-zdorove_shkk(1).pdf). – Дата доступа : 20.11.2017.

*Швед В.В., к.е.н., доцент,
професор кафедри економіки та менеджменту,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
Медведкін Р.В., здобувач вищої освіти
спеціальності «Менеджмент»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШЕРІНГУ У ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

USE OF SHARING TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL ACTIVITY

Анотація. В статті розглянута сутність поведінкової економіки та економіки шерінгу. Проаналізовані ключові принципи шерінгової економіки та визначено їх ідентичність в освітній діяльності. Доведена можливість використання шерінгової моделі у освітній діяльності. Наведено приклади використання технологій шерінгу в освітній діяльності.

Ключові слова: поведінкова економіка, економіка шерінгу, освітня діяльність.

Abstract. The article deals with the essence of behavioral economics and sharing economy. The key principles of the sharing economy are analyzed and their identity in educational activity is determined. The possibility of using a sharing model in educational activities is proved. Examples of using sharing technologies in educational activities are given.

Keywords: behavioral economics, sharing economics, educational activities.

Постановка проблеми. Технології освітньої діяльності, що зазвичай використовуються у сучасній освітній діяльності, багато в чому застарілі як морально, так і фізично. Зазвичай осучаснення відбувається шляхом нових інструментів: інтерактивних дошок, мультимедійних класів або дистанційних технологій навчання. При чому дистанційність, як правило, зводиться до системи Moodle, університетських репозитаріїв, або ж взагалі до використання банальної електронної пошти.

Проте, світ розвивається, і одним із сучасних наукових напрямків, який намагається

вивчити сутність людської діяльності є поведінкова економіка. Освіта, а тим більше і самоосвіта, є складовою звичайної людської діяльності. Саме тому важливо дослідити вплив теорій шерінгу на трансформацію освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські дослідники та науковці не достатню увагу приділяють питанню вивчення впливу механізмів поведінкової економіки на інші сфери діяльності суспільства.

Формулювання цілей статті. Стаття присвячена проблематиці використання технологій поведінкової економіки, а саме шерінгу, у освітній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність поведінкової економіки розкрита у праці нобелівського лауреата *Річарда Талера* «*Новая поведенческая экономика*». Спираючись на його працю, можна констатувати, що поведінка людини у будь-якій ситуації завжди направлена на досягнення особистої вигоди, але ключовий вплив на вибір завжди чинять психологічні фактори [1].

Тобто, класичні економічні теорії стверджують, що людина завжди намагаючись досягти особистої вигоди має діяти раціонально та, навіть, егоїстично. Поведінкова економіка, навпаки, використовуючи емпіричний досвід вчинків людини та психологічні теорії, стверджує, що досить часто людина під впливом відповідних психологічних вчинків може і буде чинити ірраціонально, альтруїстично або ж, взагалі безглуздо.

Поведінкова економіка вивчає те, як приймаються ринкові рішення, та механізми суспільного вибору. Ключовими елементами поведінкової економіки найчастіше виділяють: евристику (проблеми прийняття рішень, що базуються на приблизній оцінці, а не на жорсткій логіці), обмеженість рамками (використання людьми для розуміння ситуації та прийняття рішень ментальних емоційних стереотипів, що базуються на хибних доказах та припущеннях), ринкова неефективність (нераціональне прийняття рішень, коли очікуваний результат не відповідає витраченим ресурсам).

Поведінкова економіка доволі неоднорідна, а тому досить часто вживається в узагальненому значенні. До видів поведінкової економіки відносять рецайклінгову економіку, шерінгову економіку, еволюційну економіку, поведінкові фінанси тощо.

Зупинимось детальніше на понятті шерінгової економіки, як такої, що, в більшій мірі, може бути використана у освітній діяльності. Засновником загальної концепції шерінгу виступає Рейчел Ботсман, авторка книги «*What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption*», в якій вперше описана технологія шерінгу, та наводиться вже хрестоматійний приклад економіки шерінгу – дріль. Багато хто з нас володіє дриллю, проте користуємось ми нею, в кращому випадку, декілька разів на рік, але життєвий цикл дрилі непорівняно довгий [2].

Тобто маємо ситуацію нераціонального вибору, засновану на відчутті володіння. Відчутті, що є суто психологічним аспектом, який значно підвищує цінність дрилі.

Визначити сутність шерінгової економіки можна наступним чином: шерінг – інформаційна економічна модель, що направлена на трансформацію капіталу з пасиву в актив, шляхом використання механізмів співвласності, оренди, лізингу [3].

Ключовими принципами шерінгу є:

- принцип пірінгу, тобто принцип рівності всіх учасників;
- принцип саморегулювання, тобто прийняття всіма учасниками однакової відповідальності та всіх наслідків;
- принцип екологічності, тобто розуміння та прийняття всіма учасниками того, що

діяльність має бути максимально безпечною та дружньою для оточуючих та довкілля;

- принцип раціональності, тобто розуміння того, що всі учасники володіють всією повнотою інформації, а всі їх дії будуть максимально спрямовані на отримання вигоди;

- принцип відкритості. Даний принцип багато в чому тотожний попередньому в контексті володіння всією повнотою інформації, проте також передбачає тотальну інформаційну відкритість та безбар'єрність;

- принцип «євангелізації», тобто розуміння потенційними власниками продукту, що даний продукт має не тільки принести вигоду власникам, але і певну користь для суспільства в цілому. При чому друге досить часто важливіше за перше.

Визначивши сутність шерінгової економіки та основні принципи її функціонування перейдемо до розгляду питання використання шерінгу у освітній діяльності.

Освітня діяльність за своєю суттю є двонаправленим процесом. Тобто процесом, в якому носієм знань формується попит та закони функціонування ринку, а споживачем знань формуються правила гри для носіїв знань та створюються нові ринки.

В сучасному, вікіномістичному світі, знання, як і інформація, не можуть бути монополізовані та обмежені. Бліді намагання обмежити доступ до знань, що їх вчиняють Росія та Китай, апріорі приречені.

Крім того, знання доволі швидко втрачають свою унікальність, приймаючи характер загальнодоступності та вільнопоширеності.

Тобто, освітній ринок вже зараз багато в чому може спиратися на механізми шерінгу.

Так, всі споживачі освітніх послуг, або ж споживачі знань, в рівній мірі володіють знаннями і можуть їх використовувати будь-яким чином, але не порушуючи норм законодавства та моралі.

Якщо проаналізувати наведені вище принципи шерінгової економіки, то виявиться, що освітня діяльність багато в чому відповідає цим принципам:

- принцип пірінгу. В освітньому процесі, принаймні декларується рівність всіх учасників в рамках визначених законодавством та нормами моралі академічних прав та свобод;

- принцип саморегулювання. В освіті всі учасники несуть однакову відповідальність за володіння знаннями та наслідки від їх використання;

- принцип екологічності. Учасники освітнього процесу, в рамках суспільних та академічних норм етики та моралі, свою діяльність мають вести максимально безпечно та дружньо. Тобто, не використовувати знання для нанесення шкоди оточуючим та довкіллю;

- принципи раціональності та відкритості. В освітньому процесі всі його учасники мають однаковий вільний доступ до інформації та формування знань. В освітньому середовищі мають бути відсутні інформаційні та бюрократичні бар'єри на шляху отримання знань;

- принцип «євангелізації». Носії знань, забезпечуючи споживачів інформацією та формуючи в них нові знання, доволі часто перевагу віддають власній «соціальній місії», погоджуючись із низькою зарплатою та соціальною незахищеністю.

Тобто, освітня діяльність використовує в своїй діяльності ті самі принципи, що і шерінгова економіка.

Проте, важливо відмітити, що шерінгова економіка можлива лише в умовах тотальної інформатизації суспільства, постійним та вільним доступом до мережі інтернет. Онлайнізація дозволяє значно скоротити матеріальні витрати та максимізувати швидкість

реакції на зміни ринку.

В даному контексті можна стверджувати, що українські університети можуть і мають використовувати механізм шерінгу для підвищення рівня власної конкурентоспроможності.

Так, споживач знань повинен мати вибір: де, коли, як здобувати знання. Чи за допомогою онлайн платформ (на кшталт Prometheus або платформи КПП) чи за допомогою класичної схеми. Університети мають перетворитися з фабрик передачі знань в майстерні принципово нових знань. В такій майстерні здобувач освіти має бути рівним серед рівних, а єдиним критерієм оцінки мають виступати набуті компетентності. Студенти або споживачі мають мати право вибору, вибору який теоретично закріплений у положеннях Болонського протоколу, проте на практиці майже не реалізовується. Неможливість отримувати вільний доступ до університетської інформації, неузгодженість навчальних програм, навіть на рівні компетенцій, не дозволяє здобувачу освіти в повній мірі користуватися сучасними моделями набуття знань.

Висновки. Новітні економічні моделі корінним чином змінюють звичайні алгоритми, і освіта не є виключенням. Розуміння нової ролі суб'єктів та об'єктів освітнього процесу дасть змогу використати новітні економічні механізми та зробити освіту більш конкурентоспроможною та відкритою.

Список використаних джерел

1. Таллер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать / Р. Таллер. – М. : Эксмо, 2017.
2. Ботсман Р., Роджерс Р. What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption / Р. Ботсман, Р. Роджерс. – Harper Business, 2010.
3. Швед В.В. Теоретические аспекты шеринговой экономики / В.В. Швед // Економічний форум. – 2017. – №1. – С. 26-32.
4. Швед В.В. Шеринговая экономика как путь развития мировой экономики / В.В. Швед, О.В. Омельченко // Вестник Коми республиканской академии государственной службы и управления. Серия: теория и практика управления. – 2017. – №18. – С. 117-122.
5. Швед В.В. Шеринг как вызов современной мировой экономике / В.В. Швед // Материалы международной научно-практической конференции «Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук». Под ред. И.Т. Насретдинова. – 2017. – С. 976-978.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!!!

Для публікації статті у наступному номері науково-практичного журналу «Подільський науковий вісник» необхідно надіслати електронною поштою до редакції журналу **не пізніше (20 березня (Випуск №2/2018) або 20 червня (Випуск №3/2018) або 20 вересня (Випуск №4/2018) або 20 грудня (Випуск №1/2019)) поточного року** наступні матеріали:

1. Довідку про автора.
2. Статтю згідно вказаних вимог.

- До статті слід додати анотацію та ключові слова мовою статті, російською та англійською мовами. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

- Для здобувачів вищої освіти – відгук наукового керівника засвідчений відповідним чином установою в якій він працює.

3. Заповнену заяву на публікацію.
4. Сканкопію документа про оплату.

Вартість публікації складає 200 гривень незалежно від кількості сторінок у статті.

Безкоштовно публікуються:

- одноосібні статті докторів наук;
- одноосібні статті іноземних кандидатів та докторів наук;
- рецензії на наукові, освітні та методичні видання.

Структура наукової статті

1. **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

2. **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, на які спирається автор та в яких розглядають цю проблему і підходи до її розв'язання.

3. **Формулювання цілей статті** (постановка завдання).

4. **Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів.

5. **Висновки** із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку.

6. **Бібліографічний список** (бібліографічний список, наявність якого є обов'язковою умовою, складають згідно з вимогами ВАКу України). Посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках, бажано із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела: наприклад, [1, с. 19].

Стаття повинна містити анотації та ключові слова українською, російською та англійською мовами, а також переклад назви статті на англійську мову. Обсяг анотації – 300 знаків, кількість ключових слів – мінімум 5 словосполучень.

Стаття повинна мати такі додаткові структурні елементи: індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки); назва рубрики журналу; прізвище та ініціали автора(-ів) (не більше 3-х авторів), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи кожного із авторів; назву статті українською та англійською мовами.

Стаття має бути унікальною, актуальною та оригінальною. Статті, що містять значний відсоток плагіату редакційною колегією не приймаються. Повну відповідальність щодо змісту статей та достовірності даних несуть автори публікацій та їх наукові керівники.

Технічні вимоги до статей:

- Мова статті: українська, російська, англійська;
- Текст статті повинен бути надрукований у текстовому редакторі Microsoft Word та збережений у форматі або *.doc, або *.docx;
- Обсяг статті від 6 до 10 сторінок, формат сторінки: А4 (297 x 210), орієнтація сторінки – книжкова, береги – 20 мм (зліва, справа, зверху, знизу);
- Увесь текст статті, бібліографічний список, анотації, ключові слова тощо друкується шрифтом Times New Roman, розмір – 14 пт, інтервал – 1,5, абзац – 1,25;
- Таблиці, формули, ілюстрації повинні бути компактними, мати назву, шрифт тексту формул або таблиць – Times New Roman, розмір – 12 пт. Розмір таблиць, формул та ілюстрацій не повинен бути більше ширини сторінки;
- Математичні формули мають бути ретельно перевірені та чітко надруковані. Формули набирають за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною. Рисунки і таблиці на альбомних сторінках не приймаються.
- До кожної статті (назва файлу має містити номер рубрики та прізвище автора: *Ivanov_2*) додається копія документа про оплату (сканкопія подається у форматі *.jpeg або *.tif та назва файлу має містити прізвище автора: *Ivanov_oplata*), заповнені відомості про автора (назва файлу має містити прізвище автора: *Ivanov_vidomosti*) та заява про право використання наукової статті (назва файлу має містити прізвище автора: *Ivanov_zayava*).

Контактна інформація

Україна, 21000, м. Вінниця
вул. Хмельницьке шосе, 23А
тел. (063)065-56-59,
e-mail: pnv.in.ua@gmail.com
офіційний сайт: pnv.in.ua

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 1/2018

Відповідальний за випуск: *О.В. Омельченко*

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

Статті надруковано в авторській редакції

Відповідальність за зміст та правдивість наданих матеріалів несе автор